

**ПАЖУҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҶМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҶСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД 372.8:681.3

ҚОДИРОВ ҶАЪФАР АШУРОВИЧ

**АСОСҶОИ ПЕДАГОГИИ ОМУЪЗИШИ ТЕХНОЛОГИЯҶОИ КОМПЮТЕРӢ
БА ДОНИШҶУӢН – МУТАҶАССИСОНИ ОЯНДАИ РАВИЯҶОИ
ИҚТИСОДӢ ДАР МУАССИСАҶОИ ТАҶСИЛОТИ
ОЛИИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН**

(ҳимояи такрорӢ)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарӢфти дараҷаи илмии номзади илмҶои педагогӢ аз рӯи ихтисоси
5.3.10 – Назария ва технологияи таҶсилоти касбӢ (фанҶои табиӢ-риӢзӢ)
(5.3.10.03 – Назария ва технологияи таълимӢ информатика)

**Роҳбари илмӢ: Мирзоев Абдулазиз
Рачабович** - доктори илмҶои
педагогӢ, профессор

Бохтар - 2026

МУНДАРИЧА

Номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ.....	4
МУҚАДДИМА.....	5
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ.....	11
БОБИ 1. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ ИҚТИСОДЧИЁНИ РАҚОБАТПАЗИР ДАР ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ.....	19
1.1. Тафсири технологияҳои компютерӣ ҳамчун меҳвари муайянкунанда дар низоми муносири омодаسازی касбии иқтисодчиён дар таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ.....	19
1.2. Сатҳи мувофиқати мазмуни кунунии таҳсилоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён.....	35
Хулосаи боби 1.....	56
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ВАЗӢИ ОМӢЗИШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ВА МЕӢЁРҲОИ МУАЙЯНСОЗИИ ФЕӢРИСТИ ОНҲО БАРОИ МУТАХАССИСОНИ РАВИЯИ ИҚТИСОДӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ.....	61
2.1. Вазъи воқеии раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба донишҷӯён-мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	61
2.2. Усул ва меъёрҳои муайянسازی феҳристи технологияҳои компютерӣ, ки самаранокии раванди омодаسازی мутахассисони рақобатпазирӣ равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олий таъмин мекунанд.....	76
Хулосаи боби 2.....	93
БОБИ 3. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН АСОСИ ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ МУТАХАССИСОНИ РАҚОБАТПАЗИРИ РАВИЯИ ИҚТИСОДӢ.....	96
3.1. Технологияҳои компютерӣ ҳамчун воҳиди муҳтавоии омодаسازی мутахассисони рақобатпазир.....	96
3.2. Тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён - хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олий дар қаринаи дониш ва маҳорату малақаҳои истифодаи технологияҳои компютерӣ.....	116
Хулосаи боби 3.....	141
ХУЛОСАҲО.....	145

1. Натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот.....	145
2. Таъсири он ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот.....	149
Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	152
Феҳристи интишороти илмӣ доғалаби дарёфти дараҷаи илмӣ.....	167

НОМГЌИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТЌ:

ММД – Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ

ТКИИ – Технологияи компютери иттиллоти-иртиботӣ

ТИИ – технологияи иттилоотӣ-иртиботӣ

ТИК – Технололгияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ

ТИТ – Технологияҳои иттилоотии таълимӣ

ТКИ – Технологияи компютери иттиллоти

СИ – Системаи иттилоотӣ

ИТ – Иттилоотӣ – технологӣ

МИТ – Муҳити иттилоотии таълим

ЗКО – Захираҳои кушодаи омӯзишӣ

ТНИ – Технологияҳои нави иттилоотӣ

ИИШ – Иқтисоди иттиллоти – шабакавӣ

IBM SPSS Statistic 23 –Statistical Package for the Social Sciences - баътаи оморӣ барои илмҳои иҷтимоӣ, як барномаи компютерӣ барои коркарди маълумоти оморӣ буда, барои таҳқиқоти амалӣ дар илмҳои иҷтимоӣ тарҳрезӣ шудааст. Интерфейси нармафзори интуитивӣ ҳамаи функцияҳои идоракунии маълумот, тартибҳои оморӣ ва абзорҳои гузоришдиҳиро барои гузаронидани таҳлили ҳама гуна омили мураккаб дар бар мегирад.

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

МУД – Маҳсулоти умумии дохилӣ

МЭҲ – Мошинаҳои электронии ҳисоббарор

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали Истиқлоли давлатӣ рушди устувори иқтисоди миллӣ ва ҳамгирӣ ба иқтисоди ҷаҳонро яке аз самтҳои афзалиятноки худ қарор додааст. Ҳоло мамлакат ҳамчун омили муҳимми бозори минтақавӣ ва ҷаҳонӣ пазируфта шудааст. Аммо, имрӯз иқтисоди ҷаҳонӣ ба кишварҳое, ки меҳонд ба сатҳи баланди рушд ноил шаванд, як қатор шартҳои мушаххасро пешниҳод мекунад, ки мувофиқи онҳо андешидани чораҳои муайянро талаб мекунад. Қабл аз ҳама, суҳан роҷеъ ба афзоиши васеи татбиқи технологияҳои компютерию иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар иқтисодиёт меравад.

Пас аз бӯҳрони ҷаҳонии солҳои 2008 – 2009 соҳаҳои рақамӣ ба таври муназзам пешравӣ касб намуда, ба соҳаҳои кулли иқтисоди ҷаҳонӣ мубаддал гардиданд. Дар аксари мамлакатҳои рушдёфта суръати афзоиши соҳаҳои рақамӣ ва иттилоотӣ аз суръати афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) хеле афзуд. Ба ин нигоҳ накарда, тафовути афзоиандаи рақамӣ байни мамлакатҳо ва минтақаҳо, муносибатҳои маҳдуди миллӣ нисбати таъмини амнияти иттилоотӣ, имкониятҳои номутаносиб ва хавфҳои иқтисоди рақамӣ барои агентҳои гуногуни иқтисодӣ ба бор овард, ки тамоми ин омилҳо раванди татбиқи технологияҳои пешрафта ва табдилдиҳии рақамиро бозмедоранд.

Дар Тоҷикистон соли 2016 «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» қабул гардид, ки дар доираи он ҳукумат се марҳилаи рушди мамлакат яъне, «давраи гузариш ба модели нави рушди иқтисод», «марҳилаи рушди босуръат, ки ба сармоягузориҳо асос ёфтааст» ва «марҳилаи анҷомёбии саноатикунони босуръат»-ро барои рушд дар асоси илмию навгонӣ ба нақша гирифтааст.

Илова бар ин, дар солҳои соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар тадриҷан унсурҳои муносибатҳои мутақобилаи рақамӣ дар намуди гирифтани музди меҳнат бо воситаи банкоматҳо, пардохти

хизматрасониҳои телефонӣ, пардохти роҳкиро дар нақлиёти мусофиркаш (автобусу троллейбусҳо) бо воситаи корти рақамӣ ва ғ. ворид гардидаанд. Дар як қатор мамлакатҳо дар назария ва амалияи иқтисод мафҳуми «иқтисоди рақамӣ» мавриди истифода қарор гирифт. Оғози асри XXI бо рушди босуръати технологияҳои рақамӣ, инқилоб дар фазои иттилоотӣ ва суръатёбии равандҳои ҷаҳонишавии иқтисод хотирмон мебошад. Иттилоот вижагиҳои захирано дар равандҳои ҷамъиятӣ ва хоҷагидорӣ касб намуд.

Дар робита ба ин, яке аз шартҳои муҳимми рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр намудани мутахассисони баландихтисоси соҳаи зикршуда гардид. Махсусан, ин ба коркарди малакаҳо ва салоҳиятҳо оид ба азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ (ТКИИ) дар мутахассисони соҳаи иқтисод дахл дорад.

Худи хусусияти таҳсилоти олиии касбӣ дар асри XXI талаботи махсусро нисбати истифодабарии навҳои гуногуни технологияҳо пешниҳод менамояд, зеро натиҷаи истифодабарии онҳо омода намудани мутахассисони соҳибкасб мебошад, ки ба талаботи бозори меҳнат бо баҳисобгирии стратегияи рушди самтҳои гуногуни соҳаҳои бозор, инчунин дар мувофиқа бо талаботи илм, техника ва технология ҷавобгӯ арзёбӣ мешаванд.

Аз рӯйи маълумотҳои оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олиии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019 шумораи донишҷӯёне, ки аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиии мамлакат таҳсили илм менамуданд, то 19,9% афзудааст. Афзоиши миёнасолиии шумораи донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиии мамлакат аз солҳои таҳсили 2014-2015 оғоз намуда, то солҳои таҳсили 2018-2019 4,6%-ро ташкил додааст.

Бо дарназардошти воқеиятҳои имрӯзаи иқтисодӣ, дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон масоили на танҳо тайёрии мутахассисони рақобатпазир дар соҳаи иқтисод, инчунин воғузур намудани салоҳиятҳои зарурии технологӣ ба онҳо хеле

тезутунд шуда истодааст, ки барои онҳо имконияти ҳалли масъалаҳои иқтисодии дорои вижагиҳои рақамиро фароҳам меоранд.

Соли 1999 дар рӯзномаи ҷаласаи Конфронси умумиҷаҳонӣ оид ба таҳсилот дар асри XXI-и ЮНЕСКО масъалаҳои баррасӣ гардиданд, ки бо тамоюлоти муосири таҳсилоти олий, инчунин масоили наво, ки он бояд ҳал намояд, аз ҷумла, масоили бо рушди технологияҳои нави иттилоотӣ ва иртиботӣ алоқаманд, мовод водор месозанд, ки бо диди наво ба нақш ва вазифаҳои таҳсилоти олий назар намуда, ба рушди он дар асоси баҳисобгирии муносибатҳои наво ва афзалиятҳои наво назар андозем.

Дар баробари рушди иттилоотии мамлакат, ба Ҳукумати ҷумҳурӣ зарур омад, ки тамоми саъю кӯшишашро ба бартарафсозии масоили тайёрии донишҷӯёни дорои сатҳи зарурии салоҳиятноки дар доираи низоми таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон бо дарназардошти талаботи иқтисоди ҷаҳон ва бозори меҳнат равона созад.

Дар талош барои такмили тайёрии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олий дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) ва бо мақсади истифодаи амалии салоҳиятҳои бадастовардаи онҳо дар фаъолияти касбии оянда, ҳукумат як қатор дигаргуниҳои назарраси қонунгузорию оғоз кард. Аз ҷумла, меъёрҳои нави таълимӣ таҳия карда шуданд ва асосҳои қонунгузорӣ барои ҷорӣ кардани ТИК, технологияҳои рақамӣ ва компютерӣ ба раванди таълим васеъ карда шуданд. Дар рафти ин қор барномаҳои муҳим, ба монанди «Стратегияи давлатии ТИК барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки 5 ноябри соли 2003 бо фармони Сарвари давлат тасдиқ шудааст, инчунин «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» таҳия ва қабул гардиданд. Ин ҳуҷҷатҳои стратегӣ барои фароҳам овардани заминаи мустаҳкам барои ҳамгирии технологияҳои муосир ба системаи маориф пешбинӣ шудаанд ва ба ин васила, ба ташаккули мутахассисони соҳибихтисос, ки ба мушкилот ва имкониятҳои ҷаҳони имрӯза омодаанд, мусоидат мекунанд.

Аксаран салоҳиятҳои умумии довталабон, ки ба таҳсилоти самти иқтисодидошта тамоюл доранд, дар самти азхудкунии технологияҳои компютерӣ назар ба талаботе, ки барои азхудкунии барномаҳои мавҷудаи омӯзишии бо ТКИИ алоқаманд пешниҳод карда мешаванд, назаррас нест.

Дар маҷмӯъ, ҳамаи ин масоил мубрамияти масъалаҳоеро таркиб медиҳад, ки бо омӯзиши технологияҳои компютерӣ аз тарафи мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд буда, ба ташаккули салоҳиятҳои зарурии хатмкунандагони соҳаи иқтисоди муассисаҳои таҳсилоти олии касбии таълимии мамлакат равона карда шудаанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар илми ҷаҳонии педагогӣ масъалаҳои бо истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва ташаккули салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ алоқаманд, ба таври кофӣ аз нуқтаи назари ҷанбаҳои гуногун ҳам дар сатҳи амали муҳаққиқони ҷудогона ва ҳам ташкилотҳои давлатӣ ва байналмилалӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

Байни мутахассисони хориҷӣ, ки масъалаҳои салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ-ро аз ҷониби донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии солҳои охир мавриди пажӯҳиш қарор додаанд, метавон асарҳои чунин муҳаққиқон, ба монанди К. Аҳмад (K. Ahmad) [123], Г. Корбетт (G. Corbett) [123], М. Рочерс (M. Rogers) [123], Р. Сассекс (R. Sussex) [123], Г. Дайф (H. Dhaif) [125], Р. Гордон (R. Gordon) [126] ва дигаронро номбар кард.

Оид ба ҳалли проблемаи мазкур таҳқиқотҳо дар сарчашмаҳои илмии Россия дар шакли мақолаҳо, пажӯҳишҳои илмӣ, диссертатсияҳо ва монографияҳо хеле фаровон роҳандозӣ шудаанд.

Масоили тафсири технологияҳои компютериро дар низоми муносири тайёрии касбӣ мутахассисон Е.С. Кошкалов [33], А.Н. Бугара [7], В.А. Чистяков [117], И.В. Роберт [77], О.В. Чурбанова [118], Р.О. Калошина [28], С.А. Полеева [65] ва

дигарон баррасӣ намудаанд.

Масъалаҳои мувофиқати мазмуни маълумоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён дар асарҳои Е.Ю. Фирсова [112], Г.В. Лепеш [38], М.А. Раҷабов [72], Е.Ю. Годочкин [12], И.Д. Лушников [40] ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Масоили муайянсозии номгӯйи технологияҳои компютериеро, ки самаранокии раванди тайёрии мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин менамоянд, С.И. Паринов [62], Н.П. Шипитсин [122], Л.П. Крившенко [35], С.А. Воронин [10], С.А. Зайсева [23], В.В. Краевский [34], В.В. Гриншкун [17], Н.В. Филинова [111], Е.И. Гребенюк [16], П.В. Сисоев [84] ва дигарон ҳаллу фасл намудаанд.

Ба масъалаҳои тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти маҳорату малакаҳои истифодабарии ТКИИ муҳаққиқон В.П. Мединсева [49], Е.Ю. Пансева [61], З.Х. Кадирова [27], О.В. Кочеткова [31], Н.И. Рижова [78], В.И. Омелченко [56], Н.Н. Грисенко [18], Т.С. Камаева [29], Л.В. Ермошина [22] ва дигарон равшанӣ андохтаанд.

Баррасии адабиёти илмӣ нишон дод, ки вақтҳои охир теъдоди зиёди мақолаҳо доир ба мавзӯи проблемаҳои ташаккули салоҳиятнокии компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии дар ҳошияи таҷдиди муассисаҳои таҳсилоти олии, салоҳиятҳои иттилоотӣ – иртиботӣ, технологияҳои муосири иттилоотӣ дар таҳсилот ва ғайра ба нашр расидаанд.

Дар илми тоҷик масъалаи истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълими донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии (аз ҷумла, равияҳои иқтисодӣ) ва коркарди салоҳиятҳои амалии касбӣ дар самти истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ вақтҳои охир мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Ҳамзамон, дар муҳити илмӣ олимон ва мутахассисони тоҷик низ дар мавзӯи мазкур таҳқиқотҳои зиёдеро ба субут расондаанд, ки ба баррасии масоили вазъ ва

татбиқи ТИИ дар низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосҳои дидактикии тайёрии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат барои истифодабарии ТИИ, коркарди маҳорату салоҳиятҳо оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ, бо дарназардошти ҷанбаҳои иҷтимоӣ – иқтисодии татбиқи технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ бахшида шудаанд.

Дар миёни пажуҳишҳои арзишманди марбут ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур метавон кори илмии А.Р. Мирзоевро барои дарёфти унвони доктори илмҳои педагогӣ дар мавзӯи «Асосҳои дидактикии тайёрии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон барои истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ» номбар намуд [50], ки дар пажуҳиши мавриди назар муносибатҳои асосӣ, таърихи ташаккул ва рушди муносибати дидактикиро нисбат ба тайёрии донишҷӯён ҳамчун мутахассисони оянда бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ баррасии худро ёфтааст.

Инчунин, бояд таҳқиқоти А.К. Бобиев дар мавзӯи «Механизми таъмини рақобатпазирии муассисаҳои таълимии бахши давлатии таҳсилоти олий (дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон)» -ро номбар намуд [5].

Байни дигар олимони ва ташхисгарони тоҷик, ки ин ва ё он ҷанбаҳои ба мавзӯи диссертатсияи мазкур алоқамандро коркард намудаанд, метавон қорҳои М.Усмонова [87], Б.А. Турдибеков [86], С.Б. Ашӯров [4], М. Холматов [115] ва дигаронро зикр намуд.

Қисмати зиёди иттилоот аз рӯйи самтҳои татбиқ ва рушди ТИИ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар мамлақати мо ва мамлақатҳои хориҷа наздик дар стандартҳои давлатӣ, қонунҳо ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия ифода ёфтаанд.

Илова бар ин, вазъи ҷорӣ бо татбиқи технологияҳо дар идоракунии сифати таҳсилоти олии касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат алоқаманд, дар ҳисоботҳо аз рӯйи аттестатсияи ниҳонии муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар, ки

ба Вазорати маориф ва илми Тоҷикистон равона мегарданд, инчунин дар барномаҳои таълимии дохилдонишгоҳӣ ва силлабусҳо инъикос ёфтаанд.

Таҳлили адабиёт ва амалияи таълими донишҷӯён – мутахассисони ояндаи самти иқтисодӣ ба технологияҳои компютерӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нуктаи назари илмӣ-педагогӣ интихоби мавзӯи тадқиқотро муайян сохт, ки аз зарурати ҳалли *ихтилофи* объективӣ байни раванди босуръат густаришёбандаи компютерикунонӣ ва рақамикунонии раванди таълим, аз як тараф ва набудани коркардҳои технологияи илман асосноки таълими донишҷӯён – мутахассисони ояндаи самти иқтисодӣ ба технологияҳои компютерӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиро, аз тарафи дигар, бармеояд.

Маълумот ва андешаву мулоҳизаҳои дар боло иброзшуда мубрамияти мавзӯи интихобгардидаро тасдиқ намуда, имконият медиҳанд, то мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аниқ ва тасвият гардад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии шӯбаи фанҳои табию риёзӣ ва технологияи иттилоотии Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021 дар мавзӯи “Роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ” ва муқаррароти асосии Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2017, № 443) иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Муайянсозии хусусиятҳои истифодаи ТИК ва технологияҳои компютерӣ дар тайёр кардани мутахассисони равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафи таҳқиқот зарур аст, ки вазифаҳои зерин матраҳ ва ҳаллу фасл карда шаванд:

- баррасии асосҳои назариявии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар низоми муосири тайёрии касбии иқтисодчиёни оянда;

- омӯзиши масъалаҳои умумии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ (ТКИИ) дар ташаккули салоҳиятҳои зарурӣ ва коркарди малакаҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;

- омӯзиши сатҳи мувофиқати мазмуни амалкунандаи таҳсилоти олии касбӣ ба мақсадҳо ва вазифаҳои азхудкунии технологияҳои муосири компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён;

- баррасии вазъи раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба мутахассисони равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- муайянсозии хусусиятҳои воситаҳои компютерӣ, ки таълими самараноки донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодиро вобаста ба стандартҳои зарурӣ ҷавобгӯ ва рақобатпазирии онҳоро дар бозори меҳнат таъмин менамоянд;

- ошкор сохтани дараҷаи тайёр кардани мутахассисоне, ки донишгоҳҳои олии иқтисодиро хатм кардаанд, ки ба таҳлили азхудкунӣ ва малакаи онҳо дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ равона шудаанд.

Объекти таҳқиқот. Низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Ташаккули салоҳиятҳои касбии донишҷӯёни ихтисосҳои равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий дар самти корбурди технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ.

Фарзияи таҳқиқот: Салоҳиятҳои касбии донишҷӯёни ихтисосҳои равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий дар самти истифодаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ ташаккул меёбад, **агар:**

- дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиротҳо дар соҳаи татбиқи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботии низоми таҳсилоти олии касбӣ мутобиқ ба

талаботи Низоми Болонии таҳсилот ба роҳ монда шаванд;

– барои рақобатпазирии мутахассисон дар бозори меҳнат, ки мутобиқи низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр карда мешаванд, ба онҳо салоҳиятҳои махсус, ки бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ алоқаманданд, омӯзонида шаванд;

– ташаккули салоҳиятҳои зарурӣ дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба сатҳи ҷаҳонӣ мувофиқ бошад, бо истифодаи ТКИИ амалӣ карда шавад;

– муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҷҳизот ва технологияҳои муосири компютерӣ таъмин карда шаванд ва ин таҷҳизоти таълимӣ дар раванди омӯзиши мутахассисони равияҳои иқтисодӣ васеъ истифода бурда шаванд;

– барои довталабоне, ки ба ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон дохил мешаванд, инчунин донишҷӯёни курсҳои яқум, машғулиятҳои иловагӣ ташкил ва гузаронида шавад;

– барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон курсҳои иловагӣ оид ба омӯзиши асосҳои математика ва информатика ташкил ва мунтазам доир гардад;

– моделҳои заминавии азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ ва омилҳои мазмуни таълими фанҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ коркард ва мавриди истифода қарор дода шаванд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори дар ин самт таълифнамудаи олимони хориҷӣ ва ватанӣ:

- масоили тафсири технологияҳои компютерӣ дар низоми муосири тайёрии касбии мутахассисон (Е.С. Кошкалов [33], А.Н. Бугара [7], В.А. Чистяков [117], И.В. Роберт [77], О.В. Чурбанова [118], Р.О. Калошина [28], С.А. Полеева [65] ва дигарон);

- масъалаҳои мувофиқати мазмуни маълумоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён (Е.Ю. Фирсова [112], Г.В. Лепеш [39], М.А. Раҷабов [72], Е.Ю. Годочкин [12], И.Д. Лушников [40] ва диг.);

- масоили муайянсозии номгӯйи технологияҳои компютериро, ки самаранокии раванди тайёрии мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин менамоянд (С.И. Паринов [62], Н.П. Шипитсин [122], Л.П. Крившенко [35], С.А. Воронин [10], С.А. Зайсева [23], В.В. Краевский [34], В.В. Гриншкун [17], Н.В. Филинова [111], Е.И. Гребенюк [16], П.В. Сисоев [84] ва диг.);

- масъалаҳои тавсифоти ихтисоснокӣ - салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти маҳорату малакаҳои истифодабарии ТКИИ (В.П. Мединсева [49], Е.Ю. Пансева [61], З.Х. Кадирова [27], О.В. Кочеткова [31], Н.И. Рижова [78], В.И. Омелченко [56], Н.Н. Грисенко [18], Т.С. Камаева [29], Л.В. Ермошина [22] ва диг.);

- қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, концепсияву стратегия ва барномаҳои давлатии рушди маориф, санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф ва ғ. ташкил доданд.

Сарчашмаи маълумот. Осори фалсафию таърихӣ ва психологию педагогӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбию педагогӣ дар соҳаи маориф; монографияҳо, мақолаҳо ва диссертатсияҳои муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ, маводи шабакаи Интернет, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти баъдидипломӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то солҳои 2030, Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмуаи расмӣ ва ғайрирасмии оморӣ ва бюллетенҳои ҳамасолаи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015 - 2019 ва дигар санадҳои меъёрӣ, ҳуҷжатҳои

инъикоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ва ғ.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот дар асоси ҳамкориҳои бевоситаи амалии муҳаққиқ бо объекти таҳқиқшавандаи дорои вижагиҳои умумиилмӣ ва махсус: таҳлили назариявии адабиёти илмӣ-педагогӣ, таҳлили стандартҳои таълимӣ, барномаи тайёри аз рӯи фанҳои иттилоотӣ ва касбӣ, таҳияи барномаи таҳқиқот, ташкили мушоҳида ва гузаронидани озмоиш, тавсиф ва натиҷагирӣ аз маълумоти таҷрибавӣ-озмоишӣ, таснифи онҳо ва ҷабдасткунӣ бо истифода аз усулҳои эмпирикӣ - арзёбӣ, озмоиш, муқоиса, таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия ва ғ.; дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул додани далелҳои илмие, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ, усулҳои микдорӣ, дар шакли маълумоти оморӣ ва коркарди оқилонаи онҳо рӯи кор омадаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот дар пояи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ), Донишгоҳи Славянии Русия ва Тоҷикистон (ДСРТ) ва Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ДДМИТ) анҷом дода шудаанд. Дар таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ беш аз 45 омӯзгор ва 396 донишҷӯён ҷалб карда шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

– аввалин маротиба муносибатҳои назариявӣ ва методологӣ доир ба коркарди малакаҳо ва салоҳиятҳои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ таҳлил ва арзёбӣ гардидаанд;

– бори аввал вазъи умумии мавҷудаи тайёрии донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст;

– тавсияҳо оид ба номгӯй ва самти рушди салоҳиятҳои зарурӣ дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти истифодабарии ТКИИ коркард ва пешниҳод шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шудааст, ки вазъи муосири низоми ташаккули салоҳиятҳо дар соҳаи истифодаи технологияҳои компютери иттилоотӣ-иртиботӣ дар фаъолияти касбии донишҷӯёни равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои хусусиятҳо, имкониятҳо ва мушкилоти муайян буда, такмили минбаъдаи онҳоро тақозо менамояд.

2. Ошкор карда шудааст, ки вижагиҳои ихтисоснокӣ-салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаҳои истифодаи технологияҳои компютери иттилоотӣ-иртиботӣ ҳамчун ҷузъи муҳими омодагии касбии онҳо баромад мекунад.

3. Асоснок карда шудааст, ки мазмуни амалкунандаи таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на ҳамеша ба таври пурра ба мақсад ва вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён мутобиқат мекунад ва такмили ҷанбаҳои амалии омӯзиши технологияҳои компютерӣ барои мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ зарур мебошад.

4. Исбот карда шудааст, ки натиҷаҳои озмоиши педагогӣ бо истифода аз супоришҳои тасӣ имкон медиҳанд сатҳи дониш, маҳорат ва малакаҳои асосии донишҷӯёни курси якуми ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар самти истифодаи воситаҳои компютерикунонӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ муайян карда шавад. Ҳамчунин нақши калидии онҳо дар ташаккули муваффақияти касбӣ ва рушди иҷтимоии донишҷӯён тасдиқ гарданд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот бо муҳимияти ҷамъбасти илмӣ, ки дар диссертатсия инъикос гардидаст ва хулосаҳои асосӣ дар қисмати таҳлили раванди истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълими донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташаккули донишу салоҳиятҳои зарурӣ дар онҳо муайян карда мешавад.

Муносибатҳои назариявӣ-методологӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот аз ҷониби

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин роҳбарияти муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат ҳангоми коркарди барномаҳо оид ба рушди идоракунии сифати таълим дар асоси ТИИ, инчунин дар муассисаҳои таҳсилоти олий дар раванди таълими курси махсус, ки бо фаъолияти таълимии омӯзгор дар шароитҳои истифодабарии ТИИ дар раванди педагогии муассисаҳои таҳсилоти олий алоқаманд аст, ба ҳисоб гирифта шуда, мавриди истифода қарор дода хоҳанд шуд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Аслияти муқаррароти барои ҳимоя пешниҳодгардида бо гузориши саҳеҳи вазифаҳо; истифодабарии маълумотҳои расмӣ оморӣ; асосноксозии мавқеъҳои ибтидоии методологӣ; мувофиқати маҷмуи методҳои истифодагардида ба предмети таҳқиқот ва вазифаҳои гузошташуда; таҷрибаи шахсии таҳқиқотчӣ таъмин карда мешавад.

Мувофиқати натиҷаҳои таҳқиқоти муаллиф бо натиҷаҳои таҳқиқотҳои ба ҳам наздики муаллифони дигар, инчунин муқаррароти ибтидоии назариявӣ муқаррар карда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мазмун ва мундариҷаи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.3.10 - Назария ва технологияи таҳсилоти касбӣ (фанҳои табиӣ-риёзӣ) (5.3.10.3. - Назария ва технологияи таълими информатика), аз ҷумла, ба *банди 1.1.* Назария ва технологияи таълими информатика; *банди 1.2.* Баҳодиҳии сифати таълими информатика; *банди 1.3.* ТИК дар зинаҳои гуногуни таълим; *банди 1.4.* Робитаи байнифаннии информатика бо дигар фанҳо мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳлили ҳамаҷонибаи масъала дар омезиши дурусти таҳқиқотҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ, таҳлили миқдорӣ ва сифатии мавод; дар истифодаи маҷмуи усулҳо вобаста ба мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот; дар заминаи кори озмоишӣ ва тасдиқи амалии муқаррароти кори илмӣ дар давоми озмоиш, таҳлили натиҷаҳои коркарди маълумоти озмоишӣ, таҳия ва нашри мақолаҳои

илмӣ, иштирок дар чорабиниҳои илмӣ, ҷаъбасти натиҷаҳои бадастомада ва дар таҳияи диссертатсия таҷассум меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот: Натиҷаҳои дар диссертатсия дарҷгардида шахсан аз ҷониби муаллиф ва ё бо иштироки бевоситаи ӯ анҷом дода шудаанд. Дар қорҳои бо ҳаммуаллифон анҷомдодашуда саҳми муаллифи диссертатсия назаррас мебошад.

Мазмуну муҳтаво ва хулосаҳои қори диссертатсионӣ дар мақолаҳои дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ва маҷмуаи маводи конференсияҳо ҷопшуда, дар як қатор маърузаҳои аз ҷониби муаллиф дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва дар гузоришу муҳокимаҳои мунтазам дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмӣ-методӣ дар Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон баргузоршуда ироа ва тасвиб шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли 7 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 9 мақола дар маҷмуаи маводи конференсияҳо нашр гардиданд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 170 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат буда, 21 расм ва 7 ҷадвалро дар бар гирифтааст. Рақамгузорию расму ҷадвалҳо барои ҳар се боби диссертатсия алоҳида мебошад. Рӯйхати адабиёт 130 номгӯйро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ ИҚТИСОДЧИЁНИ РАҚОБАТПАЗИР ДАР ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ

1.1. Тафсири технологияҳои компютерӣ ҳамчун меҳвари муайянкунанда дар низоми муосири омодаسازیи касбии иқтисодчиён дар таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ

Омодаسازیи касбии муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти олии дар асри рушди ҷаҳонӣ иттилооти иқтисодӣ ба талаботҳои фаъолияти илмӣ ва амалӣ на он қадар ҷавобгӯ мебошад. Зиддияти байни талаботҳои ҷомеа ба омодаسازیи сифатан баланди касбӣ, шахсияти ташаббускорро вазъи кунунии низоми анъанавии таълим маълум менамояд, ки дар натиҷа хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии бинобар омодагии нопуррашон ба фаъолияти амалӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ талабгоронро пайдо намекунад. Низоми мавҷудаи таълим ба рушди манфиатҳои касбӣ таъсири манфӣ мерасонад, сатҳи омодагии мутахассисони оянда барои татбиқи дониши назариявӣ дар фаъолияти касбӣ ба таври назаррас коҳиш меёбад, бинобар ин, муассисаи олии таълимӣ камнуфуз мегардад.

Мушкилоти ташаккули фаъолияти маърифатӣ ва салоҳияти касбии донишҷӯён роҳи баланд бардоштани вазъи иҷтимоии таълимгоҳ дар шароити иқтисоди бозорӣ мебошад. Имрӯзҳо дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар вазифаи муҳим оид ба истифодаи моҳиронаи кори мустақилона гузошта шудааст.

Р.А. Харченко дар ин бора чунин таъкид намудааст, ки: «Яке аз вазифаҳои низоми муосири таҳсилот тарбияи аъзоёни ҷомеаи иттилоотӣ мебошад, ки дар робита бо ин низом дучори тағйиротҳои муайян мегарданд. Ба сифати замина

барои иттилоотикунонии умумии ҷомеа муҳаққиқ раванди ташаккули ҷаҳонбинии иттилоотии аъзоёни онро баррасӣ менамояд, ки он боз ҳам бо тамоми сатҳҳои низоми таҳсилот алоқаманд аст» [114].

С.Н. Водолад ва О.Г. Курдина тасдиқ менамоянд: «Вобаста аз сатҳи сифат ва миқёсҳои мавҷудаи истифодабарии ТИИ дар фаъолияти касбии мутахассисони равияи иқтисодӣ, вазъи умумии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ на танҳо як ташкилоти ҷудоғона, инчунин ҷомеа, дар умум, вобастагӣ дорад. Ба таври васеъ истифодабарии компютерҳои фардӣ, дигар воситаҳои иртибот, сабуксозии дастрасӣ ва ба дарёфти иттилооти зарурӣ бо воситаҳои шабакаи ҷаҳонии Интернет, истифодабарии технологияҳо ва системаҳои зехнӣ имкониятҳои воқеиро барои иқтисодчиён дар иҷрои функцияҳои таҳлилӣ ва амалӣ ҳангоми тайёр кардани қарорҳои идоракунӣ фароҳам меоранд» [9].

Е.С. Кошқалов он ҷиҳатро қайд менамояд: «Дар муассисаҳои таҳсилоти олии замонавӣ ғайр аз салоҳиятҳои анъанавӣ як қатор салоҳиятҳои дигар ба миён омадаанд, ки мутахассиси баландихтисоси замонавӣ бояд дорои онҳо бошад. Байни ин салоҳиятҳо метавон салоҳияти иртиботӣ (маҳорати мафҳум будан), автоматизатсионӣ (қобилият ба худомӯзӣ), иҷтимоӣ (маҳорати дар коллектив фаъолият намудан) ва амсоли онҳоро номбар кард. Ҷойгоҳи махсусро салоҳияти иттилоотии мутахассис, ба монанди маҳорат ва азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ, ишғол менамояд» [33].

Чӣ хеле ки А.Н. Бугара қайд менамояд: «Маҳорати мутахассиси ҷавон оид ба истифодабарии воситаҳои ТИИ дар фаъолияти касбии худ ба мафҳуми салоҳиятнокии мутахассиси муосири равияи иқтисодӣ дохил мешавад. Вобаста ба ин, дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ масъалаи рақобатпазирии мутахассисони омодакардашуда, аниқтараш оид ба сифати оmodасозии мутахассисони касбии самтҳои иқтисодии таҳсилот, хеле тезутунд гузошта шудааст» [7].

Истифодаи оммавии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-

коммуникатсионӣ дар таҳсилоти умумӣ ва касбӣ, аз он ҷумла дар таҳсилоти олий барои хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодӣ, ба миқдори кофӣ мавҷуд будани компютерҳо дар муассисаҳои таълимӣ, таъсису таҳия ва истифодаи нашрияҳо ва захираҳои таълимии электронӣ, аз ҷумла манбаъҳои интернетӣ мебошад. Ғайр аз ин, ҳар як муассисаи таълимӣ бояд дорои воситаҳои таълимии мувофиқ оид ба истифодаи ин воситаҳо барои хатмкунандагони ихтисоси иқтисодӣ бошад.

Ба ҳадафи ташкили раванди таълим дар заминаи технологияҳои компютерӣ се ҷузъи асосӣ заруранд: таъминоти дастгоҳӣ ва барномавӣ, нашрияҳо ва захираҳои таълимию электронӣ ва омӯзгорони таҷрибадор.

Бояд қайд кард, ки китоби дарсӣ ҳамчун яке аз воситаҳои асосии таълим ивазнашаванда аст, лекин бо воситаҳои нави техникӣ пурра карда мешавад. Нашрияҳо ва манбаъҳои электронӣ, пеш аз ҳама, он вазифаҳоро амалӣ мекунанд, ки онҳоро китоб иҷро карда наметавонад (масалан: идоракунии фаъолияти таълимӣ ва маърифатии донишҷӯён, назорати дониши онҳо ва ғ.).

Маъмулан, зеро мафҳуми нашрияҳо ва манбаъҳои электронӣ маводи иттилоотӣ фаҳмида мешаванд, ки барои таҷдиди онҳо компютер лозим аст.

Аз рӯйи қоида, нашрияҳоро маҳсулоти иттилоотие меноманд, ки дар васоити барандаҳои магнитӣ, дискетҳо ва CD-ҳои оптикӣ ҷойгир шудаанд.

Истилоҳи «захираҳо» ба ғайр аз ҷуғрофия ва иқтисодиёт, дар технологияи иттилоотӣ васеъ истифода бурданро оғоз намуда, мафҳуми «иттилоот» -ро илова кард.

Агар Китобхонаи электронӣ ин маҳзани нусхаҳои электроники китобҳо, маҳсулоти барномавӣ ва иттилоотиро (базаи маълумотҳо), инчунин воситаҳои якҷояшударо (масалан, мултимедия) муттаҳид кунад, онро китобхонаи медиавӣ номидан ҷоииз аст.

Зарурати татбиқи технологияҳои компютериро дар раванди омодаسازیи

касбии мутахассисони ихтисосҳои иқтисодӣ муҳаққиқ Р.А. Харченко бо омилҳои зерин асоснок месозад: “... бо суръати афзоюндаи мураккабгардии равандҳои технологӣ, зарурати коркарди теъдоди зиёди маълумотҳо, бо мақсади истифодабарии натиҷаҳои таҳлил барои қабули қарорҳои самарабахш, инчунин, бо бартарии масоили «кухнашавии» босуръати донишҳо дар доираи ҷомеаи аз ҷиҳати технологӣ рушдёфта ... [114].

Муҳаққиқ В.А. Чистяков таъкид кардааст, ки: “ТИТ иборатанд аз:

- Барномаҳои намоиши таълимӣ;
- Тренажерҳо (дастгоҳҳои машқӣ);
- тестҳо;
- китобҳои электронӣ;
- бозиҳои дидактикӣ;
- системаҳои нашркунанда;
- базаи маълумотҳо;
- ҷадвалҳои электронӣ;
- таҳриргарони графикӣ;
- таҳриргарони мусиқӣ;
- технологияҳои мултимедӣ;
- барномасозӣ” [117].

В.А. Чистяков ибраз кардааст, ки: «Бо вучуди ин, барномаҳои намоишӣ ва таълимӣ, тренажерҳо, тестҳо, китобҳои электронӣ ва бозиҳои дидактикӣ ба чунин ТИТ нисбат доранд, ки аз ғояҳои таълими барномавӣ асос ёфта, барои азхудкунии маводи таълимӣ, моҳиятан, аз рӯйи фаъолияти репродуктивии маърифатӣ пешниҳод гардидаанд. Системаҳои нашркунанда, базаи маълумотҳо, ҷадвалҳои электронӣ, графикаи компютерӣ, муҳаррирони мусиқӣ, технологияҳои мултимедӣ ва барномасозӣ бошад, ғайр аз қисматҳои репродуктивӣ, онҳо инчунин қисматҳои фаъолияти самараноки таълимӣ маҳсуб

мешаванд, яъне фаъолияте мебошанд, ки ба рушди иқтисоди эҷодии донишҷӯён дар доираи фаъолияти лоихақашӣ равона карда шудаанд» [117].

В. Митин шаш мафҳуми «иқтисоди рақамӣ»- ро ишорат кардааст, ки аз тарафи ташкилотҳои гуногуни байналмилалӣ ва ҳукумати пешниҳод гардидаанд (ҷадвали 1.1).

Ҷадвали 1.1. – Мафҳуми «Иқтисоди рақамӣ» *

Ташкилот	Муайянкунанда
Ҳукумати Австралия	Шабаки ҷаҳонии намудҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии фаъолият, ки ба туфайли чунин заминаҳо, ба монанди интернет, инчунин шабакаҳои мобилӣ ва сенсорӣ дастгирӣ мешаванд
Бонки умумичаҳонӣ	Низоми муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки аз истифодабарии технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ асос ёфтаанд
Луғати Оксфорд	Иқтисоде, ки асосан аз ҳисоби технологияҳои рақамӣ амал мекунад, ки махсусан аз ҳисоби транзаксияҳои электронӣ бо истифодабарии интернет амалӣ карда мешаванд
BСS, Британияи Кабир	Бурдани тиҷорат дар бозорҳои, ки ба интернет ва ё Шабакаи Ҷаҳонӣ таъя менамоянд
Ташкилоти ҳамкорӣ ва рушди иқтисодӣ	Бозорҳои дар асоси технологияҳои рақамӣ асосёфта, ки савдои молу хизматрасониҳоро бо ёрии тиҷорати электронӣ дар шабакаи Интернет осон мегардонанд
Маркази таҳқиқотии маҷаллаи «Economist» ва ширкати IBM	Иқтисоде, ки имконияти пешниҳоди инфрасохтори баландсифати ТИИ-ро дорад ва имкониятҳои ТИИ-ро ба манфиати истеъмолкунандагон, тиҷорат ва давлат сафарбар менамояд

* Муаллиф дар асоси сарчашмаи 52 коркард намудааст.

Марҳалаҳои асосии «автоматикунони» ҳисоббаробаркуноҳои бухгалтерӣ инҳоянд:

– соли 1774 – ихтироъ ва васли аввалин калкуляторҳои механикӣ аз ҷониби Филипп-Мантус Хан;

– соли 1820 – ба фурӯш баровардани арифмометрҳои Томас де Колмар;

– соли 1834 – кӯшиши Чарлз Бэббич дар сохтани аввалин намунаи

компютер – «Мошини таҳлилӣ», бо бартарии хотира ва идоракунии барномавӣ;

- соли 1941 – Алан Тюринг ва Томми Флауэрс аввалин мошинаи пурра электронии ҳисоббарорро сохтанд;

- соли 1943 – дар ширкати IBM аввалин компютери «Марк-1» сохта шуд;

- соли 1949 – аввалин намунаи компютери муосир сохта шуд [73].

Дар рушди таърихии техникаи компютерӣ дар иқтисод масъалаҳои муайяни бухгалтерӣ ва иқтисодӣ ҳалли худро ёфтаанд:

- охири солҳои 1950 - оғози солҳои 60-ум -Насли якуми компютерҳо - ҳалли масъалаҳои душвори меҳнатталаб оид ба ҳисоб карда баровардани музди меҳнат ва баҳисобгирии моддӣ;

- солҳои 60-ум - оғози солҳои 70-уми асри XX -Насли дуюми компютерҳо коркарди иттилоотии ҷорӣ нақшавӣ ва офариниши системаҳои маълумотҳои меъёрӣ -маълумотӣ;

- солҳои 70-ум - Насли сеюми компютерҳо – амалисозии коркарди комплекси иттилоот дар тамоми марҳилаҳои раванди идоракунӣ, коркарди системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии (САИ) фурӯш, таъминкунӣ ва ғайра;

- солҳои 80-ум -Насли чорум -пайдоиши системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии (САИ) дар корхонаҳо ва идоракунии лоиҳаҳо ва равандҳои технологӣ;

- солҳои 90-ум -Насли панҷум -ҳалли комплекси масъалаҳои иқтисодӣ дар лабораторияҳо [73].

О.В. Чурбанова ду марҳилаи асосии таърихии оmodасозии иттилоотии донишҷӯёни равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҷудо менамояд:

Солҳои 1950-1980-ум. Дар ин марҳила оmodасозии иттилоотии донишҷӯёни равияи иқтисодӣ асосан ба омӯзиш ва азхудкунии методҳои иқтисодӣ – риёзии идоракунӣ, инчунин забонҳои барномасозӣ барои мошинҳои калони электронӣ – ҳисоббарор равона карда шуда буд.

Солҳои 1990-2000-ум то имрӯз. Ин давра бо пайдоиши компютерҳои фардӣ, инчунин гузариши қисмати зиёди равандҳо дар корхона, ба монанди баҳисобгирии бухгалтерӣ ва ғайра ба соҳаи иттилоотӣ тавсиф мешавад. Компютер ба фишанг мубаддал мегардад. Аз ин лаҳза, ба вазифаи оmodасозии донишҷӯёни равияи иқтисодӣ маҳорати истифодабарии компютер дар фаъолияти касбӣ барои ҳалли вазифаҳои аниқ зам карда мешавад [118].

А.Н. Бугара як қатор номгӯйи салоҳиятҳои нави мутахассисони замонавиро дар соҳаи иқтисод пешниҳод намудааст:

- чамбоварӣ, мурааттабсозӣ ва таҳлили иттилооти системаи идоракунии хоҷагии қишлоқ;
- таҳлили фаъолияти истеҳсолӣ – хоҷагидорӣ, робитаҳои иттилоотӣ байни равандҳои истеҳсолӣ ва ё дигар равандҳо дар корхона;
- таҳлили амаликунӣ ва талаботҳои иттилоотии системаи амалкунандаи иттилоотии субъекти хоҷагидорӣ;
- таҳлили натиҷаҳои тестикунонӣ ва воситаҳои барномавии интиқол, коркард ва нигоҳдории иттилоот;
- дастгирии иттилоотӣ-таҳлилии бизнес-лоихаҳо;
- таҳлили фаъолияти субъекти хоҷагидорӣ ченакҳои гуногун;
- бавучудорӣ ва истифодабарии базаи маълумотҳо дар фаъолияти амалӣ;
- кор бо муҳаррири ҷадвалӣ ва матнӣ;
- таъминоти талаботҳои хусусии иттилоотӣ [7].

Дар робита ба ин, бояд назарияи оmodасозии касбиро ёдовар шуд, ки онро А.А.Вербитский коркард намудааст ва он аз чунин категория иборат аст: «... қаринаи (матнӣ) фаъолияти касбӣ асос ёфтааст, ки он бо воситаи моделикунонии фаъолияти воқеии фаннӣ аз нав истеҳсол гардида, дар системаҳои истеҳсолӣ вучуд дорад, яъне ҳамчун омӯзиши қаринаи (матнӣ)» [119]. Муҳаққиқ О.В. Чурбанова дар иртибот ба ин таъкид мекунад, ки «Сухан

оид ба моделикунонии муҳити касбии кории мутахассис – иқтисодчӣ меравад, лекин дар доираи синфҳои компютерӣ-иттилоотӣ ва ё аудиторияҳо, ки дар онҳо фаъолияти молиявии корхона ба таври сунъӣ сохта шуда, аз нав ба вучуд оварда мешавад ва омӯзиш дар намуди бозии корӣ гузаронида мешавад» [118].

Оид ба зарурати истифодабарии ТКИИ В.П.Поляков чунин қайд менамояд: «Дар робита ба ин ки дар фаъолияти касбии худ мутахассиси ояндаи ин самт бояд ТИИ-и муосирро бо мақсади бадасторӣ ва истифодабарии донишҳои нав, маҳорату малакаҳо дар фаъолияти амалӣ самаранок истифода бурда, инчунин бо иттилоот аз сарчашмаҳои гуногун, аз ҷумла аз сарчашмаҳои электронӣ – иртиботӣ кор карда тавониста, ба шароитҳои аниқи вазифаҳои иҷронамудааш ва ҳалли инноватсионии онҳо мутобиқ гардад ва дар ин сурат, омодагии иттилоотӣ ба сифати воситаи муҳимми ташаккули фарҳанги иттилоотии иқтисодчии оянда муаррифӣ мегардад. Моҳияти дарки фарҳанги иттилоотӣ ба маҳорати воридгардӣ ба моҳияти коркарди компютери иттилоот маънидод карда мешавад, ки ин аз малакаҳои намудҳои гуногуни барасмиятдарории вазифаҳои дар назди иқтисодчии оянда истода, истифодабарии фаъолна ва васеи моделикунонии компютерӣ иборат мебошад, то ин ки объектҳои гуногун омӯхта шуда, вазифаҳои аниқ барои ҳалли минбаъдаи масъалаҳо бо ёрии воситаҳои электронӣ-ҳисоббарор гузошта шуда, таҳлили натиҷаҳои бадастомада, гузаронидани озмоишҳои ҳисоббаробаркунӣ ва ғайра ба роҳ монда шавад» [66].

С.А. Ачмиз чунин ибрази иброз менамояд: «Компютерикунонии таҳсилоти иқтисодӣ дар доираи муассисаҳои таҳсилоти олӣ аз таълими фанҳои бунёдии иқтисодӣ бо истифодабарии системаи дастгирӣ ва рушди ин самт асос меёбад. Истифодабарии фишангҳои аниқи иттилоотӣ барои ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ самти муҳимми рушди таҳсилоти олии иқтисодист» [3, с. 249]. «... Ҳангоми омӯзиши фанҳои мувофиқ бояд мақсадҳои зеринро пайгирӣ намоем: ташаккули донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалии баҳогузори самаранокии

системаҳои автоматикунонидашудаи иқтисодӣ ва иттилоотӣ ва қисматҳои ҷудоғонаи он; инкишофи қобилияти донишҷӯён ҳангоми интихоби қарорҳои лоиҳавӣ дар асоси таҳлил ва баҳогузори чандқаринаи (бисёрварианти) таркиботи техникӣ ва барномавии таҷдиди амалкунанда. Дар натиҷа, донишҷӯён бояд методҳо ва муносибатҳои асосиро нисбати баҳогузори самаранокии системаҳои иттилоотӣ азҳуд намоянд; маҳорати баҳогузори ва таҳлили қаринаҳои (вариантҳои) имконпазири ташкили онро тавониста, қарорҳои қабулгардидаро дар тамоми марҳилаҳои даври ҳаётии системаҳо асоснок кунанд» [3, с. 250].

Оид ба масъалаи муҳим будани истифодаи технологияи интернетӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар мавриди омодагии мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ муҳаққиқ Т.Ю. Федорова чунин ибрази ақида менамояд: «Истифодабарии чунин технологияҳо дар доираи омӯзиши фанҳои махсус ва тахассусҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии, бо маънии васеъ имрӯз навгонӣ маҳсуб намеёбад. Дар барномаҳои гуногуни таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии замонавӣ технологияҳои мултимедӣ бо имконияти муоинакунии ҳисоббаробаркуниҳои гузаронидашаванда хеле фаъолона истифода бурда мешаванд. Ин методика имконият фароҳам меорад, то ки раванди омӯзиши донишҷӯён боз ҳам аёнитар гардида, ба дарки баёни зоҳирӣ ва мавҳумии аксарияти фанҳо дар курсҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии мусоидат менамояд» [110].

Дар ин росто, муҳаққиқ, ҳамчунин, таъкид кардааст, ки «Технологияҳои мултимедӣ, ки ба доираи гузаронидани машғулиятҳо дохил карда шудаанд, имконият фароҳам меоранд, то дастовардҳои мавҷударо дар ин ва ё он самт пурра ва возеҳ намоиш диҳем, истифодабарии воситаҳои барномавӣ бошад, бо мақсади назорати донишҳои бадастомада ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки на танҳо вазифаҳои фардиро мустақилона иҷро намоянд, инчунин ҷустуҷӯи файлҳои зарурии иттилоотиро, ҳатто бо шартҳои пайдо кардани онҳо дар дигар

захираҳои электронӣ берун аз шабакаи дохилидонишгоҳӣ, анҷом диҳанд» [110].

Ба андешаи муҳаққиқон С.В. Панюков, П.И. Самойленко, И.В. Роберт, А.А.Кузнетсов ва дигарон ин зарурият бо дарназардошти барқарорсозии алоқаҳои амиқи байнифаннӣ дар раванди оmodасозии мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ бо татбиқи ТИИ дар раванди таълим шартнок гардидааст [75; 76; 77].

С.А. Полеева таъкид мекунад, ки ҳангоми оmodасозии мутахассисон бояд «... ба малакаҳои кор бо таъминоти махсуси иқтисодӣ ва бухгалтерии барномавӣ ва системаҳои иттилоотӣ – маълумотӣ, зарурати азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ аз ҷониби мутахассисони равияи иқтисодӣ, на танҳо дар сатҳи истифодабарӣ, инчунин дар сатҳи бадастории малакаҳои барномасозӣ» [65].

Аз рӯйи ақидаи муҳаққиқ В.П. Поляков: «Ин илм дар бораи равандҳои иттилоотӣ, методҳо ва воситаҳо дар соҳаи иқтисод мебошад, ки бо мақсади тайёрӣ ва қабули қарорҳо дар самтҳои идоракунӣ ва иқтисодӣ, дар соҳаи тиҷорат, соҳаи молиявӣ – қарзӣ истифода бурда мешаванд» [67]. В.П. Поляков, инчунин, ишора кардааст, ки: «Ин дар он инъикос меёбад, ки боиси зарурии малакаву маҳоратҳо маҳз барои дарк ва азхудкунии ин фанни илмӣ аз донишҳо, маҳорату малакаҳо бармеояд, ки донишҷӯёни факултетҳои иқтисодӣ дар машғулиятҳо аз чунин фан, ба монанди «Информатика», (ки дар ин бора дар боло қайд гардида, муфассал дар давоми таҳқиқоти мазкур баррасӣ хоҳад гашт) дар доираи на танҳо барномаи муассисаҳои таҳсилоти олий, инчунин барномаи таълимии мактабӣ ба даст овардаанд» [67].

Муаллиф, дар ин росто, таъкид мекунад, ки иқтисоддонҳои оянда на танҳо ба донишҳои асосӣ, балки ба фанҳои иловагӣ ва курсҳои махсус низ ниёз доранд. Инҳо малакаҳоеро фароҳам меоранд, ки барои кори муваффақона дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ ва бозори меҳнат заруранд, аз он ҷумла:

– ҷустуҷӯӣ ва коркарди маълумоти иқтисодӣ бо воситаи Интернет ва

гузоришҳои офисӣ;

- технологияҳои тайёр намудани ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ;
- барномасозӣ дар доираи гузоришҳои MS Office;
- мубодилоти электронии ҳуҷҷатҳо;
- истифодабарии системаҳои электронӣ ва гузоришҳо (масалан, MATLAB) барои ҳалли масъалаҳои математикӣ ва молиявӣ;
- барномасозии объектӣ - нигарондашуда;
- асоси базаи маълумотҳо ва ғайра [67].

Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки технологияи иттилоотӣ дар тарбияи иқтисоддонҳои муосир нақши калидӣ дорад. С. А. Водолад ва дигар олимони мақолаҳои илмӣ сершуморро дар ин мавзӯ баррасӣ карда, ба фанни илми компютер тавачҷӯҳи хоса зоҳир кардаанд. Таҳлили онҳо ба онҳо имкон дод, ки хулосаҳои муҳимро барои рушди таҳсилоти иқтисодӣ ба таври зайл таҳия кунанд: «Яке аз мақсадҳои омӯзиши мутахассисони равияҳои иқтисодӣ азҳудкунии технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ ва ташаккули муносибати мувофиқ нисбати маълумоти иқтисодӣ дар раванди омӯзиши фанни информатика мебошад. Истифодабарии методҳои махсус дар донишҷӯён шавку рағбатро дар бобати омӯзиши ин ва ё он технологияи нав ҳамчун истифодабарии самараноки ТИИ дар раванди омодагии иқтисодчиён дар доираи муассисаи таҳсилоти олии бедор намоянд. Яке аз ин роҳҳо истифодабарии масъалаҳои проблемавии вазъиятӣ дар доираи фанни информатикаи иқтисодӣ мебошад, ки ҳангоми ҳалли онҳо донишҷӯӣ чундо карда гирифтани маълумоти муҳим, пайдо кардани маълумоти иловагӣ, муайянсозии усули ҳал ва пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти худро меомӯзад» [9].

Андешаҳои боло оид ба муҳимияти истифодабарии технологияҳои компютерӣ дар омӯзиши мутахассисони соҳаи иқтисод бо як қатор таҳқиқотҳои мутахассисони хориҷии дур низ тасдиқ мешаванд.

Тавре ки мо, аллакай, қайд кардем, таҷрибаи ҷаҳонӣ тасдиқ мекунад, ки технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар тайёр кардани мутахассисони соҳаи иқтисод воқеан самаранок мебошанд. Таҳқиқоти олимони байналмилалӣ ба як чиз мувофиқ аст: истифодаи компютерҳо дар таълими иқтисоддонҳои оянда бартариҳои назаррасро фароҳам меорад. Онҳоро муфассалтар баррасӣ мекунем:

1. Доираи васеи имкониятҳо: компютер аз ҷиҳати функционалӣ аз дигар абзорҳои технологӣ ба таври назаррас бартарӣ дорад. Он имкон медиҳад, ки бо маводҳои гуногун - ҳуҷҷатҳои матнӣ; тасвирҳои графикӣ; сабтҳои аудиоӣ; мундариҷаи видеоӣ кор кунед. Ин раванди таълимро бисёрҷониба ва визуалӣ мегардонад: мафҳумҳои мураккаби иқтисодиро на танҳо шифоҳӣ, балки тавассути диаграммаҳо, диаграммаҳо, видеоҳо ё подкастҳо низ шарҳ додан мумкин аст.

2. Интерактивӣ ва ҷолибият: компютерҳо муҳити беҳтаринро барои омӯзиши интерактивӣ фароҳам меоранд. Бар хилофи усулҳои анъанавӣ, онҳо имкон медиҳанд, ки бо донишҷӯён муоширати дучониба анҷом дода шавад. Масалан, гузаронидани санчиши онлайн бо тасдиқи ғаврӣ; истифодаи симуляторҳои равандҳои иқтисодӣ; моделсозии сценарияҳои тиҷоратии воқеӣ; ташкили вебинарҳо ва муҳокимаҳои онлайн.

3. Самаранокии баланд ва қулай: боз як бартариҳои муҳим қобилияти компютерҳо барои коркарди ҳаҷми зиёди маълумот ва иҷрои якҷанд вазифаҳои интерактивӣ дар як вақт мебошад. Суръати кори ҳам барои омӯзгорон ва ҳам донишҷӯёнро кам мекунад, зеро амалиётҳои муқаррарӣ автоматӣ карда мешаванд; фикру мулоҳизаҳо суръат мегиранд ва посухҳо ба дархостҳо ва натиҷаҳои санчиш қариб ғавран пайдо мешаванд; раванди таълим ба шарофати интерфейси хуб тарҳрезӣшуда ва форматҳои гуногун камтар дилгиркунанда мешавад.

Аз ин рӯ, истифодаи компютерҳо ва ТИК дар таълими иқтисодӣ на танҳо

як мӯди муваққатӣ, балки як қадами асоснок барои беҳтар кардани сифати таълими мутахассисон аст. Технология омӯзишро чандиртар, визуалӣ ва амалӣ мегардонад - маҳз ҳамон чизест, ки бозори меҳнати муосир талаб мекунад.

Ғайр аз ин, муҳаққиқони хориҷӣ К. Аҳмад, Н.А. Дҳайф, С. Исик Işik, ва С. Вилмаз дар иртибот ба ин масъала қайд кардаанд, ки «Технологияҳои компютерӣ қобилияти баҳогузори аксуламали донишҷӯро нисбати ҷавоб дошта, ба он эътино менамоянд.... Компютер метавонад донишҷӯро аз шабакаи кӯшишҳои саволҳои минбаъда гузаронад, ҳатто ӯро вобаста аз вижагиҳои ҷавоб ба дигар қисмати мавзӯ гузаронад. Дар баробари ин, технологияҳои компютерӣ имконият медиҳанд, то ин амал бо суръати хеле баланд анҷом дода шавад. Технологияҳои навъи зерин метавонанд имконият фароҳам оранд, то ин ки баъзе машқҳо то сатҳи иҷроиши онҳо бе хатогӣ такрор гардида, алоқаи бозгаштро ба донишҷӯй пешниҳод созанд. Ва дар интиҳо, донишҷӯён метавонанд зуд ба маълумот баргашта, амалҳои худро аз рӯйи дилхоҳ хостаи худ иҷро намоянд» [123], [125], [127].

Дар доираи татбиқи вазифаҳои асосии мавзӯи хати мундариҷаи методологии моделсозӣ моделҳои математикӣ, ки барои омӯзиши объектҳо, равандҳо ва падидаҳои молиявӣ иқтисодӣ истифода мешаванд, инчунин намунаҳои моделҳои иқтисодӣ ва математикӣ, ки дар бахшҳои гуногуни технологияҳои иттилоотӣ аз мавқеи тамоюли касбии таҳсил тавсия дода мешаванд, таъкид мегарданд.

Ҳангоми омӯзиши технологияи иттилоотӣ, хатмкунандагони оянда, ки ихтисоси иқтисод (молия ва қарз)-ро доранд, бояд масъалаҳоро бо мундариҷаи амалӣ ҳал кунанд. Ин масъалаҳо: пайвандҳои байнифаннӣ байни технологияи иттилоотӣ ва иқтисод инъикос мекунанд; нишон медиҳанд, ки чӣ гуна донишҳои илмӣ дар амалия - дар фаъолиятҳои касбии ҳаёти воқеӣ татбиқ мешаванд; ба донишҷӯён дар азхуд кардани абзорҳо ва усулҳои, ки пас аз хатми таҳсил истифода хоҳанд бурд, кӯмак мекунанд.

Иборай «мушкилоти ба касб нигаронидашуда» дар педагогика барои тавсифи чунин супоришҳо истифода мешавад. Инҳо машқҳои абстрактӣ нестанд, балки моделҳои вазъиятҳои воқеии корӣ мебошанд, ки барои раванди таълим мутобиқ карда шудаанд.

Кадам мушкилот ба равияи молия ва қарз мувофиқат мекунад?

Бар асоси таҳлили талаботи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо назардошти хусусиятҳои барномаи молия ва қарз), намудҳои асосии вазифаҳои касбӣ дар соҳаи технологияи иттилоотро муайян кардан мумкин аст. Онҳо ба вазифаҳои воқеии ҳаёт, ки хатмкунандагон иҷро мекунад, мувофиқат мекунад: таҳлили маълумоти молиявӣ, автоматикунони амалиётҳои муқаррарӣ, кор бо системаҳои бонкӣ ва муҳосибӣ, моделсозии сценарияҳои иқтисодӣ, амнияти иттилоот дар молия ва истифодаи технологияҳои муосири молиявӣ.

Ин равиши омӯзиш ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки на танҳо технологияи иттилоотиро ҳамчун фанни алоҳида омӯзанд, балки фавран арзиши амалии онро барои касби ояндаи худ бубинанд. Дар натиҷа, хатмкунандагон на танҳо дониши назариявӣ, балки малакаҳои амалии талабот ба бозори меҳнатро низ ба даст меоранд.

Дар асоси муайяншудаи заминаҳои технологияи консепсияи илмии таълими касбии нигаронидашудаи технологияи иттилоотӣ, усулҳои татбиқи технологияи муносибати контекстӣ (контекст -қарина) дар тарҳрезии шаклҳо, усулҳои таълими технологияи иттилоотӣ, ки ба ташаккули салоҳияти технологияи хатмкунандагони зинаи бакалаври самти «Иқтисодиёт» равона гардидаанд, муайян карда шудаанд.

Натиҷаҳои таҳлили хусусиятҳои методологии ташаккули салоҳияти технологияҳои иттилоотӣ тавассути омӯзиши қаринаӣ имкон дод, ки имконпазирии ҳамгироии фаъолияти таълимӣ, илмӣ ва эҷодии донишҷӯён тавассути усулҳои фаъоли таълим муайян карда шуда, се шакли асосии

фаъолият роҳандозӣ гардад.

Намунаҳои татбиқи шаклҳои таълими қаринаӣ (фаъолияти таълимии навъи омӯзишӣ, фаъолияти ивази касбӣ, фаъолияти таълимӣ ва касбӣ) бо тавсифи методологияи ташкили дарси интегралӣ дар сатҳи синтези дидактикӣ бо истифода аз усули қазия ва пешниҳоди ҳисоботи илмии донишҷӯ пешниҳод карда мешаванд. Хусусиятҳои барҷастаи методологияи ташаккули салоҳияти технологияҳои иттилоотии бакалаврони ояндаи самти «Иқтисодиёт», бинобар ҳамгироии таълими технологияҳои иттилоотӣ ва касбӣ, инчунин фароҳам овардани муҳити касбии нигаронидашуда дар заминаи фаъолияти касбии оянда, зарурати ҳалли имкониятҳои технологияҳои компютериро муайян мекунанд, ки доштани он дар доираи васеи масъалаҳои касбӣ дар соҳаи иқтисод ва молия ҳал намояд.

Инчунин, аз нуқтаи назари омӯзгор, «компютер дорой як қатор афзалиятҳо мебошад. Компютер тартиботи саволу ҷавобҳо, муоширати амсилавӣ, тафтиши фарзияҳо ва дигар намуди машқҳо коркард намояд, саволҳо бо майли худ, пайдарпай ва ё номурағаб аз рӯйхати саволҳои дар доираи фан пешниҳодгардида, интиҳоб кунад. Инчунин, он метавонад натиҷаҳои ҷавобҳо, ҳатогихо, нишондиҳандаҳои дастовардҳо, вақти ҳангоми иҷроиши машқҳо сарфгардидаро ба қайд гирифта, ин иттилоотро барои баҳогузори ба омӯзгор пешниҳод созад. Ин маълумотро дар баробари аксуламали донишҷӯён истифода намуда, омӯзгор метавонад маводро дар дилҳо марҳила аз нав дида баромада, аниқ карда, дар он маълумот, матнҳо ва вазифаҳо илова ва таҳрир намояд. Ғайр аз ин, таълими компютерӣ аз омӯзгор алоқаи мустақимро бо донишҷӯён талаб наменамояд. Таъминоти барномавӣ интерактивӣ буда, ба таълимгиранда имконияти истифодабарии маводро, ки омӯзгор коркард ва интиҳоб намудааст, медиҳад ва омӯзгорро аз баъзе маҳдудиятҳои замонавӣ озод менамояд, ки ин барои онҳо вақти зиёдро барои омӯзиши эҷодӣ дар он қисмати курс, ки ба омӯзгор-донишҷӯӣ ҳамкориӣ

бевосита зарур аст, таъмин менамояд» [123; 125; 127].

«Афзалияти асосӣ барои донишҷӯӣ он аст, ки ӯ ҳамарӯза будани раванди таълимро назорат карда метавонад. Яъне, ӯ метавонад интиҳоб намояд: қай ва чиро омӯзад ва барои ин чӣ қадар вақтро сарф намояд. Донишҷӯӣ дорои диққати ғавқулода ва пурра нисбати компютер буда, метавонад бо он суръате, ки ба ӯ зиёдтар мувофиқ аст, кор кунад. Барои ҳамин, ҳангоми бадастории робитаи баргарданда донишҷӯӣ ба монанди машғулиятҳои аудиторӣ навбати худро интизор намешавад. Ба омӯзгор якчанд рӯз лозим мешавад, то ба қайд гирад ва таассури (аксуламали) баргардандаро ба донишҷӯён диҳад, лекин компютер ин равандро бо таври ғаврӣ анҷом медиҳад» [123].

Ин махсусан барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ муҳим аст, ки саводнокии рақамӣ қисми ҷудонашавандаи салоҳияти касбӣ мегардад. Доштани барномаҳои асосӣ барои таҳлили маълумот, кор бо ҷадвалҳо ва эҷоди презентатсияҳо рақобатпазирии онҳоро дар бозори меҳнат афзоиш медиҳад.

Ғайр аз он, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар раванди таълим ба ташаккули тафаккури интиқодӣ ва қобилияти ҳалли мушкилот мусоидат мекунад. Донишҷӯён на танҳо назария, балки ҷанбаҳои амалиро низ меомӯзанд, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки донишро дар амал самараноктар истифода баранд. Ин барои омӯзиши ғавол шароит фароҳам меорад, ки дар он донишҷӯён на танҳо шунавандагони ғайриғавол, балки иштирокчиёни ғаволи раванди таълим мешаванд.

Инчунин бояд қайд кард, ки технологияи компютерӣ дастрасӣ ба захираҳои таълимиро осон мекунад. Донишҷӯён метавонанд курсҳои онлайн, вебинарҳо ва китобхонаҳои электрониро истифода баранд, ки уфукҳои омӯзиши онҳоро хеле васеъ мекунад.

1.2. Сатҳи мувофиқати мазмуни кунунии таҳсилоти олии иқтисодӣ бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён

Мутобиқати мундариҷаи таҳсилоти олии иқтисодии кунунӣ бо ҳадафҳо ва вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютери касбӣ аз ҷониби донишҷӯён аз як қатор омилҳо, аз ҷумла стандартҳои давлатии таълимӣ, барномаҳои таълимӣ, усулҳои таълим ва динамикаи рушди технологӣ вобаста аст. Умуман, ҳам тамоюлҳои мусбат ва ҳам соҳаҳои мушкилро муайян кардан мумкин аст:

Тамоюлҳои мусбат:

Ҳамгиروии технологияи иттилоотӣ ба барномаҳои таълимӣ. Дар бисёр донишгоҳҳо, фанҳои иқтисодӣ бо курсҳои технологияи иттилоотӣ, ба монанди «Технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёт» ва «Информатикаи иқтисодӣ» пурра карда мешаванд. Донишҷӯён нармафзори махсусгардонидашуда (системаҳои 1С, ERP, CRM), усулҳои таҳлили маълумот ва моделсозии равандҳои иқтисодиро меомӯзанд, ки ба талаботи касбӣ ҷавобгӯ мебошанд.

Таваҷҷӯҳ ба вазифаҳои ба амалия нигаронидашуда. Барномаҳои муосири таълимӣ аксар вақт вазифаҳои ба касб нигаронидашударо дар бар мегиранд, ки вазъиятҳои воқеии кориро тақлид мекунанд. Ин ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки дониши назариявиро дар амал татбиқ кунанд, асбобҳоро барои автоматикунони амалиётҳои муқаррарӣ, таҳлили маълумоти молиявӣ ва кор бо системаҳои бонкӣ ва муҳосибӣ аз худ кунанд.

Татбиқи усулҳои муосири таълим. Технологияҳои интерактивӣ, симуляторҳо, омӯзиши онлайн, корҳои лоиҳавӣ ва бозиҳои тичорӣ бо асбобҳои рақамӣ истифода мешаванд. Ин ҷалби донишҷӯёнро афзоиш медиҳад ва малакаҳои кор дар муҳити рақамиро инкишоф медиҳад.

Мутобиқат бо стандартҳои давлатӣ. Барномаҳои таълимӣ бо

назардошти талаботи стандартҳои давлатӣ таҳия карда мешаванд, ки салоҳиятҳои марбут ба истифодаи технологияи иттилоотӣ дар фаъолияти касбиро дар бар мегиранд. Масалан, салоҳиятҳои хатмкунандагон аксар вақт қобилияти интихоби абзорҳо барои коркарди маълумоти иқтисодӣ, таҳлили натиҷаҳои ҳисобкунӣ ва истифодаи абзорҳои муосири техникӣ ва IT-ро барои ҳалли мушкилот дар бар мегиранд.

Рушди муҳити таълимии рақамӣ. Захираҳои таълимии электронӣ, курсҳои онлайн ва системаҳои таълими фосилавӣ қорӣ карда мешаванд, ки дастрасӣ ба донишро васеъ мекунанд ва имкон медиҳанд, ки омӯзиш ба ниёзҳои инфиродии донишҷӯён мутобиқ карда шавад.

Мушкилоти мавҷуда:

Кӯҳнашавии босуръати технологияҳо. Маҳсулоти нармафзор ва роҳҳои ҳалли технологӣ дар иқтисодиёт босуръат таҳаввул меёбанд, ки хатари он аст, ки дониш ва малақаҳои дар донишгоҳ ба даст овардашуда зуд кӯҳна шаванд. Муассисаҳои таълимӣ барои ҳамқадам будан бо суръати рушди технологӣ мубориза мекунанд.

Интегратсияи нокифояи IT дар баъзе барномаҳо. Дар баъзе донишгоҳҳо, омӯзиши технологияи иттилоотӣ аз дигар фанҳои иқтисодӣ ҷудо боқӣ мемонад, ки ба донишҷӯён имкон намедиҳад, ки дарки ҳамачонибаи татбиқи онро дар касб пайдо кунанд.

Фарқият байни назария ва амалия. Дар баъзе мавридҳо, тавачҷӯҳ ба азхудкунии назариявии технологияҳо ба ҷои татбиқи амалии онҳо равона карда мешавад. Ин омодагии хатмкунандагонро барои ҳалли мушкилоти касбии воқеӣ коҳиш медиҳад.

Набудани омӯзгорони соҳибихтисос. На ҳама омӯзгорони иқтисод салоҳияти кофӣ дар соҳаи IT-и муосир доранд, ки ин ба таълими самаранок ҳалал мерасонад.

Захираҳои маҳдуди донишгоҳ. На ҳама муассисаҳои таълимӣ метавонанд

таҷҳизоти муосири техникӣ, дастрасӣ ба нармафзори литсензиядор ё шарикӣ бо ширкатҳои ИТ барои ташкили таҷрибаомӯзӣ ва таҷрибаомӯзӣ дошта бошанд.

Қорӣ намудани системаҳои мониторинг ва арзёбии салоҳияти ИТ барои танзими саривақтии барномаҳои таълимӣ. Ҳамин тариқ, гарчанде ки барномаҳои муосири таълимӣ дар соҳаи иқтисодиёт дар самти ҳамгирии технологияҳои иттилоотӣ қадамҳои устувор мегузоранд, барои пурра қонё кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои омӯзиши касбӣ навсозии минбаъдаи барномаҳои таълимӣ, усулҳои таълим ва инфрасохтори донишгоҳҳо зарур аст.

Тамоюли ҳаракат аз мафҳуми «тахассус» то мафҳуми «салоҳият» дар натиҷаи таҳсилоти олии касбӣ ба шароити нав мувофиқтар муайян гардидаанд. Зимнан, масъалаҳои ба расмият даровардани мафҳумҳои «салоҳияти касбӣ» ва «салоҳиятнокии касбӣ» ҳанӯз пурра ҳалли худро наёфтаанд, барои таҳияи усулҳои нав дар арзёбии сатҳи ташаккули ин хусусиятҳои гуногунҷабҳа ва бисёрсохторӣ зарур аст.

Тамоюлҳои рушди маълумоти олии иқтисодӣ, тамоюлҳои рушди илм ва тамоми ҷомеаро инъикос мекунанд, ки яке аз онҳо ворид намудани дониши математикӣ ва истифодаи технологияи иттилоотӣ мебошад. Хусусияти фаъолияти иқтисоддонони оянда дар шароити муосир бо истифодаи усулҳои моделсозии математикӣ ва таҳлили равандҳо ва объектҳои иқтисодӣ алоқаманд аст. Дар робита ба ин, ҳангоми тайёр кардани мутахассисон бояд ба ташаккули тафаккури математикӣ, истифодаи методология ва усулҳои таҳлили миқдорӣ, таҷҳизоти компютерӣ ва технологияҳо дар ҳалли масъалаҳои иқтисодию математикӣ бояд таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардид.

Таҳқиқот ба рушди мундариҷа ва ҷузъҳои таълими технологияҳои иттилоотӣ мусоидат мекунанд. Натиҷаҳои таҳқиқот дурнамои такмили минбаъдаи раванди таълими фанҳои математика ва технологияи иттилоотиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияи иқтисодӣ боз мекунанд ва имкон медиҳанд, ки ғояҳои илмӣ дар бораи механизмҳои фаъолияти омӯзгорӣ, ки

хамгиروي мактабҳои оли ва технологияҳои нави иттилооти таъмин мекунанд, васеъ карда шаванд.

Эътимоднокӣ ва дурустии натиҷаҳои мувофиқати методологияи тадқиқот ба муаммои гузошташуда, мувофиқати усулҳои тадқиқот ба ҳадаф ва мавзӯи тадқиқот, мутобиқат ва мутобиқати мантиқии тадқиқот, истифодаи усулҳои омории таҳлил ва коркарди маълумотҳои таҷрибавӣ, тасдиқи фарзия дар сатҳи эмпирикӣ, имкони дубораи натиҷаҳо дар кори амалии таҳсилот таъмин менамояд.

Барои дарки сатҳи мувофиқати мазмуни амалкунандаи таҳсилоти иқтисодӣ ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён бояд масъалаҳои дахлдореро баррасӣ намуд, ки ба мафҳуми нақши технологияҳои компютерӣ дар салоҳиятҳои касбӣ ва дар азхудкунии ин технологияҳо дар раванди омодазозии мутахассисони самти мазкур дар муассисаҳои олии таҳсилоти касбӣ чӣ гуна имкон дода мешавад.

Азбаски масъалаи мазкур барои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан нав мебошад (ислоҳот дар соҳаи баландбардории технологикунони раванди таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат дар оғози солҳои 2000-ум роҳандозӣ гашта буд), дар аввал ақидаву натиҷаҳои тадқиқот дар мамлакатҳо баррасӣ хоҳанд гашт, ки муддати тулонӣ бо омодазозии иттилоотӣ – технологияи иқтисодчиён машғуланд. Пас аз ин, қадамҳои баррасӣ хоҳанд гашт, ки дар Тоҷикистон барои бадастории сатҳи муайяни коркарди малақаҳои кор бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ (ТКИИ) дар донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Таҳқиқи адабиёти илмӣ оид ба масъалаи мазкур ба мо имконият фароҳам овард, то парадигмаи зерини азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро ошкор созем, ки дар доираи он барои истифодабарии касбии аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ду омил асосӣ зарур аст:

– малақаҳо ва салоҳиятҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва

иттилоотӣ – иртиботӣ;

- таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълим.

Бинобар ин, барои комёб шудан ба омили якум омили дуум низ истифода мегардад. Азбаски дар шароитҳои муосир бо баландбардории малакаҳо ва салоҳиятҳои донишҷӯёни равияи иқтисодӣ мушкилоти таъминоти сатҳи техникӣ ва барномавии таълим меафзояд, аз нуқтаи назари амалӣ ин ҳамчун падидаи аз ҷониби экспертҳо қайдгардидаи бозори иқтисодии меҳнат ба назар менамояд, ки дар доираи он аз рӯйи андозаи демократикунонии раванди азхудкунии ТКИИ ба кормандон лозим меояд, ки дорои малакаҳои умумӣ ва зарурии истифодабарии ТКИИ гарданд, ки барои бадастории онҳо давраи кӯтоҳи омӯзишӣ дар шароитҳои талаботҳои доимо ивазшаванда нисбат ба малакаҳо дар соҳаи истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ чудо карда мешавад. Инчунин, бо дарназардошти ҳолати кунунӣ дар бозор, ширкатҳои, ки ТИИ-ро хеле зиёд истифода мекунанд, ба пайвастунии малакаҳои техникӣ, корӣ, идоракунӣ ва шахсӣ (аз ҷумла, малакаҳои муошират, сарварӣ, кори тимӣ ва ҳалли масоил) саъю кӯшиш менамоянд [124].

Як қатор таҳқиқотҳои оид ба ҷойгоҳи ТКИИ дар мазмуни таҳсилоти олии касбии иқтисодӣ гузаронидашуда нишон доданд, ки: Дар бозори муосири иқтисодии меҳнат зарурат ба мутахассисоне, ки тайёранд қарорҳои аз лиҳози иқтисодӣ ва идоракунӣ асосноккардашударо қабул намоянд, ба миён омадааст. Яъне, аз мутахассиси соҳаи иқтисод имрӯз на танҳо маҳорати кор бо молиёт ва ё гузаронидани аудити босифат, инчунин муҳандис - иқтисодчӣ-менечери хуб будан низ талаб карда мешавад. Бо дарназардошти ин, се таркиботи асосии мазмуни омодаسازیи иқтисодчиён ва иқтисодчиёни роҳбарикунанда (менечерон) қайд карда шудаанд:

- омодаسازیи муҳандисӣ (истехсолӣ);
- омодаسازیи идоракунӣ;

– оmodасозии иқтисодӣ” [112].

Дар доираи проблемаи баррасишавандаи мо, бояд мафҳуми оmodасозии муҳандисӣ ошкор карда шавад, ки дар худ қисмати якуми ташаккули малақаҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро тамаркуз менамояд.

Дар умум, «оmodасозии муҳандиси иқтисодчӣ бевосита бо чунин фан, ба монанди «иқтисоди муҳандисӣ» алоқаманд аст, ки дар маърази бо ҳам пайвастании илмҳои иқтисодӣ, техникӣ ва табиӣ ҷой дошта, бо омӯзиши фаъолияти муҳандисии тамоили иқтисодидошта оиди таъмини рақобатпазирии маҳсулот ва истеҳсолот машғул аст» [38].

Олимони рус В.В. Кочетов, А.А. Колобов, И.Н. Омелченко ва дигарон дар хусуси оmodасозии муҳандисон бо мақсади дар онҳо ташаккул додани чунин системаи донишҳои иқтисодӣ доир ба татбиқи технологияҳои захирамасрафкунанда ва самарали энергетикидошта бо мақсади таъмини рақобатпазирии дучандаи маҳсулоти ин ва ё он истеҳсолот дар шароитҳои бозоргонӣ суҳанронӣ менамоянд [32].

Лекин, тазаккур бояд дод, ки муҳаққиқ Г.В. Лепеш дар ин маврид изҳор кардааст, ки: «Дар мазмуни умумии худ, оmodасозии муҳандисии иқтисодчиён фанни махсусгардонидашуда мебошад, ки ба намудҳои муайяни истеҳсолот нигаронида шудааст. Аммо ба қисматҳои махсуси он нақши пешбарандаи технологияҳои иттилоотӣ дар ташаккули малақаҳои касбии мутахассисони равияи иқтисодӣ нисбат дода мешавад. Махсусияти таъсиррасонии ТКИИ дар ин раванд имконияти баландбардории мутобиқатнокии раванди таълим мебошад, ки имконияти афзунсозии ҳаҷм ва камкунии харчи вақтро фароҳам меорад, ки барои азхудкунии иттилооти касбӣ ва коркарди малақаҳои мутахассисони равияи иқтисодӣ ҷудо карда мешаванд» [39].

Боз як бори дигар хусусияти масъалаи оmodасозии муҳандисии иқтисодчиёнро қайд хоҳем кард, ки асосан «ба азхудкунии системаҳои

компютерӣ барои лоиҳакашӣ ва иҷрои ҳуҷҷатгузори конструкторӣ ва технологӣ равона карда шудааст» [38].

Қисмати дуюми коркарди малакаҳои иқтисодчиён дар самти ТКИИ аз доираи оmodасозии бевоситаи иқтисодӣ иборат мебошад.

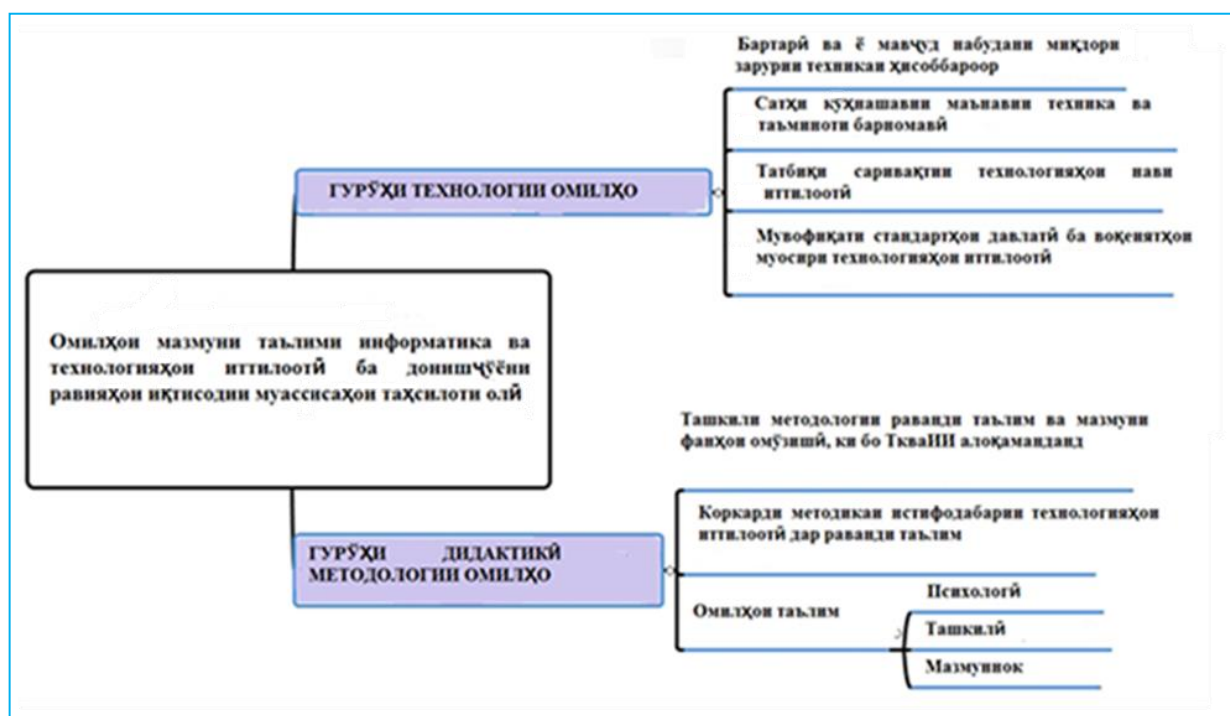
Муҳаққиқ М.А. Раҷабов дар иртибот ба ин изҳор кардааст, ки: «Раванди математикикунонии иқтисод ба афзунгардии тезутунди миқдори истифодабарии компютерҳои тезамалкунанда ва дигар дастгоҳҳо боис шудааст, ки барои автоматикунонии як қатор равандҳои зеҳнӣ равона карда шудаанд. Чунин тамоюлот ба раванди бамиёноии масъалаҳои нави проблемавӣ оид ба таъминоти математикии ин раванду воситаҳои техникӣ мусоидат менамоянд, дар навбати худ, таҳқиқотхоро дар соҳаи математика (риёзиёт) мубрам мегардонанд» [72].

Ҳамин муҳаққиқ, талаботҳои Стандартҳои федералии давлатии таълимии Федератсияи Россияро барои солҳои 2000-ум омӯхта, чунин хулосабарорӣ менамояд, ки «Математика (риёзиёт) ба сифати фанни ҳатмии таълимӣ барои тамоми ихтисосҳои иқтисодӣ муайян гардидааст. Вобаста аз таҳассуси иқтисодӣ ба ин фанни таълимӣ аз 5 то 10% - и тамоми ҳаҷми вақти таълимӣ ҷудо карда шудааст. Оmodасозии математикӣ (риёзӣ) бояд бо татбиқи алоқаи бисёрҷанбаи математика (риёзиёт) ва информатика амалӣ карда шавад» [72].

Муҳаққиқ Е.Ю. Годочкин қайд мекунад, ки: «Яке аз маҳфумҳое, ки бояд дар мазмуни таҳсилоти олиии иқтисодӣ ҷой дошта бошад ва ба воситаи он баҳогузори мувофиқати сатҳи он ба вазифаҳои азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯён ба амал ояд, «фарҳанги иттилоотӣ» мебошад. Зери мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ маҳорати донишҷӯён оид ба истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ, инчунин воситаҳое, ки имконияти паҳнкунии иттилоотро доранд, кори дастаҷамъона аз рӯйи як лоиҳа, маҳорат ва қобилият ба инноватсияҳо дар назар дошта шудааст» [12]. Мафҳуми зерин аз он нуқтаи назар муҳим арзёбӣ мегардад, ки дар асоси он як қатор назарияҳо сохта шудаанд, ки масоили

таълими фанҳоеро, ки бо технологияҳои иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий алоқаманданд ва инчунин мазмуни чунин навъи таълимро мавриди таҳлил қарор медиҳад.

Таҳқиқотҳоро дар самти коркарди малакаҳои фарҳанги иттилоотӣ, саводнокии иттилоотӣ ва салоҳиятнокии иттилоотӣ дар донишҷӯёни равияи иқтисодӣ омӯхта, ҷанбаи васеи масъалаҳо дар мазмуни худи таҳсилоти иқтисодӣ қайд гардид, ки ба воситаи онҳо метавон мувофиқати раванди таълимро дар муассисаҳои таҳсилоти олий бо вазифаҳои азхудкунии технологияҳои нави компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён мавриди таҳлил қарор дод. Ҷанбаҳои қайдгардида ва ё омилҳои таҳлилро метавон ба ду гурӯҳ тақсим кард: техникӣ ва дидактикӣ-методологӣ (расми 1.1.).

Расми 1.1. – Омилҳои мазмуни таълими фанҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ (аз ҷониби муаллиф аз рӯи маводи сарчашмаи 12 қоркард гардидааст)

Дар расми дар боло овардашуда бояд чунин омилҳои мазмуни омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ ба монанди «омилҳои омӯзиш» фаҳмонда дода шавад. Е.Ю. Годочкин сохтори омилҳои мазкурро бо

воситаи фаҳмишҳои зерин баён менамояд: «Таркиботи психологӣ ҳамчун бартарарфосии нофаҳмиҳои масъалаҳои аниқи ТКИИ аз ҷониби ҳуди донишҷӯёни равияи иқтисодӣ (махсусан онҳое, ки дар курси якум ва дуюм таҳсил менамоянд), инчунин масъалаҳои истифодабарии онҳо барои ҳалли масъалаҳои аниқ. Таркиботи ташкилӣ фарогири он аст, ки дар аксарияти ҳолатҳо омӯзиши фанҳое, ки бо технологияҳои иттилоотӣ алоқаманданд, дар курсҳои поёнии факултетҳо ва шӯбаҳои иқтисодӣ амалӣ карда мешавад. Дар ин давра аксарияти донишҷӯён дорои донишҳои кофӣ оид ба объектҳои воқеӣ намебошанд ва аз ин рӯ, зарурияти истифодабарии ТКИ-ро сарфаҳм намераванд. Таркиботи мазмуниро метавон ҳамчун масъалаи тарҷеҳ дар интихоби самти таълими иттилоотӣ тавсиф намуд, ё дастгоҳҳои технологияҳои компютерӣ ё лоихакашии истифодабарии технологияҳои компютериро дар объектҳои воқеӣ омӯхт» [12].

Раванди муттаҳидсозӣ ва ҳамгирии илмӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ, техникӣ дар назди мактабҳои олии ҳадафҳои нав мегузорад. Тайёр кардани мутахассисони дорои салоҳияти касбии ташаккулёфта, ки дар шароити нави бозори ҷаҳонӣ самаранок кор карда метавонанд, вазифаи асосии раванди таълим мебошад.

Муҳаққиқ тоҷик А.Р. Мирзоев қайд кардааст, ки: «Бо дарназардошти он ки айни замон тавассути воситаҳои ТИК иттилооти муттасил мавҷуд аст, зарурати аз нав дида баромадани усулҳо, шаклҳо ва воситаҳои анъанавии таълим ба миён омад. Такмили одии миқдори зарурии дониш боиси зиёд шудани сарбории таълим мегардад. Ҳамзамон, ин тадбирҳо на танҳо натиҷаи пешбинишударо намедиханд, балки ба саломатии донишҷӯён низ таъсири манфӣ мерасонанд. Дар чунин суръати ҷаҳонишавӣ, иттилоот ончунон зуд тағйир меёбад, ки дониши бадастовардаи донишҷӯён, вақте ки онҳо мактаби олиро хатм мекунанд, аллакай куҳна шудан мегирад» [50].

Падидаи зикршуда далели он аст, ки замоне расидааст, ки бо дар

назардошти сатҳи ҳозираи рушди технологияҳои иттилоотӣ зарурати навсозии мактаби олий фаро расидааст.

Муҳаққиқ С.А. Воронин изҳор кардааст, ки: «Ҳаёти одами муосирро дигар бе технологияи иттилоотӣ ва компютерӣ тасаввур кардан мумкин нест. Онҳо ба тамоми соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла ба соҳаи маориф ворид шудаанд. Тасаввур кардан душвор аст, пешрафт ва комёбии хатмкунандаи мактаби олий ё омӯзгореро, ки дар фаъолиятҳо ё таҳсиллаш аз Интернет ва почтаи электронӣ, системаҳои ҷустуҷӯ ва коркарди иттилоот, китобхонаҳои электронӣ ва системаҳои мултимедиявӣ истифода набарад. Муошират дар шабакаҳои иҷтимоӣ, шиносӣ, ташкили гурӯҳҳои худ, баррасии мушкилоти мубрам ва ҳалли масъалаҳои муҳими ҳаёт - ин чизест, ки ҷавонон дар ҷомеаи муосир ба он ғўтавар шудаанд» [10].

Таълими фанҳои информатика ва технологияҳои иттилоотӣ бидуни ҷунин равандҳои маърифатӣ, ба монанди мантиқ, хотира, диққат ва тафаккур ғайриимкон аст. Тадқиқоти ин зерсохтори фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ аз нуқтаи назари технологияҳои иттилоотӣ ва ба ин васила, муайян кардани хусусиятҳои ташаккули меъёри маърифатии салоҳиятҳои касбӣ дар муҳити иттилоотӣ дар заминаи фанҳои дақиқ мувофиқи мақсад ва мантиқан дуруст мебошад.

Муҳаққиқи тоҷик А.Р. Мирзоев бар он ақида аст, ки: «Ҳама гуна раванди фикрӣ ба тариқи муайян бо самти дарки ин ё он ашё, ҳамчун диққат пайваст аст. Барои фаъол намудани амалиёти зеҳнӣ, инчунин барои дарк ва ҳалли мушкилот он асосӣ мебошад. Аз ин ҷиҳат, технологияҳои иттилоотӣ ба мутамарказонидани диққат таъсири назаррас мерасонанд. Дар муҳити иттилоотӣ ин имконпазир мегардад, зеро истифодаи маводи графикӣ, аксҳо, презентатсияҳои аниматсионӣ, ки таваҷҷуҳро бедор мекунанд ва диққатро ҳангоми лексияҳо ва дарсҳои амалӣ тезтар мекунанд, имконпазир мегардад.

Мувофиқи таҳқиқоти равонӣ, ҳангоми гузаронидани лексияҳо дар шакли анъанавӣ, пас аз ним соат мутамарказонидани диққат ба таври назаррас коҳиш меёбад. Ин аз сатҳи пасти муоширати муколама, набудани саривақтии маводҳои аёнӣ ва ба назар нагирифтани қобилиятҳои фардии ҳар як донишҷӯ мебошад» [50].

Омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ ба туфайли пайдо шудани имконияти татбиқи принсипи робитаи баргарданда раванди таълимро осон менамояд. Дар аудитория донишҷӯӣ ба «шунавандаи ғайрифайол» табдил намеёбад, балки бо тавачҷуҳ ба масъала мустақилона ё бо кумаки омӯзгор маълумоти заруриро азхуд менамояд. Муҳити иттилоотӣ ҳам имкон медиҳад, ки иттилооти заруриро чанд маротиба такрор кунад ва инчунин маводи таълимиро бо усулҳои техникӣ барои беҳтар азхуд кардан ва аз ёд кардани маводи нав пурра намояд.

Усулҳои, ки дар чараёни таълими фанҳои информатика ва технологияҳои иттилоотӣ истифода мешаванд, ба ташаккули салоҳиятҳои касбии хатмкунандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотии (ТИ) мутобиқ карда мешаванд. Ба онҳо асосати пешниҳоди формулаҳо, қадам ба қадам сохтани фигураҳои бо равзанаҳои ногаҳон пайдошаванда, сохторбандӣ ва интиҳоби унсурҳои нақша ва ғайра дохил мешаванд.

Ғайр аз ин, интиҳоби сарчашмаҳои таҳқиқоти назариявии масъалаи ишоратгардида инчунин бо он далел шартнок мегардад, ки: «Муассисаҳои таҳсилоти олии Руссия дархостҳоро барои квотаи таҳсилии шаҳрвандони Тоҷикистон қабул менамоянд. Компанияи квотагӣ барои довталабони тоҷик ҳамасола дар мувофиқа бо созишнома байни вазоратҳои маориф ва илми Руссия ва Тоҷикистон гузаронида шуда, он боиси натиҷаи вохӯриҳои сершумор дар сатҳи сарварони давлатҳо, ҳукуматҳо ва парламентҳо гаштааст. Соли 2018 дар ярмаркаи муассисаҳои таҳсилоти олии дар шаҳрҳои Душанбе ва Хучанд 12 муассисаи таҳсилоти олии касбии Руссия ширкат варзид. Аз рӯйи баъзе

маълумотҳо шумораи умумии довталабон ба квотаҳо аз ҷониби Тоҷикистон аз панҷ ҳазор нафар зиёд гашт. Аз маълумотҳои расмӣ инчунин бармеояд, ки дар айни ҳол дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Русия зиёда аз 18 ҳазор нафар шаҳрвандони мо таҳсил менамоянд» [51].

Мо мефаҳмем, ки интихоби манбаъҳои тадқиқотӣ то андозае худсарона аст, аммо бо вучуди ин, мо таҳлили натиҷаҳои бадастомадаро пешниҳод менамоем. Мувофиқи стандартҳои таълимӣ барои ихтисосҳои гуногуни иқтисодӣ (Иқтисод, Менечмент, Тичорат, Тичорати молӣ, Информатикаи тичоратӣ ва ғайра), хатмкунандагони донишгоҳҳо бояд қодир бошанд доираи васеи масъалаҳои амалиро ҳал кунанд. Ин мушкилот мустақиман бо вазъи воқеии иқтисодӣ ва талаботи кунунии бозори меҳнат алоқаманданд [104; 105; 106; 107;108;108]. Ҳамин тариқ, дар мувофиқа бо як қатор Стандартҳои федералии давлатии таълимии таҳсилоти олии Федератсияи Россия объектҳои фаъолияти касбии тамоми ихтисосҳои иқтисодӣ инҳоянд:

- «Рафтори агентҳои хоҷагидорӣ, харочот ва натиҷабахшии онҳо;
- бозорҳои амалкунанда;
- селҳои молиявӣ ва иттилоотӣ;
- равандҳои истеҳсолӣ;
- равандҳои татбиқи қарорҳои идоракунӣ дар ташкилотҳои дорои шаклҳои гуногуни ташкилӣ - ҳуқуқӣ;
- равандҳои татбиқи қарорҳои идоракунӣ дар мақомоти идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ;
- методҳо ва фишангҳои таъсис ва рушди корхонаҳои электронӣ ва қисматҳои онҳо;
- системаи иттилоотӣ ва ТИИ-ии идоракунии тичорат;
- инноватсияҳо ва равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи ТИИ;
- молҳои дорои таъиноти истеъмолӣ ва истеҳсолӣ - техникӣ;

– хизматгузориҳо оид ба хизматрасонии савдой, логистикӣ ва таблиғотӣ (реклама);

– воситаҳо ва методҳои назорат аз рӯи сифати молҳо» [103].

Дар байни қувваи қисми касбии хатмкунандагони соҳаи иқтисод, яқчанд самтҳои калидӣ мавҷуданд, ки ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ буда, масъалаҳои иқтисодиро дар сатҳҳои гуногун ва дар бахшҳои гуногуни иқтисодӣ ҳал мекунанд. Ин соҳаҳо ҳам бахшҳои хусусӣ ва ҳам давлатӣ, инчунин илм ва соҳибқориро дар бар мегиранд (ҷадвали 1.2.).

Ҷадвали 1.2. – Намудҳои асосии фаъолияти касбии хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий.*

Намуди фаъолияти касбӣ	Тавсифот
Ҳисоббаробаркунӣ - иқтисодӣ	<ul style="list-style-type: none"> - тайёр кардани маълумотҳои ибтидоӣ барои гузаронидани ҳисоббаробаркунӣ ва гузаронидани ҳисоббаробаркунӣҳои натиҷаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ – иқтисодӣ, ки фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро тавсиф менамоянд; - коркарди қисматҳои иқтисодии нақшаҳои корхонаҳо ва ғ.
Савдой-технологӣ	<ul style="list-style-type: none"> - коркард ва татбиқи маҷмуи коммуникатсияҳои ҳамгироии маркетингӣ; - ташкил ва амалисозии самараноки назорат аз рӯи сифати молҳо ва хизматгузориҳо; - қабул, назорат, нигоҳдорӣ ва фурӯши молҳо ва ғ.
Таҳлилӣ	<ul style="list-style-type: none"> - ҷустуҷӯи иттилоот оид ба вазифаи додасуда, ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумотҳо; - коркарди теъдоди маълумотҳои иқтисодӣ дар мувофиқа бо вазифаҳои гузашташуда, таҳлил, баҳогузорӣ, шарҳи натиҷаҳои бадастомада ва асосноксозии хулосаҳо ; - сохтани моделҳои стандартӣ назариявӣ ва эконометрикии равандҳо, падидаҳо ва объектҳои таҳқиқшаванда; - таҳлил ва шарҳи нишондиҳандаҳо, ки равандҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва падидаҳо дар сатҳи микро- ва макро; - тайёр кардани тафсириҳои иттилоотӣ, ҳисоботи таҳлилӣ; - гузаронидани муоинаҳои омӯрӣ, пурсишҳо; - назарсанҷиҳо ва коркарди натиҷаҳои онҳо ва ғ..
Фаъолияти ташкилӣ - идоракунӣ	<ul style="list-style-type: none"> - иштирок дар коркарди қаринаҳои (вариантҳои) қарорҳои идоракунӣ; - идоракунии ҷаври коллективҳо ва гурӯҳҳои хурде, ки барои татбиқи лоиҳаи аниқ иқтисодӣ ташаккул ёфтаанд; - иштирок дар тайёр кардан ва қабули қарорҳо оид ба масъалаҳои ташкили идоракунӣ ва мукамалгардонии фаъолияти ҳадамоти

	иктисодӣ ва қисматҳои корхона ва ғ.
Соҳибкорӣ	- коркард ва татбиқи бизнес – нақшаҳои таъсиси тичорати нав; - ташкил ва пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ ва ғ.
Лоихавӣ	- коркарди лоихаҳои мукамалгардонии равандҳои тичоратӣ ва инфрасохтори корхона; - коркарди ҳуччатгузории лоихавӣ;
Давоми ҷадвали 1.2.	
	- иҷрои корҳо оид ба мукамалсозӣ ва батанзимдарории стратегияҳо ва мақсадҳои корхона ва ғ.
Илмӣ - таҳқиқотӣ	- омода намудани тафсирҳо, ҳисоботҳо, нашрияҳои илмӣ ва ғ.

** аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 103; 104; 105; 106; 107 ва 108 коркард гардидааст.*

Бо мақсади бадастории сатҳи лозимаи азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ барои мувофиқат бо ҳалли дар ҷадвали 1.2. овардашудаи масъалаҳои касбӣ аз ҷониби иқтисодчӣ стандартҳои таълимии Руссия чунин пурқунандаи мазмуни таълими ихтисосҳои иқтисодиро пешниҳод менамоянд, ки “... дар натиҷаи он донишҷӯӣ тавонад масъалаҳои стандартии фаъолияти касбиро дар асоси фарҳанги иттилоотӣ ва библиографӣ бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ҳал намояд, ки ин талаботи асосии амнияти иттилоотӣ мебошад» [103].

Бо қадамҳои муайян муассисаҳои таҳсилоти олий бояд чараёни таълими фанҳои иқтисодиро бо назардошти он ки ҳар як таълимгиранда дар раванди тамоми марҳилаи таълим бо дастрасии фардии бемаҳдуд ба як ва ё якчанд системаҳои электронӣ – китобхонаӣ (китобхонаҳои электронӣ) ва муҳити электронии иттилоотӣ – таълимӣ таъмин гардад, бояд ба роҳ монанд. Системаҳои электронӣ – китобхонаӣ (китобхонаҳои электронӣ) ва муҳити электронии иттилоотӣ – таълимӣ бояд имконияти дастрасии таълимгирандаро аз дилхоҳ нуқтае, ки дар он дастрасӣ ба шабакаи иттилоотӣ – иртиботии «Интернет» мавҷуд аст, ҳам дар ҳудуди муассисаи таълимӣ ва ҳам берун аз он, таъмин намоянд [103; 104; 105; 106; 107; 108; 108].

Ҳамин тариқ, боз ду қисмати мазмуни таълими иқтисодии сатҳи муассисаҳои таҳсилоти олий (масъала оид ба шабакаи Интернет дар боло баррасӣ

гардидааст) ба миён меоянд, ки хеле фаъолон ба мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ аз ҷониби донишҷӯён таъсир мерасонанд. Ин қисматҳо муҳити иттилоотӣ – таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии таълимӣ ва китобхонаҳои электронӣ мебошанд. Ҳардуи ин падида ба омили дуҷумла дар боло ишоратгардидаи парадигмаи истифодабарии касбии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ, маҳз «таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълимӣ» рабт доранд.

Муҳаққиқони муосир навъҳои гуногуни дарк ва шарҳи мафҳуми «муҳити иттилоотии таълим»-ро (МИТ) пешниҳод месозанд. Дар маънои том зери мафҳуми МИТ «... дар низоми таълим маҷмуи пойгоҳи ягонаи маълумотҳо, технологияҳои мурофакат ва корбурди онҳо; системаҳои иттилоотии телекоммуникатсионӣ, ки амаликунии мутақобилаи иттилоотӣ ва қонеъгардонии талаботҳои иттилоотии иштирокчиёни раванди таълимро (маъмурияти ташкилоти таълимӣ, омӯзгорон, таълимгирандагон, волидайн (намояндаҳои қонунӣ), шарикони иҷтимоӣ) таъмин мекунад» [40], дар назар дошта шудааст.

Иқтисоддони муосир на танҳо бояд назарияро дарк кунад, балки дар қор бо маълумот ва технология низ боэътимод бошад. Онҳо моделҳои математикӣ месозанд, иттилоотро таҳлил мекунад, аз абзорҳои компютерӣ истифода мебаранд ва натиҷаҳоро бомаҳорат шарҳ медиҳанд. Ҳамаи ин ба салоҳияти технологияи иттилоотӣ - унсурҳои калидии касбият дар иқтисоди муосир - мусоидат мекунад.

Мувофиқи ҳадафи мушаххаси таълими фанҳои дақиқ, консепсияи илмии таълими касбии ба технологияҳои иттилоотӣ барои хатмкунандагони самти иқтисодӣ асосёфта, ҳам ба принципҳои (усулҳои) умумии дидактикӣ ва ҳам ба принципҳои, ки дар ин ҷо мантиқи равиши салоҳият нишон додаем, асос ёфтааст:

- *усули таълими контекстӣ (қаринавӣ)* самти таълими математикиро ба заминаи касбӣ муайян мекунад, ки баррасии мундариҷаи таълими математикаро ҳамчун зерсистемаи мундариҷаи таҳсилоти касбӣ дар назар дорад ва имконият фароҳам меорад, ки мавзӯҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳимро ҷудо намояд, барои омӯзиши бахшҳои назариявӣ ва амалии технологияҳои иттилоотӣ оқилона вақт ҷудо карда шавад;

- *усули муттасилӣ* фарогири он аст, ки самти касбии таълими технологияҳои иттилоотӣ бояд тавассути ҳама шаклҳо ва усулҳои ташкилии таълим амалӣ карда шавад ва ҳавасмандии маърифатии хатмкунандагонро ба омӯхтани ин фан ташаккул диҳанд, ин дар самти тамоюли шахс ба касби интихобкардааш вобаста аст;

- *усули таълими интегронидашуда* хусусияти байнифаннии ҳамчоянамоии омодагии математикиро ошкор намуда, дар робитаҳои органикии фанҳои таълимӣ зоҳир мегардад, ки бо дарназардошти самт ва сатҳи таҳсилоти касбӣ тавассути моделсозии математикӣ ва технологияҳои компютерӣ амалӣ карда мешаванд;

- *усули афзалиятноки фаъолияти эҷодӣ* ба дарёфти таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ аз ҷониби донишҷӯён бо мақсади ташаккули қобилияти мутобиқшавӣ ба ҳаёти ғайристандартӣ ва ҳолатҳои касбӣ равона карда шудааст ва рушди тафаккури эҷодии хатмкунандагонро таъмин менамояд.

Дарки боз ҳам маҳдуди системаи иттилоотӣ – таълимӣ, ки нисбати мақсаду вазифаҳои таҳқиқоти мазкур истифода мегардад, онро ҳамчун таҷассуми раванди таълим дар муҳити иттилоотӣ шарҳ медиҳад. Дар Барномаи рушди ТИК-салоҳиятҳои таълимгирандагон таъкид шудааст, ки: «Назарияи умумии муҳити иттилоотии таълим (МИТ) дар дохили системаи мазкур маводи банақшагирии мавзуотиро аз рӯйи ҳар як курс ва маводи иловагиро нисбати барномаи таълимӣ, ки омӯзгор ҷойгир менамояд: тасвирҳои гипермедийӣ, маводи маълумотӣ, видео ва аудиофайлҳоро ва харитаҳоро барои таҳлили

таълимӣ ҷой медиҳад. Инчунин, донишҷӯӣ низ метавонад дар ҳамин захираҳои электронӣ натиҷаҳои машқҳои хаттии иҷрокардааш, корҳои аттестатсионӣ, хониши матнро бо забони хориҷӣ, видеофилми ба наворгирифтааш, ҷадвали маълумотҳои озмоишиаш ва ғайраро ҷойгир намояд» [71].

Омили дуҷуми муҳтавоии пуррасозии барномаи таълимии донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии, ки ба азхудкунии ТКИИ мусоидат менамояд, ҷӣ хеле ки мо қайд намудем, китобхонаи электронӣ мебошад. Муттаҳидсозии китобхонаи анъанавӣ бо ТИИ-и навин имконият дод, то ки фаъолияти китобхонаӣ – иттилоотиро ба сатҳи нав барорем. Муҳаққиқ С.В. Савотченко қайд мекунад, ки: «Имрӯз ба тӯфайли рушди технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ яке аз таркиботи ҳатмии таркибии муассисаи муосири таълимии олии касбӣ мавҷудияти маҳз китобхонаи электронӣ мебошад, ки худ инъикосгари маҳзани маълумотҳо гардида, аз миллион ҷилдҳои электронӣ ва ҳуҷҷатҳои дорои мавзӯоти гуногун иборат мебошад. Китобхонаи электронӣ имрӯз системаи иттилоотӣ гардида, пеш дар он фонди ҳуҷҷатҳои электронӣ нигоҳ дошта мешаванд, ки дар мувофиқа бо маҳакҳои муқарраршуда офарида шуда, барои истифодабарии ҷамъиятӣ таъин гардидаанд, инчунин ба он воситаҳои барномавӣ – техникӣ дохил мешаванд, ки имконияти нигоҳдорӣ ва истифодабарии фонди мазкурро фароҳам меоранд» [79]. Дар шароитҳои муосир нақши махсуси шабакаи «Интернет» дар рушд ва дастрасӣ ба китобхонаҳои гуногуни электронӣ ва сарчашмаҳои иттилооти китобхонаӣ махсус қайд карда мешавад.

Инчунин бояд қайд намуд, ки як қатор сарчашмаҳо китобхонаҳои электрониро дар таркиботи муҳити иттилоотӣ – таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии ҷой додаанд.

Ақидаҳои, ки дар хориҷи дур дар самти омӯзиши мутахассисони соҳаи иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олии оид ба мазмуни таълим дар самти азхудкунии ТКИИ аз ҷониби онҳо ҷой дорад, муҳим ба назар мерасад. Ҳамин

тарик, барномаи австралиягии таълими бакалаврҳо дар соҳаи иқтисод бо барномаи таълимии бакалавриат аз рӯи технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ муттаҳид карда шудааст. Асосноксозии чунин мазмуни таълим аз он таркиб ёфтааст, ки дар марҳилаи кунунӣ иқтисодчӣ ғояҳо, маълумотҳо ва моделҳоро истифода мебарад, то ки қори равандҳои иқтисодиро ошкор созад. ТИИ усулҳои амаликунии худӣ иқтисодчиёнро амиқан тағйир додаанд. Мутахассисони соҳаи мазкур, ки дорой малақаҳои ҷиддӣ дар соҳаи ТИИ мебошанд, қобилиятҳои таҳлилии худро амалан беҳтар сохтаанд. Барномаҳои таълимии омӯзиши ТИИ-ро, ки донишгоҳҳои Австралия пешниҳод намудаанд, таҳассуснокии иқтисодӣ бо таъҷ ба рушди малақаҳои таҳлилӣ муттаҳид месозад. Он ба пешниҳоди имконияти бадастории чунин ихтисоснокӣ равона карда шудааст, ки фароҳии бузург ва имкониятҳои боз ҳам васеи бақортаяминкуниро таъмин месозад. Дар қисмати иттилоотӣ – иртиботии барномаи таълимӣ аз рӯи ихтисоси «Иқтисод» барномаи азхудкунии ихтисоси «Сатҳи касбии азхудкунии ТИИ» (ICT Professional) ҳатмӣ мебошад». Дар пайвасташавӣ бо ихтисоси асосӣ «бакалаври иқтисод» ҳосил намудани тайёрии касбӣ дар соҳаи ТКИИ ба донишҷӯён имконияти беҳтар дарк намудани масъалаҳо ва омилҳои иқтисодии ҳам миллӣ ва ҳам байналмилалӣ фароҳам мегардад, то ки муайян созанд, ки системаҳои макро ва микроиқтисодӣ чӣ гуна ташкил карда шудаанд ва чӣ гуна қарорҳо аз ҷониби шахсони алоҳида, ширкатҳо ва ҳукуматҳо дар ин ҷода қабул карда мешаванд.

Мақсади қисмати дараҷаи иқтисодии «бакалавр дар самти технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ» - ба донишҷӯён фароҳам овардани имкониятҳо барои омӯзиши доираи васеи ҷанбаҳои ТКИИ ва омӯхтани донишу малақаҳо дар соҳаҳои гуногуни асосии истифодабарии ТКИИ барои пешравӣ дар мансаб дар тули ҳаёт мебошад. Дараҷаи муттаҳидӣ дар самти иқтисод ва технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ мавзуотро аз рӯи тамоми ҷанбаҳои ТКИИ пешниҳод

месозад – аз соҳаҳои ғайритехникӣ, ба монанди вижагиҳои талаботҳои иттилоотӣ ва ташкилотӣ ба ТКИИ то технологияҳои дастгоҳӣ, барномавӣ, шабакавӣ ва эҷодӣ, ки барои қонебгардони ин талаботҳо, малакаҳои муошират, лоихакашӣ, коркард ва идоракунии истифода мегарданд, ки барои бавучудорӣ, татбиқ ва ҳамгироии қисматҳои ТКИИ зарур мебошанд. Дар ин самт мутахассисони қордони соҳаи ТКИИ фаъолият менамоянд, ки хислатҳои бозингарони тими дар донишҷӯён қатъӣ ва аниқ ташаккул медиҳанд, ки онҳо барои эҳтиётот, методҳо ва муносибатҳои тичорат ва ҷомеа равона карда шудаанд. Дар иртибот ба ин, дар Барномаи бакалаври иқтисод ва бакалаври технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионии Донишгоҳи Тасманияи Австралия баён шудааст, ки: «Мазмуни таҳсилоти иқтисодӣ, махсусан дар соҳаи азхудкунии ТИИ, инчунин ба он равона карда шудааст, то ки ба донишҷӯён малакаву донишҳоеро пешниҳод созанд, ки ба онҳо имконияти бадастории вазифаҳои мувофиқро дар соҳаи касбии худ ва сарварони касбӣ шуданро баъд аз ба итмом расонидани таҳсил ва давом додани таҳқиқотҳои худро дар аспирантура дар соҳаи ТИИ фароҳам месозанд» [130].

Дар баробари ин, мутахассисони хориҷи дур пуррасозии методологӣ ва назариявии барномаҳоро дар самти омӯзиши иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олии барои мувофиқати онҳо ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар ҳар қисмати асосӣ мубрам арзёбӣ менамоянд. Асоси ангезаи фишурдаи мазкурро ақида оид ба он ки ТИИ фишангҳои пурқувватеро пешниҳод месозанд, ки онҳо метавонанд омӯзиши донишҷӯёнро куллан тағйир дода, таркибашро ба вучуд оранд. Донишҷӯён бо ёрии ТИИ метавонанд фаҳмиши худро оид ба концепсияҳо ва мазмун дар тамоми соҳаҳои омӯзиш рушд ва намоиш диҳанд. Инчунин, хеле муҳим аст, ки таълимгирандагон истифодабарии самаранок ва бомасъулияти ТИИ-ро донанд ва ҳифзи худ ва маълумотҳои худро низ аз худ намоянд. Ҳар унсур

кайдкардашуда инҳоянд:

- «ба вучуд овардан;
- кунҷковӣ;
- иртибот;
- муҳофизат» [129].

Ин чор мафҳумро, ки барои азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯён муҳим арзёбӣ мегарданд, ошкор намуда, бояд қайд намуд, ки дар Барномаи таълимии Виктория «Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва иқтисодиёт ва тиҷорат» баён шудааст, ки «... ба вучуд овардан маънии ҷалби донишҷӯёнро, ки ТКИИ-ро истифода менамоянд, ба бавучудории қарорҳои рақамӣ ва ҷавоб гуфтан ба проблемаҳо ва масъалаҳоро дорад. ТКИИ барои бақайдгирии ғояҳо, нақшаҳо ва равандҳое, ки вазифаҳо ва ё қадамҳоро аниқ менамоянд; ҳосил намудан ва идоракунии қарорҳои рақамӣ дар ҷавоб ба проблемаҳое, ки дар натиҷаи фаъолияти таълимӣ ба миён меоянд ва ё ҷавоб додан ба талабот ва ё бо мақсадҳои эҷодӣ истифода бурда мешаванд:

- кунҷковӣ: Таҳқиқот бо истифодабарии ТКИИ аз омӯзиши масъалаҳо аз рӯйи ин ва ё он проблема, инчунин озмоишҳо ва қабули хавфҳо ҳангоми коркарди фаҳмиши нав аз ҷониби донишҷӯён иборат мебошад. ТКИИ-ро метавон барои таҳқиқи системаҳо ва рӯйдодҳо, ҷенкунии манфиатбахшии одамон, объектҳо ва ё системаҳо, мониторинги равандҳо ва иҷрои ҳисоббаробаркунӣ истифода кард. ТКИИ метавонанд бо таври визуалӣ (муоинашаванда) тафаккурро пешниҳод намуда, ба ақидаҳо равшанӣ андозанд, қонуниятҳоро муайян намуда, муносибатҳоро байни донишҳои нав ва мавҷуда ташаккул диҳанд.

- иртибот: ТКИИ-ро метавон ҳангоми муоширати донишҷӯён дар муҳити онлайн истифода бурд, то ки ғояҳо ва маълумотҳои худро бо якдигар дида, муштаракона донишҳоро мавриди истифодабарӣ қарор диҳанд. Бояд меъёрҳо ва

созишномаҳое мавриди истифода қарор дода шаванд, ки эҳтироми кормандон ва аудиторияро ҳалалдор насозанд.

- **муҳофизат:** «Унсури муҳофизат дар донишҷӯён эҳтироми амнияти шахсӣ ва ҳуқуқҳои дигаронро ҳангоми истифодабарии ТКИИ, меъёрҳоеро, ки маълумоти шахсиро ҳифз менамоянд, ташаккул медиҳад, ки онҳо моликияти шахсии дигарон, методҳои таъминоти амниятро эътироф намуда, мубодилоти беҳатарии иттилоотро таъмин менамоянд» [129].

Ҳамин тариқ, мо мебинем, ки таҳсилоти олии иқтисодии дар воқеъ, мавҷуда аз ду қисмати муҳим иборат мебошад: яқум, аз мувофиқати сатҳи азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ бо дарназардошти талаботҳои касбӣ – техникӣ, ки ҳуди соҳаи иқтисод пешниҳод месозад (амалӣ кардани ҳисоббаробаркуниҳо, тартиб додани барномаҳо, тайёр намудани лоиҳаҳо) ва дуюм, ки дар он мазмуни омӯзиши азхудкунии донишҳои ТКИИ аз донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ аъзоёни ҷомеаи муосири иттилоотиро ташаккул медиҳад, ки онҳо дорои қобилиятҳои истифодабарии донишҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ - компютерӣ барои кори тимӣ, ҷустуҷӯӣ ва таҳлили иттилоот, амалисозии иртибот ва азхудкунии донишҳо оид ба ҳифзи иттилоот мебошанд.

Дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ташаккули қобилияти омӯзиши пайдарпай ва азхудкунии ҷанбаҳои нави технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ дар шароитҳои тағйирёбии доимии онҳо нақши назаррасро мебозад.

Маҳз ҳамин лаҳзаҳо нигоҳдории мувофиқати доимии мазмуни амалкунандаи таҳсилоти олии касбии иқтисодиро бо мақсаду вазифаҳои азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ ташаккул медиҳанд.

Хулосаи боби 1

– таҳқиқот нишон медиҳанд, ки чорӣ намудани компютерҳо ва технологияҳои рақамӣ системаҳои таълим ва омӯзишро ба таври назаррас тағйир додааст. Дар айни замон, рушди истехсолот ва илм меъёрро баланд мебардорад - имрӯз аз иқтисоддонҳо интизор меравад, ки на танҳо дониши амиқ, балки доираи васеи салоҳиятҳоро дошта бошанд.

– донишгоҳҳо дигар танҳо ба малакаҳои классикӣ тамаркуз намекунанд. Мутахассисони муосир бояд як қатор хислатҳои нав дошта бошанд:

– малакаҳои муошират - қобилияти фаҳмидани мафҳумҳои мураккаб ва интиқоли самараноки ғояҳои худ ба дигарон;

– малакаҳои худомӯзӣ - дар ҳаҷоне, ки технология босуръат тағйир меёбад, муҳим аст, ки мустақилона чизҳои навро аз худ карда тавонем;

– кори дастаҷамъона - бисёр вазифаҳо талошҳои муштаракро талаб мекунанд, аз ин рӯ қобилияти ҳамкорӣ бо ҳамкорон муҳим аст;

– саводнокии иттилоот - маҳорати истифодаи абзорҳои муосири ИТ дигар бартарӣ нест, балки зарурат аст.

1. Чаро технологияи компютерӣ дар таълими иқтисоддонҳо ин қадар муҳим аст? Якчанд сабаб вучуд дорад:

– равандҳои технологӣ торафт мураккабтар мешаванд;

– шачми маълумоте, ки бояд коркард карда шавад, мунтазам меафзояд - бисёр вазифаҳоро дастӣ коркард кардан мумкин нест;

– дониш зуд кӯҳна мешавад ва муҳим аст, ки зуд ба воқеиятҳои нав мутобиқ шавед.

2. Аз ин рӯ, донишгоҳҳои имрӯза аз технологияҳои иттилоотии таълимӣ фаъолон истифода мебаранд. Онҳо ба иқтисоддонҳои оянда дар рушди ду малакаи асосӣ кӯмак мерасонанд:

– саводнокии асосии ТИ (қобилияти истифодаи компютер ва барномаҳои

стандартӣ);

– салоҳияти пешрафтаи ТИ (кор бо абзорҳои таҳлилӣ, нармафзори махсус ва пойгоҳҳои додаҳо).

3. Мақсади асосии истифодабарии технологияҳои компютерӣ барои ташаккули салоҳиятҳои ТИИ дар иқтисодчиёни оянда дар доираи таҳсилоти олии касбӣ омодаسازیи амалии онҳо ба ҳалли масъалаҳои касбӣ бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ мебошад.

4. Компютерикунони таҳсилоти иқтисодӣ дар доираи муассисаҳои таҳсилоти олии аз таълими фанҳои бунёдии иқтисодӣ бо истифодабарии системаи дастгирӣ ва рушди ин самт асос меёбад.

5. Технологияҳои муосири мултимедиявӣ дарсҳоро хеле визуалӣ ва ҷолибтар мегардонанд. Бо ёрии онҳо, муаллимон метавонанд дастовардҳоро дар соҳаи мушаххас ба таври возеҳ ва равшан нишон диҳанд - масалан, бо намоиши графикҳои динамикии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, диаграммаҳои интерактивии равандҳои тичоратӣ ё видеоҳои парвандаҳои воқеӣ. Барномаҳои махсуси арзёбии дониш ба донишҷӯён озодӣ ва истиқлолияти бештар медиҳанд. Ин барномаҳо ба онҳо имкон медиҳанд, ки:

- иҷрои машқҳои инфиродӣ бо суръати худ;
- ҷустуҷӯи маълумоти мувофиқ на танҳо дар пойгоҳҳои додаҳои донишгоҳҳо, балки дар дигар захираҳои электронӣ - ҳатто берун аз шабакаи донишгоҳҳо.

6. Ба сифати асосии омодаسازیи иттилоотии мутахассисони оянда дар соҳаи иқтисод дар доираи таҳсилоти олии касбӣ чунин фанро, ба монанди информатикаи иқтисодӣ эътироф менамоянд.

7. Парадигмаи азхудкунии ТКИИ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ, ки дар доираи он барои истифодабарии касбии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ аз ҷониби донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ду омили асосӣ зарур аст: малака ва салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ ва

таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълим.

8. Аз мутахассиси соҳаи иқтисод имрӯз на танҳо маҳорати кор бо молиёт ва ё босифат гузаронидани аудит, инчунин муҳандис-иқтисодчӣ – менечер будан низ талаб карда мешавад.

9. Омодасозии муҳандисии иқтисодчӣ бевосита, бо чунин фан, ба монанди «иқтисоди муҳандисӣ» алоқаманд аст, ки дар меҳвари васли илмҳои иқтисодӣ, техникӣ ва табиӣ ҷойгир буда, бо омӯзиши фаъолияти муҳандисии тамоили иқтисодидошта оид ба таъмини рақобатпазирии маҳсулот ва истехсолот машғул аст.

10. Коркарди малакаҳо дар самти ТКИИ дар иқтисодчиён аз доираи омодасозии бевоситаи иқтисодӣ иборат буда, суҳан оид ба чунин самт, ба монанди омодасозии математикӣ меравад. Ин намуди тайёрӣ бо чунин фан, ба монанди Информатика зич алоқаманд аст.

11. Имрӯз математикикунонии илми иқтисод, яъне афзоиши нақши математика дар чунин фанҳо, ки бо назарияи иқтисод алоқаманд аст, ба миён омадааст.

12. Бо мақсади бадастории сатҳи лозимаи азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ стандартҳои таълимии Руссия чунин тарзи ғанигардонии мазмуни таълими ихтисосҳои иқтисодиро дар муассисаи таҳсилоти олии пешниҳод месозанд, ки дар натиҷаи он донишҷӯӣ метавонад масъалаҳои стандартии фаъолияти касбиро дар асоси фарҳанги иттилоотӣ ва библиографӣ бо истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ бо баҳисобгирии талаботҳои асосии амнияти иттилоотӣ ҳал намояд.

13. Зимнан тавсия дода мешавад, ки раванди таълими фанҳои иқтисодӣ бо дарназардошти он ки ҳар як хонанда дар давоми тамоми давраи омӯзиш бояд бо дастрасии бемаҳдуди фардӣ ба як ва ё якчанд системаҳои электронӣ – китобхонаӣ (китобхонаҳои электронӣ) ва муҳити электроники иттилоотӣ – таълимии муассисаи таълимӣ таъмин карда шавад.

14. Мутахассисони хоричии дур пуррасозии методологӣ ва назариявии барномаҳоро дар самти омӯзиши иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олии барои мувофиқати онҳо ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар чор қисмати асосӣ асоснок намудаанд: ба вучуд овардан; кунҷковӣ; иртибот; муҳофизат.

15. Тибқи маълумотҳои оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019 теъдоди донишҷӯёне, ки аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат таҳсил менамоянд, то 19,9% афзудааст. Афзоиши миёнасолиии шумораи донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз солҳои таҳсили 2014-2015 то солҳои таҳсили 2018-2019 4,6%-ро ташкил додааст [55].

16. Дар солҳои 2018-2019 шумораи донишҷӯёне, ки дар ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил менамоянд, 58364 нафарро ташкил дод, ки ин 27,8%-ро аз шумораи умумии донишҷӯёни тамоми ихтисосҳои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ташкил медиҳад [55].

17. Соли 2003 дар ҳудуди ҷумҳурӣ, дар баробари як қатор ҳуҷҷатҳои Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тасвиб расид. Ба сифати ҷорисозии фарогири ТКИИ ба низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012 «Стратегияи миллии рушди таҳсилот то соли 2020» қабул гардид.

18. Шумораи зиёди муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ бо таҷҳизоти техникаи баландсифат мучаҳҳазонида шуда, дорои нишондиҳандаҳои баланди истифодабарии ТИИ барои ташкили раванди таълим мебошанд.

19. Соли 2015 дар Тоҷикистон рушди захираҳои кушодаи омӯзишӣ оғоз гардид.

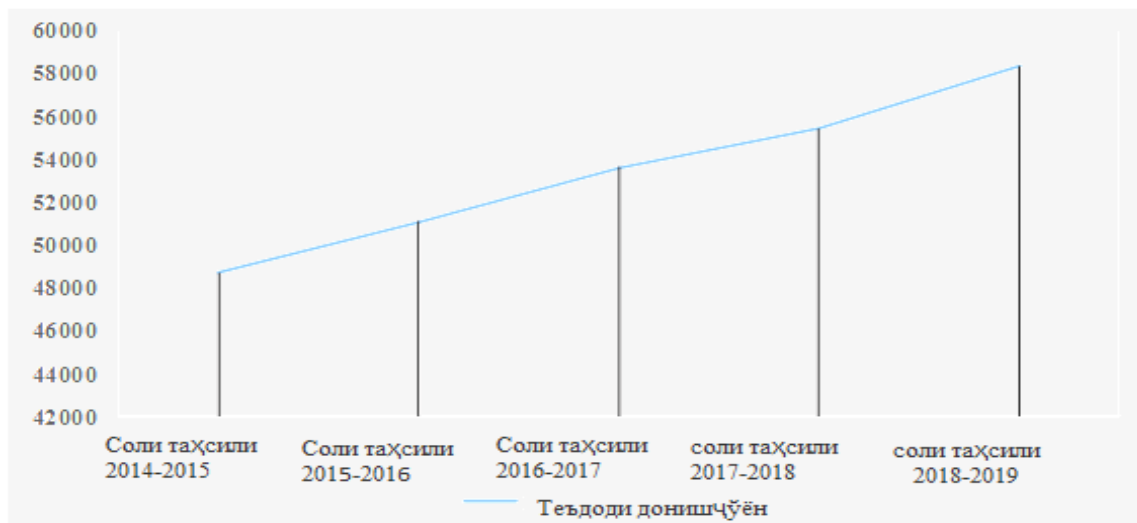
20. Имрӯз инфрасохтори маорифи ҷумҳурӣ ба ҳадафи эълоншудаи ҳукумат дар бораи гузоштани асосҳои иқтисоди инноватсионӣ ва таъмини

гузариши кишвар ба модели рушди саноатӣ-аграрӣ ҷавобгӯ нест. Ин фосилаи ҷиддиро байни ниёзҳои иқтисод ва омодагии қувваи кории он ба вучуд меорад - донишгоҳҳо ва коллеҷҳо ҳанӯз ба донишҷӯён дониш ва малакаҳои заруриро барои кор дар низоми муосири иқтисодӣ намедиханд.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИ ОМУЌИШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ВА МЕЪЁРҲОИ МУАЙЯНСОЗИИ ФЕҲРИСТИ ОНҲО БАРОИ МУТАХАССИСОНИ РАВИЯИ ИҚТИСОДӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ

2.1. Вазъи воқеии раванди омузиши технологияҳои компютерӣ ба донишҷӯён – мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳқиқи чараёни оmodасозии мутахассисонро дар соҳаи иқтисод бо истифодабарии технологияҳои компютерӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии бояд аз муайянсозии сатҳи талаботи ихтисосҳои иқтисодӣ дар низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуруъ намуд. Чун анъана, ихтисосҳои иқтисодӣ аз ихтисосҳои дархостӣ ва маъруф байни довталабони муассисаҳои таҳсилоти олии маҳсуб меёбанд. Аз рӯйи маълумотҳои оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019 шумораи донишҷӯёне, ки аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат таҳсил менамоянд, то 19,9% афзудааст (расми 2.1.).

Расми 2.1. – Тағйирёбии таъдоди донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019. (аз ҷониби муаллиф аз рӯйи сарчашмаи 55 коркард гардидааст)

Дар маҷмӯаи омории «Маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» омадааст, ки: «Дар солҳои 2018-2019 теъдоди донишҷӯёне, ки аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил менамоянд, 58 364 нафарро ташкил дод, ки ин 27,8%-ро аз шумораи умумии донишҷӯёни тамоми ихтисосҳои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ташкил медиҳад» [55]. Ҳамин тариқ, зиёда аз чоряки донишҷӯёни тамоми муассисаҳои таҳсилоти олии кишвари мо эҳтимолан мутахассисони ояндаи соҳаҳои гуногун, ки бо иқтисод алоқаманданд, мегарданд.

Рақамҳои дар боло овардашуда оид ба зарурати таваҷҷуҳи махсус нисбати оمودасозии мутахассисони рақобатпазири соҳаи иқтисод шаҳодат медиҳанд, ки бозори меҳнат ба онҳо эҳтиёҷ дорад. Ва қисмати ҷудонопазири ин навъи оمودасозии мутахассисони оянда азҳудкунии технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ мебошад.

А.К. Бабиев далели болоравии талаботро ба ихтисосҳои иқтисодӣ ва идоракунии назар ба илмҳои табиӣ чунин қайд менамояд: «Ҳамин тариқ, соли 2013 шумораи довталабони муассисаҳои таҳсилоти олии равияҳои физика, математика ва дигар фанҳои илмҳои табиӣ 1,5 – 2 нафарро барои 1 ҷой, лекин ихтисосҳои иқтисодӣ бошад, 5 нафарро барои як ҷой ташкил дод. Илова бар ин, дар давраи солҳои 2012-2015 дар робита ба боло рафтани талабот ба барномаҳои таълимии иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва гуманитарӣ афзоиши бартариятноки шумораи муассисаҳои таҳсилоти олии равияи иҷтимоӣ – иқтисодидошта ба миён омад» [5].

Қадамҳои асосии роҳбарияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт инҳоянд: дар навбати аввал, бояд ақидаҳои муҳаққиқ А.Р. Мирзоевро ба инобат гирифт, ки ӯ дар мадди аввали тағйиротҳо дар самти сатҳ ва сифати таҳсилоти пешниҳодгардида он амри воқеиро қайд менамояд: «Имрӯз мукамалгардони низоми таҳсилоти олии Тоҷикистон дар хошияи тамоюлоти рушди фазои

чаҳонии таҳсилотӣ амалӣ карда мешавад, ки бо Раванди Болонӣ робитаи зич дорад, ки гузариш ба стандартҳои он дар Тоҷикистон соли 2013 ба вуқӯ пайваст» [50].

Лекин раванди ба таҷдиди низоми таҳсилоти мамлакат равонакардашуда бо роҳи татбиқи воситаҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ва технологияҳои компютерӣ ба он хеле пештар қорӣ карда шуда буд. Соли 2003 дар ҷумҳурӣ дар баробари як қатор ҳуҷҷатҳои лоиҳавӣ Стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид. Мақсади асосии стратегияи мазкур тайёрӣ ва бозомӯзии кадрҳо дар соҳаи ТИИ барои воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисоди чаҳонии иттилоотӣ, инчунин гузориши як қатор масъалаҳои зерин мебошад:

«1. Иттилоотикунони соҳаи таълим ва менечменти донишҳо, таъмини саводнокии умумии компютерӣ, коркард ва татбиқи стандартҳои таълимии омӯзиши информатика дар муассисаҳои таҳсилоти тамоми сатҳҳо, татбиқи технологияҳои компютерикунонидашудаи таълим;

2. Рушди захираҳои инсонӣ, иқтидори кадрӣ сектори ТИИ, рушди таҳсилоти касбии бисёрсатҳа дар соҳаи ТИИ бо баҳисобгирии бозори меҳнат;

3. Тағйирёбии тамоми маҷмуи таъминоти меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар аснои гузариш ба сохторҳои нави таҳсилотӣ;

4. Татбиқи низоми таҳсилоти кушода (фосилавӣ) бо корбурди технологияҳои фосилавии таълимӣ дар ҳамаи сатҳҳо, коркарди банкҳои нави донишҳо дар асоси комплексҳои электронии таълимӣ – методӣ, китобхонаҳои маҳсусгардонидашудаи электронӣ» [14].

В связи с этим, соответствующие изменения были внесены в документы, регулирующие систему высшего профессионального образования. Закон Республики Таджикистан «О высшем профессиональном образовании и послевузовском профессиональном образовании» предусматривает право

студентов высших учебных заведений на свободный доступ к электронным библиотекам, информационно-коммуникационным технологиям, сети Интернет и информационным ресурсам учебных учреждений [24]. «Стандарти давлатии таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», дар навбати худ, таҳсилоти фосилавиро бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ қорӣ мекунад, ки имкон медиҳад талаботҳои барномаи таълимии дараҷаи олии касбиро пурра фаро гирифтанд [15].

Соли 2012 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» дар доираи ҳамроҳангсозии технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ бо низоми таҳсилоти умумӣ қабул гардид. Дар ин ҳуҷҷат зарурати таъмини шароитҳои мувофиқ барои густариши шабакаҳои технологияҳои иттилоотӣ таъкид мешуд. Ғайр аз ин, дар он ҷиҳати таҳия ва қабули Консепсияи истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар равандҳои идоракунии низоми маориф ва фаъолиятҳои таълимӣ, ҳамчунин таъсиси Маркази технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ дар соҳаи маорифи кишвар тадбирҳои мушаххас нишон дода шудаанд.

Дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 таъкид шудааст, ки «Дар он сурат татбиқи технологияҳои нави иттилоотӣ – иртиботӣ дар низоми маориф на танҳо бо норасоии маблағ, кормандони бандхисоси соҳаи педагогика ва техника, инчунин бо масоили таъминоти таҷҳизоти компютерӣ, махсусан дар муассисаҳои таҳсилоти касбии томақтабӣ ва ибтидоӣ, инчунин таъминот бо қувваи барқ ва имконияти пайвастанд ба шабакаи Интернет дар аксарияти маҳалҳои аҳолинишини деҳоти ҷумҳурӣ боздошта мешуд» [54].

Бо дарназардошти он ки стратегия зарур меонад таъсиси низоми нави таҳсилоти олиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки асоси он на донишҳо, балки муносибатҳои салоҳиятнок мебошад, барои рушди малакаҳо ва салоҳиятҳои

зарурӣ дар таҳсилоти олии касбӣ татбиқи чораҳои муайяни зерин зарур аст:

- «Дастгирӣ ва рушди барномаҳои инноватсионии касбии таълимӣ ва технологияҳо;
- мукамалгардони базаи моддӣ – техникӣ бо мақсади таъмини талаботҳои Стандарти давлатии таҳсилот дар баҳши тайёр намудани кадрҳо;
- таъсис ва рушди пойгоҳи маълумотҳо оид ба воситаҳои электронии таълим дар дастрасии кушод;
- афзункунии ҳиссаи фаъолияти мустақилонаи донишҷӯӣ дар азхудкунии барномаи таълимӣ, аз ҷумла дар асоси истифодабарии васеи захираҳои иттилоотӣ ва ТИИ» [54].

Стратегияи рушди соли 2020, ки бар асоси шарикии давлат ва баҳши хусусӣ таҳия шудааст, мучаҳҳаз кардани муассисаҳои таҳсилоти касбиро бо захираҳои иттилоотӣ ва нуқтаҳои дастрасӣ ба интернет пешбинӣ мекунад.

Дар ин замина, давлат барои навсозии низоми таҳсилоти олии касбӣ дар маҷмӯъ, инчунин татбиқи роҳҳои ҳалли технологӣ ва иттилоотӣ барои беҳтар кардани сифати тайёр кардани мутахассисони оянда, аз ҷумла дар баҳши иқтисодӣ ва тақвияти рақобатпазирии онҳо дар бозори меҳнат уҳдадор аст.

Таҳлили вазъи кунунии мучаҳҳаз кардани муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо технологияи зарурӣ барои тайёр кардани мутахассисони иқтисодӣ дар доираи ТКИИ чунин пешниҳод карда мешавад.

Баррасии ҳисоботи як қатор муассисаҳои таҳсилоти олий ва дигар муассисаҳои таълимӣ дар доираи муносибатҳои байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки аксарияти онҳо бо таҷҳизоти муосир ва технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ бо сифат таъмин шудаанд, ки ин дар маҷмӯъ нишонгари сатҳи муайяни ташаккулёбии раванди таълим мебошад.

Бар асоси хусусиятҳои техникий зарурӣ барои ташаккули малака ва салоҳиятҳои донишҷӯён дар истифодаи технологияҳои компютерӣ ва

иттилоотӣ, ки махсусан барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ аҳамият доранд ва дар зербоби асосӣ ва зербобҳои пешин зикршударо ба назар гирифтаанд, метавон чунин категорияҳоро барои таҳлил пешниҳод намуд:

- шумораи компютерҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий;
- афзалият дар пайвастшавии муассисаҳо ба шабакаи Интернет;
- коэффитсиенти истифода ва аҳамияти барномаҳои электронӣ ва мултимедӣ дар раванди таълим;
- қойгоҳи китобхонаҳои электронӣ ҳамчун манбаи маълумотӣ.

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои таҳқиқот оид ба вазъи соли таҳсили 2016-2017 инҳоянд (ҷадвали 2.1.)

Ҷадвали 2.1. – Вазъи мучахҳазгардонии техникий муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули малакаву салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ–и донишҷӯён*

Муассисаҳои таҳсилоти олий	Миқдори компютерҳои таълимӣ	Баргари китобхонаҳои электронӣ	Барномаҳои электронии таълимӣ	Пайвастшавӣ ба шабакаи Интернет
Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (ДҚТТ)	292	+	+	+
Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шотемур (ДДА)	524	+	+	+
Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб (ИТМИ)	100	+	+	+
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар ш.Хучанд (ИИСДҚТТ)	289	+	+	+
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (ДҚБ)	390	+	+	+

Давоми ҷадвали 2.1.				
Донишкадаи политехнии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С.Осимӣ дар ш.Хучанд (ИПДТТ)	1295	+	+	+
Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент (ДОТ)	182	+	+	+
Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В.Ломоносов дар ш.Душанбе (ФДДМ)	139	+	+	+
Филиали Донишгоҳи миллии таҳқиқотии Москва «МИСИС» дар шаҳри Душанбе	96	+	+	+
Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон (ДСРТ)	Маълумот нест	+	+	+

** (аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 43-48 ва 57 коркард гардидааст)*

Аз ҷадвали 2.1. бармеояд, ки дар маҷмӯъ, муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои пойгоҳи технологӣ (дар намуди компютерҳо), китобхонаҳои электронӣ, маҷмуаҳои электронии таълимӣ ва дастрасӣ ба шабакаи Интернет мебошанд, ки ин аслан асоси техникии омӯзиши технологияҳои компютериро аз тарафи донишҷӯён, минҷумла донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ ташкил медиҳад.

Ғайр аз ин, дар қисмати таъминоти техникии оmodасозии донишҷӯён ба азхудкунии малакаҳои истифодабарии ТКИИ татбиқ ва бартари захираҳои электронии таълимиро (дар навбати аввал, захираҳои электронии таълимии кушода, яъне онҳое, ки дар дастрасии озод мебошанд) нисбат додан мумкин аст. Дар алоқа бо ин, бояд он далелро қайд намуд, ки проблемаҳои молиявӣ дар низоми маорифи ҷумҳурӣ ба нашри маводи таълимӣ – методӣ дар шакли қоғазӣ таъсири манфӣ расонданд. Бинобар ин, дар оғози ҳазорсолаи нав - асри XXI

аксарияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба истифодабарии намунаҳои электронии китобҳои дарсӣ гузашта, ҳамин тариқ китобхонаҳои электрониро таъсис доданд.

Муҳаққиқи тоҷик С.Б. Ашӯров менависад, ки «Рушди фаъоли захираҳои кушодаи таълимӣ дар Тоҷикистон дар соли 2015 оғоз гардид. Дар ин давра бо ташаббуси ташкилоти ҷамъиятии «Маркази технологияҳои иттилоотӣ - иртиботӣ» (Маркази ТИИ) бо дастгирии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо мусоидати молиявии Институти «Ҷомеаи кушод» – Бунёди мусоидат дар Тоҷикистон лоиҳаи махсус роҳандозӣ гардид, ки мақсади асосии он афзоиши миқдори маводи таълимӣ ва илмӣ дар дастрасии кушода дар шабакаи Интернет барои истифодабарӣ дар низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. Лоиҳа оид ба таъсис ва рушди захираҳои кушодаи омӯзишӣ (ЗКО) дар якҷанд марҳила амалӣ карда мешуд. Марҳилаи якуми ташаббуси зерин аз ба кор андохтани ЗКО дар пояи панҷ муассисаи таҳсилоти олии ҷумҳурӣ иборат буд: Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ ва Институти идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар муассисаи таҳсилоти олии озмоишӣ барои омӯзгорон оид ба таъсиси ЗКО тренинг ва маҳорати касбӣ гузаронида шуд. Соли 2016 дар асоси натиҷаҳои мусбӣи лоиҳаи озмоишӣ қарор оид ба вусъати ташаббусҳои ЗКО дар минтақаҳои мамлакат ба фарогирии донишгоҳҳо дар шаҳрҳои Хучанд ва Хоруғ қабул гардид. Дар натиҷа, онлайн – заминаро ЗКО-и нав аз рӯйи чунин фанҳо, ба монанди химия ва физика, таърих ва ҳуқуқ, тичорат ва иқтисод, фаъолияти бонкӣ, маркетинг, забонҳои барномасозӣ ва ғ. мукамал намуданд. Бояд қайд намуд, ки аксарияти захираҳои кушодаи омӯзишӣ (ЗКО) бо забони миллии тоҷикӣ тартиб дода шудаанд» [4].

Маълумотҳои дар даст буда имконият медиҳанд, ки оид ба воҳидҳои

мавҷудаи иттилоотии маводи таълимии иддае аз муассисаҳои таҳсилоти олии ш.Душанбе хулосабарорӣ намоем, ки дар онҳо омӯзиш аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ низ гузаронида мешавад. Ҳамин тариқ, «Аз рӯйи вазъи соли 2017, дар китобхонаи электронии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон қариб 470 ҳазор адад маводи таълимӣ чамъоварӣ гардидааст; фонди китобхонаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон зиёда аз миллион номгӯӣ китобҳо, диссертатсияҳо ва дигар нашрияҳо дар намуди электронӣ ташкил медиҳад; китобхонаи электронии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон зиёда аз 8860 китоб ва 5104 лексияҳои электронии омӯзгоронро бо забони тоҷикӣ фаро мегирад» [4].

Масъалаи дастрасӣ ба омили марказонидашуда дар бораи теъдоди маводи таълимии электронӣ дар китобхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар, ҳамчунин шумораи компютерҳо ва таҷҳизоти дигар, мутаассифона, на танҳо дар сатҳи давлатӣ, балки дар доираи ҳуди муассисаҳо, маҳдудиятҳоеро пеш меорад, ки таҳлили пурраи мавзӯро душвор месозад.

Иттиҳодияи минтақавии соҳаи алоқа таҳқиқотеро анҷом дод, ки омодагии техникий донишгоҳҳои Тоҷикистонро барои татбиқи технологияҳои зеҳни сунъӣ арзёбӣ мекунад. Натиҷаҳо нишон додаанд, ки: «Аксарияти муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат қобилияти ҳалли проблемаҳои техникийро, ки бо компютерҳо алоқаманданд, аз ҳисоби 90% захираҳои дохилии махсуси (хусусӣ) худ доранд ва танҳо дар ҳолатҳои таъҷили мутахассисони берунаро даъват менамоянд. Тамоми донишгоҳҳо бо воситаҳои алоқа, аз ҷумла компютерҳо, планшетҳо, ноутбукҳо, телевизорҳо, алоқавидеоконференсӣ, прожекторҳо ва «тахтаҳои сафеди синфӣ» (таҷҳизоти проексионӣ барои презентатсияҳо) дар ин ва ё он андоза мучаҳҳаз гардонида шудаанд» [74].

Лекин ба нишондиҳандаҳои некбинона нигоҳ накарда, ҳолати умумии имкониятҳои техникий ва мучаҳҳазгардонии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дорои як қатор проблемаҳо мебошад.

Дар таҳқиқоти худ, ки ба механизмҳои рақобатпазирии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст, А.К. Бобиев қайд менамояд, ки «ба вазифаи гузошташудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ташаккули асосҳои иқтисоди инноватсионӣ ва зарурати гузариш ба модели индустриалӣ – аграрии рушди мамлакат нигоҳ накарда, инфрасохтори таълимии ҷумҳурӣ ба иҷрои ин вазифа мувофиқат наменамояд» [5, с. 88].

Тибқи гузориши таҳлилии «Дар бораи захираҳои таълимии кушода дар Тоҷикистон», истифода ва татбиқи ТИК дар равандҳои таълим ва омӯзиши донишгоҳҳои Тоҷикистон пароканда аст. Сабаби асосӣ набудани ҷаҳорҷӯбаи ягонаи назариявӣ ва методологӣ барои истифодаи ТИК дар педагогикаи муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар аст. Ин боиси як қатор мушкилот, аз инфрасохторӣ (марбут ба дастгирии техникӣ) то дидактикӣ (дар мавриди омода кардани донишҷӯён барои истифодаи ТИК) мегардад [4, с. 15].

Маркази минтақавии соҳаи алоқа ба таҳқиқоти анҷомдодаи коршиносон ишора мекунад. Онҳо нишон медиҳанд, ки сарфи назар аз баъзе муваффақиятҳо дар беҳтар кардани имконоти техникӣ донишгоҳҳои Тоҷикистон, вазъияти таълими электронӣ бад боқӣ мемонад ва низоми таҳсилоти олии кишвар дар ин самт аз бисёр бахшҳои дигар ба таври назаррас ақиб мондааст. Илова бар ин, «...контенти таҳсилотӣ ва маводи зарурии электронии таълимӣ – омӯзишӣ ба таври кофӣ инкишоф наёфтааст. Нишондиҳандаи сатҳи рушди «Таҳсилоти электронӣ» дар Тоҷикистон ба 4.15 бо нишондиҳандаи миёна дар ҳудуди Иттиҳоди Давлатҳои Муштарак-ул-манофеъ ба 4.64 ва максимуми 5.8 баробар аст» [74].

Умуман, сарфи назар аз ҳама бартариҳо ва нуқсонҳои низоми таҳсилоти олии кунунӣ дар кишвар, мо боварӣ дорем, ки он донишҷӯёни иқтисодиро барои кор бо компютерҳо ва технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба таври кофӣ омода мекунад.

Чанбаи дигари муҳими таълими технологияи компютерӣ барои иқтисоддонҳо дар донишгоҳҳои Тоҷикистон рушди малака ва қобилиятҳои

зарурӣ дар ин соҳа мебошад. Ин бо назардошти тарзи ташкили раванди таълим ва пешниҳоди дониш ба донишҷӯёни иқтисод махсусан муҳим аст.

Барои фаҳмидани ин масъала, мо барномаҳои таълимии ихтисосҳои асосии иқтисодии бакалаврӣро, ки дар аксари донишгоҳҳои Тоҷикистон, ҳам дар факултаҳои иқтисодӣ ва ҳам дар дигар факултаҳо, таълим дода мешаванд, баррасӣ кардем. Ин ихтисосҳо асосан инҳоро дар бар мегиранд:

- молия ва қарз;
- баҳисобгирӣ ва аудит;
- менечмент
- иқтисоди ҷаҳон.

Илова бар ин, дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияҳои гуногун омӯзиши ихтисосҳои иловагии равияи иқтисодӣ, амсоли: муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ, андозбандӣ, омор ва ғайра ба назар мерасанд. Лекин асоси ин ихтисосҳоро чор номгӯӣ иқтисосҳои дар боло номбаршуда ташкил медиҳанд.

Натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда доир ба муассисаҳои таҳсилоти олии кишвари зебои мо маълумотҳои зерини мутавасситро ба миён оварданд. Бо ҳисоби миёна аз рӯйи муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат:

- ба чадвали фаннии ихтисосҳои навъи молия ва қарз 64 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 42 фан ҳатмӣ ва 22 фан интихобӣ мебошанд;
- ба чадвали фаннии ихтисосҳои навъи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит 64 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 42 фан ҳатмӣ ва 22 фан аз рӯйи интихоб мебошад;
- ба чадвали фаннии ихтисосҳои навъи менечмент 72 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 46 фан ҳатмӣ 26 фан аз рӯйи интихоб мебошад;
- ба чадвали фаннии ихтисосҳои навъи иқтисоди ҷаҳон 64 фан ворид карда шудааст, ки аз онҳо 42 фан ҳатмӣ ва 22 фан аз рӯйи интихоб мебошад [88 - 94].

Ба фаровонии фанҳо дар чор самти ишоратгардида нигоҳ накарда, соатҳои ками омӯзишӣ ба коркарди малакаҳои донишҷӯён дар истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбиашон ҷудо карда шудааст.

Баррасии барномаҳои таълимии мавриди назар нишон медиҳад, ки қариб дар ҳамаи барномаҳои таълими иқтисодӣ дар таҳсилоти олий, бахусус дар солҳои аввал, ягон курсе, ки ба омӯзиши асосӣ ва муқаддимаи технологияҳои компютерӣ ё иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ бахшида шудааст, вучуд надорад.

Сӯҳбатҳое, ки муаллифи ин таҳқиқот бо роҳбарони академӣ аз донишгоҳҳои гуногуни кишвар анҷом додааст, нишон медиҳанд, ки ин вазъият аз фарзия бармеояд, ки донишҷӯёни оянда аллакай ба таври кофӣ омодаанд ва пас аз дохил шудан ба фанҳои марбут ба тиҷорат малакаҳои асосии ТИК доранд. Эътиқоди умумӣ ин аст, ки ин сатҳи омодагӣ бояд дар давраи таҳсили онҳо дар мактаби миёна ба даст оварда мешуд.

Аммо, аксар вақт ин фарзияҳо беасос мебошанд. Бисёре аз донишҷӯёни нав, бахусус онҳое, ки аз деҳот ҳастанд, малака ва қобилиятҳои заруриро барои муоширати самаранок бо технологияҳои муосири компютерӣ надоранд.

Дар барномаҳои таълимии таҳсилоти олий, бахусус, дар соҳаҳо ба монанди молия ва қарз, баҳисобгирӣ, аудит ва иқтисоди ҷаҳонӣ, фанҳо ба монанди математикаи пешрафта, омор ва информатикаи иқтисодӣ ҳамчун ҷузъҳои ҳатмӣ дохил карда шудаанд. Аммо, масалан, барномаи таълимии пешрафтаи математика донишҷӯёнро барои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (ТИК) дар касбҳои ояндаи касбии худ махсус омода намекунад. Ба ҳамин монанд, курси омор, ки одатан ба ҳисоби миёна 54 соати таълимӣ барои лексияҳо, 54 соати машқҳои амалӣ ва 198 соати таҳсили мустақилона ҷудо мекунад, ба донишҷӯён танҳо фаҳмиши сатҳӣ дар бораи ҷи гуна истифода бурдани технологияҳои компютерӣ барои коркарди маълумоти оморӣ медиҳад.

Амалан, фанни ягонае, ки бо ТКИИ дар иқтисод алоқаманд аст, информатикаи иқтисодӣ махсуб меёбад (дар муассисаҳои гуногуни таҳсилоти

олӣ номгӯӣи қаринавии ин фан дида мешавад). Лекин курси мазкур низ аллакай бартариҳои салоҳиятҳои муайяни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олиро дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар назар дорад. Алалхусус, дар баъзе ҳолатҳо ба қисмати курсҳои «вариантивӣ» дохил мегардад [88- 94].

Таъиноти фанни мазкурро таҳқиқ намуда, ошкор намудем, ки мақсади таълими донишҷӯён дар доираи он ташаккули донишҳо дар бораи меъёрҳои сохтор ва амалисозии мошинаҳои ҳисоббарор, ташкили равандҳои ҳисоббаробаркунӣ дар компютерҳои фардӣ ва алгоритмкунони онҳо, таъмини барномавии компютерҳои фардӣ ва шабакаҳои компютерӣ, инчунин истифодабарии самараноки технологияҳои муосири иттилоотӣ - иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ мебошад. Вазифаи фанни информатикаи иқтисодӣ - омӯзиши асосҳои назариявии информатика ва бадастории малакаҳои истифодабарии системаҳои таҷрибавии коркарди маълумотҳои иқтисодӣ ва системаҳои барномасозӣ барои компютерҳои фардӣ ва шабакаҳои маҳдуди компютерӣ мебошад. Мақсади асосии курс онро фаро мегирад, ки иқтисодчиёни оянда ҳамчун истифодабарандагони системаҳои иттилоотии корхонаҳо ва ташкилотҳо дар соҳаҳои гуногуни фаъолият дар шароитҳои рушди босуръат ва ивазшавии технологияҳои компютерӣ фаъолият карда тавониста, ҳангоми роҳандозӣ ва рушди системаҳои иттилоотии корхонаҳо ва ташкилотҳо гузоришгарони моҳири вазифаҳо гардида, талаботҳоро аниқ ифода карда тавонанд, қарорҳои лоиҳавии пешниҳодгардидаро бо кордонӣ баҳогузорӣ намоянд. Танҳо дар асоси истифодабарии самараноки захираҳои иттилоотӣ (маълумотҳо ва воситаҳои коркарди онҳо, ки аз технологияҳои муосири иттилоотӣ таркиб ёфтаанд), идоракунии оқилона, қабули дурусти қарорҳо ва рушди самараноки корхона марбут аст. Таълими фанни информатикаи иқтисодӣ дар асоси робитаҳои байнифаннии информатика, иқтисод ва фанҳои риёзӣ ба роҳ монда мешавад. Барои азхудкунии фанни мазкур гузаштани чунин курсҳо, ба монанди информатика, назарияи иқтисод, омор зарур аст [70; 21].

Новобаста аз он ки ба омӯзиши курси мазкур донишҷӯён ба таври кофӣ омода нестанд, ба он 18 соати академӣ барои лексияҳо, 10 соати академӣ барои машғулиятҳои амалӣ ва 36 соати академӣ барои корҳои мустақилона чун карда шудааст [88 - 94]. Аён аст, ки дар ин муҳлати хеле кӯтоҳ азхудкунии барномаи фанни информатикаи иқтисодӣ бе доштани малакаҳои муайяни кор бо компютер имконнопазир аст.

Аз мусоҳиба бо омӯзгорони фанҳое, ки бо информатикаи иқтисодӣ алоқамандӣ доранд, маълум гашт, ки дар як қатор ҳолатҳо вақти зиёди таълимиро онҳо ба фаҳмондадиҳии асосҳои истифодабарии барномаҳои амалии таъиноти офисидошта (MS Office) сарф менамоянд.

Дар самтҳои иқтисодӣ, ба монанди навъи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит, ба сифати фан аз рӯи интихоб курс оид ба системаи амалиёти баҳисобгирии 1С-муҳосибот мавҷуд аст. Лекин ба ин ҳам 16 соати лексионии академӣ, 8 соати амалӣ ва 36 соати академӣ барои кори мустақилонаи донишҷӯён чун карда шудааст [89].

То дараҷаи муайян ин масъала дар таълими ихтисоси «менеджмент» хуб роҳандозӣ гардидааст. Дар барномаҳои таълимии самти мазкур чунин фанҳо, ба монанди математика (ба ҳисоби миёна 46 соати академӣ барои машғулиятҳои лексионӣ, 32 соати академӣ барои машғулиятҳои амалӣ ва 102 соати академӣ барои корҳои мустақилона), «информатика» (ба ҳисоби миёна 24 соати академии лексионӣ, 16 соати академии амалӣ, 54 соати академӣ барои корҳои мустақилона), технологияҳои иттилоотӣ дар менеджмент ба ҳисоби миёна 44 соати академии лексионӣ, 30 соати академии амалӣ ва 150 соати академӣ барои корҳои мустақилона) ба мушоҳида расидаанд [91; 95].

Ба интихоби ва чузъӣ будани маълумотҳои коркардгардида нигоҳ накарда, метавон оид ба нуқсонҳо дар омӯзиши салоҳиятҳои назариявии хатмкунандагоне, ки ба ихтисосҳои иқтисодӣ довталаб мебошанд, инчунин норасоӣ дар гузориши фаннии таълими донишҷӯёни шӯъбаҳои иқтисодии ТКИИ ва ташаккули малакаҳои мувофиқ дар онҳо сухан кард. Тасдиқи амалӣ ва

ё раддияи хулосаҳои ишоратгардидаи таҳқиқи барномаҳои таълимиро метавон хангоми пурсиши як қатор довталабон ва донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олий нисбати азхудкунии малакаҳои кор бо ТКИИ, ки дар поён оварда шудааст, ба даст овард.

Мақоми омӯзишии вазифаҳои иқтисодӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (ТИК) ва малакаҳои мушаххаси хатмкунандагон дар низоми таълими олии иқтисодӣ яке аз масъалаҳои мубрами рӯз ба шумор меравад. Дар баробари ин, дарёфти роҳҳои муассир барои баланд бардоштани сатҳи дониши назариявии хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодӣ ва ташаккули малакаҳои амалии онҳо дар истифодаи ТИК, аз ҷумла, барномаҳои махсусгардонидашудаи нармафзор, аҳамияти аввалиндараҷа пайдо мекунанд.

Ин дархости навин, ки дар замони гузариш ба иқтисоди рақамӣ аз ҷониби коршиносон ва мутахассисони соҳаи маориф ба миён гузошта мешавад, ислоҳоти ҷиддӣ дар барномаҳои таълимӣ ва усулҳои таълимиро талаб менамояд. Дар айни замон, таҳлили вазъи мавҷуда дар муассисаҳои таҳсилоти олии иқтисодӣ нишон медиҳад, ки байни дониши назариявии хондашуда ва маҳорати амалӣ дар истифодаи абзорҳои ТИК, ҳамчунин татбиқи онҳо дар ҳалли масъалаҳои воқеии иқтисодӣ, фосилаи намоён вучуд дорад.

Барои бартараф кардани ин норасоиҳо, зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ бо назардошти талаботи бозори меҳнат ва пешрафтҳои технологияҳои иттилоотӣ аз нав дида баромада шаванд. Инчунин, муҳим аст, ки ба донишҷӯён имконият фароҳам оварда шавад, то онҳо малакаҳои кор бо барномаҳои хосаи нармафзор, аз қабيلي барномаҳои идоракунии пойгоҳи додаҳо, нармафзорҳои аналитикӣ ва системаҳои иттилоотии иқтисодӣ, ба таври амалӣ аз худ намоянд.

Аз ин рӯ, дар посух ба ин ниёз, таҳия ва роҳандозии системаҳои пурсиш ва омӯзишии махсус, ки ба арзёбии сатҳи азхудкунии малакаҳои корӣ аз ҷониби довталабон ва донишҷӯён равона карда шудаанд, амри зарурӣ мебошад. Чунин омӯзишҳо ба муайян кардани нуқсонҳо дар тайёркунии мутахассисони

иктисодӣ ва таҳияи чорабиниҳои мушаххас барои беҳтар намудани сифати таълим ва омодагии хатмкунандагон ба бозори меҳнати муосир мусоидат хоҳанд кард.

2.2. Усул ва меъёрҳои муайянсозии феҳристи технологияҳои компютерӣ, ки самаранокӣ ва раванди оmodасозии мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин мекунанд

Ҳангоми интихоби меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои мувофиқи компютерӣ, ки ба оmodасозии мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, бояд он амри воқеиро ба назар гирифт, ки самаранокӣ ва натиҷабахшии омӯзиши фанҳои иқтисодӣ аз ҷониби донишҷӯён дар навбати аввал, аз мақсадҳо ва меъёрҳои мухтасар ифодаёфтаи таълим, усулҳои таълим, шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ ва роҳҳои банақшагирифташудаи татбиқи онҳо вобастагӣ дорад [34]. Яъне, «... усулҳо ва меъёрҳои интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ бояд вижагиҳои талаботҳои муосири пешгӯишавандаро нисбати иқтисодчии оянда дар соҳаи умумӣ ва махсусгардонидашудаи фаннии ӯро ба ҳисоб гиранд» [17].

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло мо метавонем қайд намоем, ки тамоми ҷанбаҳои технологияҳои интихобшавандаи ТКИИ, ки ҳангоми таълими донишҷӯёни равияи иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин маҳакҳои барои онҳо интихобшавандаро бояд аз нуктаи назари ду меъёри бузург баррасӣ намуд:

- педагогӣ-методологӣ;
- донишӣ-салоҳиятнокӣ.

Дар баробари ин, омили донишӣ – салоҳиятнокӣ аз маҳакҳои интихоби ТКИИ барои оmodасозии бунёди ва махсуси иттилоотии иқтисодчиёни оянда иборат мебошад (расми 2.2.).

Расми 2.2. – Усулҳо барои интихоби меъёрҳои ТКИИ-и таълими барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ (аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст)

Вазъи оmodасозии донишҷӯёни курсҳои ибтидоӣ ва доvталабонеро, ки ба ихтисосҳои иқтисодӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд (ин масъала дар зербоби оянда баррасӣ хоҳад гашт), ба ҳисоб гирифта, омили оmodасозии иттилоотии бунёдӣ аҳаммияти муҳим ба худ касб менамояд. Вазифаи асосии оmodасозии бунёдӣ интиқоли донишҳо ба таълимгирандагон оид ба асосҳои информатика мебошад, ки дар оянда барои бадастории оmodасозии махсус дар соҳаҳои аниқии фанни фаъолият зарур мебошанд. Дар робита ба ин, ҳуди муносибат ба омӯзиши фанҳои иттилоотӣ, аз ҷумла, информатика, ба ду қисмат ҷудо карда мешавад: назариявӣ ва амалӣ [17].

Оmodасозии назариявӣ асосан, бо бадастории малакаҳо дар соҳаи математика алоқаманд мебошад. Дар доираи он методҳои моделикунони математикӣ барои коркард, интиқол ва истифодабарии иттилоот истифода бурда мешаванд. Дар навбати худ, информатикаи амалӣ аз технологияҳои иттилоотии таълим, лоихақашӣ, идоракунии объектҳо, равандҳо ва системаҳо иборат мебошад [17].

Чанбаи педагогӣ – методологии масъалаи таҳқиқшавандаро баррасӣ намуда, бояд қайд намуд, ки меъёрҳои дидактикии дар тамоми илмҳои самти мазкур истифодашаванда ба он ғояҳо ва муқаррароти роҳбарикунанда, ки дар таълими тамоми фанҳои таълимӣ истифода мегарданд, баробар мебошанд. Бо он ақида розием, ки онҳо асосан нисбат ба фанҳои гуногуни таълимӣ ва технологияҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии ягона ва якхела буда, лекин дорои махсусиятҳои хусусӣ ҳангоми истифодабарӣ доир ба ҳар яки он мебошанд. Дар робита ба ин, мо худро тарафдорони мавқеи дар пажӯҳишҳои А. Чернявская, Т.А. Сергеева ва дигарон истифодашуда мешуморем, ки онҳо компютерро танҳо воситаи омӯзиш мешуморанд. Дар навбати худ, ин васоит ба ҳамон меъёрҳои дидактикии тобеъ мебошад, ки меъёрҳои дидактикӣ низ ба он тобеанд, танҳо онҳо дорои мазмуни нав мебошанд [122].

Бар замми ин, оид ба чанбаи педагогӣ-методологии меъёрҳои интихоби ТКИИ, хусусият ва функцияҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ суҳан гуфта, бояд муҳимияти чунин мафҳумро, ба монанди хусусиятҳои дидактикии технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ қайд намуд. Масъалаи мазкур ба таври муфассал дар пажӯҳишҳои Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеев ва дигарон баррасӣ гардидааст [85]. Ин муҳаққиқон зеро хусусиятҳои дидактикии ТКИИ тавсифоти асосӣ, нишонаҳои технологияҳои аниқро дар назар доранд, ки якеро аз дигаре фарқ менамоянд ва барои дидактика аз ҷиҳати чанбаи назариявӣ ва амалӣ моҳиятнок арзёбӣ мегарданд. Инчунин, дар пажӯҳишҳои онҳо мафҳуми функцияҳои дидактикии ТКИИ баррасӣ гардидааст. Муҳаққиқони мазкур пешниҳод месозанд, ки зеро онҳо зӯҳуроти берунаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ ба эътибор гирифта шавад, ки барои бадастории мақсадҳои гузошташуда дар раванди таълимӣ – тарбиявӣ истифода бурда

мешаванд [85, 113].

Бо дарназардошти пажухишхое, ки ғояҳои Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеевро тақвият медиҳанд, барои вазифаҳои диссертатсияи мазкур мо рӯйхатро аз 11 хусусият мутобиқ намудем, ки технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дорои онҳо мебошанд ва онҳоро метавон ҳамчун маҳакхое қабул кард, ки ба сермаҳсулии раванди таълими фанҳои иқтисодӣ муассир мебошанд.

1. Бисёрзабонӣ ва бисёрфарҳангии захираҳои иттилоотии Интернет.

Моҳияти хусусияти мазкур ба мавҷудияти миқдори зарурии иттилооти таълимӣ, маълумотӣ ва касбӣ бо забонҳои гуногун дар шабакаи Интернет нисбат дода мешавад. Вазифаи донишҷӯии равияи иқтисодӣ омӯхтани истифодабарии он бо истифодабарии малакаҳои забонӣ мебошад.

2. Бисёрсатҳагии захираҳои иттилоотии Интернет. Дар шабакаи Интернет захираҳои интернетии дорои мубрамият, мураккабият ва эътимоднокии гуногун ҷой дода шудаанд. Дар мувофиқа бо ин, ҳангоми интихоби захираҳо ва иттилооти зарурӣ дар шабакаи Интернет истифодабарии чунин маҳакҳо, ба монанди: маҳакҳои забонӣ (проблемаҳои бо монетаҳои забонӣ ва ё нисбият ва мураккабияти баёни мавзӯ алоқаманд) ва мураккабияти фанни мавод, сарчашмаи иттилоот, боэътимодӣ, мубрамият, объективнокии иттилоот пешниҳод карда мешавад.

3. Гуногуншаклии навъҳои функционалии захираҳои Интернет.

Истифодабарии захираҳои интернетии навъҳои гуногуни функционалӣ ташаккули маҳорати донишҷӯёнро дар самти кор бо навъҳои гуногуни захираҳои интернетӣ бо мақсади бадастории иттилооти зарурӣ ташаккул дода, доираи омодагии касбии онҳоро васеъ мегардонад.

4. Мултимединокии захираҳо. Истифодабарии тамоми ҷанбаҳои

захираҳои мултимедӣ, ки дар шабакаи Интернет пешниҳод мегардад, фаҳмиш ва дарки маводи таълимиро аз ҷониби донишҷӯёни равияи иқтисодӣ осон мегардонад.

5. Сохтори гиперматнии ҳуҷҷатҳо. Сохтори гиперматнии ҳуҷҷатҳо шароитҳоро барои навигатсияи босуръат дар захираҳои шабакаи Интернет фароҳам меорад, ки ин ба амиқгардонӣ ва васеъсозии дарки фанни омӯхташавандаи донишҷӯёни равияи иқтисодӣ мусоидат менамояд.

6. Имконияти фароҳамории минтақаи шахсии истифодабаранда. ТКИИ ба ҳар як истифодабарандаи шабакаи Интернет созмон додани минтақаи шахсии худро таъмин менамояд, ки дар он иттилооти дорои мавзӯ ва андозаи гуногуни манфиатоварро (матн, расм, видео, аудио) барои дастрасии умумӣ, нигоҳдорӣ ва паҳнкунӣ ҷой додан мумкин аст.

7. Имконияти ташкили муоширати синхронӣ ва асинхронӣ. Ин хусусияти дидактикиро метавон барои татбиқи лоиҳаҳои телекоммуникатсионӣ байни донишҷӯён ва омӯзгорони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий, махсусан дар доираи низоми таҳсилоти фосилавӣ, мавриди истифода қарор дод.

8. Имконияти автоматикунонии равандҳои таъминоти иттилоотӣ – методӣ ва ташкили идоракунии фаъолияти таълимии донишҷӯён ва назорати он. Дар навбати аввал, зеро таъминоти иттилоотӣ – методии фаъолияти таълимӣ бояд системаи иттилоотро дар назар дошт, ки дорои хусусиятҳои методӣ мебошад ва барои таъмини фанҳои таълимии самти иқтисодӣ зарур аст. Захираҳои таълимии шабакаи Интернет (бо масъалаҳои проблемавии ҷустуҷӯӣ – таҳқиқотӣ) дар якҷоягӣ бо захираҳои иттилоотӣ – маълумотӣ метавонанд таъминотгари иттилоотӣ – методии раванди таълим гарданд. Ғайр аз ин, таъминоти шабакавии барномавиро метавон барои ташкили

идоракунии фаъолияти таълимӣ ва назорати автоматикунонидашудаи ташаккулёбии малакаҳои бадастомада ва рушди маҳоратҳои нутқӣ дар доираи фанҳои иқтисодӣ мавриди истифода қарор дод [83; 84].

Масъалаҳои истифодабарии шабакаи Интернет дар раванди таълими донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар зербоби мазкур мавриди баррасӣ қарор хоҳанд гирифт.

Ғайр аз ҳашт хусусияти дар боло ишоратгардида, муҳаққиқон инчунин хусусиятҳои зеринро қайд менамоянд:

1. Ташаккули маҳруки (траектория) фардии таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён. Хусусияти мазкури ТКИИ бо ҷанбаи шахсиятӣ – самтноки таълим алоқаманд аст, ки сохтори чунин модели таълимиро пешбинӣ менамояд, ки бояд ба хонанда/донишҷӯӣ мушаххас бо баҳисобгирии қобилиятҳои фардӣ, махсусиятҳои дарккунӣ, бадасторӣ ва азхудкунии мавод, шавқмандиҳо ва талаботҳои ӯ равона карда шудааст [83].

2. Татбиқи технологияи педагогии таълим дар раванди ҳамкорӣ. Ғояи асосии ин технологияи педагогӣ аз фароҳамории чунин шароитҳо барои фаъолияти муштаракӣ фаъоли таълимӣ – маърифатии хонандагон дар ҳолатҳои гуногуни таълимӣ иборат аст. Дар мавриди назар самти истифодабарии ТКИИ ивазнопазир арзёбӣ мегардад [64].

3. Рушди маҳоратҳои фаъолияти мустақилонаи таълимӣ. Дар адабиёти педагогӣ зери фаъолияти мустақилонаи таълимӣ намуди фаъолияти маърифатӣ дар назар дошта шудааст, ки аз ҷониби хонанда ҳамчун субъекти фаъолияти мазкур ба танзим дароварда шуда, идора мегардад ва ба азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои фанӣ ва таҷрибаи фарҳангӣ – таърихӣ равона карда шудааст [30, 14]. Масъалаи судмандии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ - иртиботӣ ҳангоми амалисозии фаъолияти мустақилонаи таълимӣ аз

чониби донишчӯён аз тамоми далелҳои дар боло овардашуда афзалияти бештар дорад.

Чанбаҳои истифодабарии технологияҳои компютери аз нуқтаи назари методология ва дидактика дар самтҳои гуногуни амалии таълим омӯхта, мо метавонем як қатор меъёрҳо ва муқарраротро пешниҳод созем, ки онҳоро метавон ҳангоми интихоби технологияҳои мувофиқ барои таълими донишчӯёни равияҳои иқтисодӣ ба сифати дастур истифода кард, ки дар натиҷаи он «... донишчӯӣ малакаҳои амалӣ ва таҷрибавии зеринро касб менамояд:

- таъмини алоқа бо меҳнати истеҳсолӣ;
- таъмини самти тарбиявӣ, рушдбанда ва тадбирҳои интихоби касбу хунар;
- таъмини алоқаи мутақобила бо дигар ҷузъҳои низомии омодаسازی касбӣ» [122].

Агар технологияҳои иттилоотӣ – иртиботиро ҳамчун маводи таълимӣ ва дидактикӣ баррасӣ намоем, он гоҳ нисбати онҳо як қатор меъёрҳо истифода мегарданд, ки маҳз барои китобҳои таълимӣ ва маводи мухталифи иттилоотӣ – таълимӣ истифода бурда мешаванд, лекин бо ислоҳу тасҳеҳи он ба вижагиҳои омӯзиши компютерӣ (ҷадвали 2.2.).

Ҷадвали 2.2. – Меъёрҳо ва маҳакҳое, ки нисбати ТКИИ барои омӯзиши самараноки донишчӯёни равияи иқтисодӣ баён карда мешаванд*

Меъёр	Тавсиф
Аёнӣ	- имконият медиҳад, то қонуниятҳои асосии фан ва ё падидаҳои омӯхташаванда ҷудо карда шуда ва ё муфассал карда мешаванд
Мунтазамӣ	- раванди таълим пайдарпай ва мунтазам аз ҳисоби барномаи компютерӣ сохта шудааст
Шуурнокӣ	- ба донишчӯӣ мақсаду вазифаҳои таълим, маълумот дар бораи фаъолияти фанӣ ва марҳилаҳои асосии амалисозии он барои дарки бошуури воқеиятҳо фаҳмонда мешаванд
Мутобиқатнокӣ	- меъёр бо татбиқи имкониятҳои фардии дарки маводи таълимӣ

Давоми ҷадвали 2.2.	
	алоқаманд аст
Иртиботнокӣ	- ташкили иртиботи муоширатӣ байни омӯзгор ва донишҷӯӣ, инчунин байни донишҷӯӣ ва компютер
Мунтазамии муносибат	- пешниҳоди маводи таълимӣ ба сифати системаи донишҳо, ки донишҷӯӣро ба дарки комилии объект, ошкорсозии навъҳои гуногуншакли алоқаҳо ва мубаддалгардии онҳоро ба манзараи ягона равона месозад

** аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 35;122 коркард гардидааст*

Таҳлили адабиёти таълимӣ оид ба масъалаи баррасишаванда имконият дод, то ин ки меъёру муносибатҳои барои муайянсозии истифодабарии ТКИИ-и зарурӣ барои омӯзиши донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ аз лиҳози ҳуди мафҳуми «технологияҳо» омӯхта шаванд. Чунин муносибат барои илми педагогикаи тоҷик навгонӣ маҳсуб меёбад, чунки пештар он истифода бурда нашудааст.

Сухан оид ба баррасии маҳакҳои дидактикӣ - технологӣ барои технологияҳои компютерӣ меравад, ки метавонанд аз дарки ҳуди мафҳуми мазкур ҳамчун маҷмуи донишҳо оид ба истеҳсолоти ягон чиз асос ёбанд.

Ба ин минвол, маҳакҳои асосии истифодабарии ТКИИ, ки самаранокии раванди таълими донишҷӯёни равияҳои иқтисодиро таъмин менамоянд, он маҳакҳои мегарданд, ки ба донишҷӯӣ дарки чунин масъалаҳо, аз қабилӣ: меъёри истеҳсолот, истифодабарии олооти (воситаҳои) меҳнат ва бадастории малакаҳои касбиро имконпазир мекунанд.

Дар навбати худ, «... дар дохили ин талабот бояд масъалаҳои методҳои самараноки ташкили меҳнати одамон, ки бо коркард ва нигоҳдории иттилоот машғуланд, фаҳмиши асосҳои техникаи ҳисоббарор тавзеҳ дода шаванд, ки оид ба методҳои ташкил ва амаликунии мутақобила бо одамон ва таҷҳизоти истеҳсолӣ, муқаррароти амалии онҳо, инчунин оид ба проблемаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии бо ин ҳама алоқаманд маълумот медиҳанд» [26].

Инчунин, дар алоқа бо масъалаи баррасишаванда, бояд ба таҷрибаи мавҷудаи амалии интихоби захираҳои электроники омӯзишӣ ва технологияҳои иттилоотӣ барои истифодабарии онҳо дар сатҳҳои гуногуни таълим, аз мактаби ибтидоӣ оғоз намуда, то муассисаи таҳсилоти олии муҷриат намуд.

Муҳаққиқон К. Аҳмад (K. Ahmad), Г. Корбетт (G. Corbett), М. Рочерс (M. Rogers), Р. Сассекс (R. Sussex), Г. Дайф (H. Dhaif), Р. Гордон (R. Gordon) чунин ибрози ақида менамоянд, ки дар марҳилаҳои гуногуни таҳсилот бояд он захираҳои электроники таълимӣ ва ТКИИ истифода бурда шаванд, ки ба объект ва субъекти омӯзиш таъсири самараовар мерасонанд. Дар робита бо ин, се марҳилаи омӯзиш ҷудо карда шудааст, ки ба онҳо ҳангоми интихоби ТКИИ-и омӯзишӣ бояд диққат дод:

- синфҳои поёнии мактаби ибтидоӣ;
- синфҳои болоии мактабӣ (хатмкунандагон);
- муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [10].

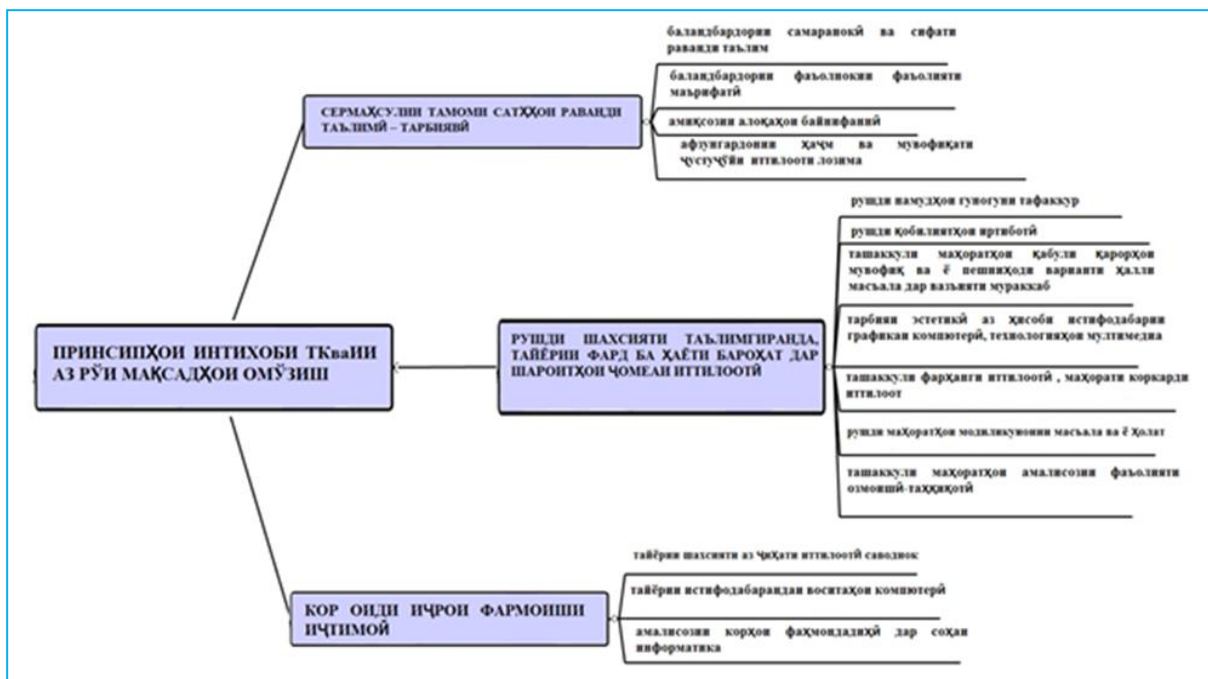
Бо дарназардошти воқеиятҳои мавҷудаи сатҳи омодаسازی хатмкунандагони синфҳои болоӣ, аз рӯи фанни информатика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (муфассал ин масъала дар зер баррасӣ хоҳад гашт) маҳақҳои интихоби ТКИИ-и омӯзишӣ, ки барои марҳилаҳои якум ва дуюм муайян гардидаанд, одилона мебуд агар барои донишҷӯёни курсҳои якуми муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода бурда шаванд.

Мусалламан, айнаи муддаост, агар зимни интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботии омӯзишӣ барои донишҷӯёни курсҳои якуми равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ба чунин технологияҳо эътибор дода шаванд, ки онҳо иқтидори иваз намудани маводи анъанавии таълимиро дошта, имконияти дастгирии мунтазами донишу маҳоратҳои донишҷӯёнро таъмин кунанд. «Дар навбати аввал, сухан оид ба

китобҳои дарсии электронӣ меравад, ки аз истинод ба маъхаз ва замимаҳо, инчунин мултимедиа иборат мебошад, ки дар омӯзиши пурраи фан ёрӣ мерасонанд. Инчунин, бартарии барномаҳоеро, ки ба тафтиши маводи гузашташуда барои баҳогузори сатҳи омодаسازی донишҷӯӣ равона карда шудааст, бояд ба назар гирифт» [10]. Лекин дар ин марҳила нақши худи омӯзгор хеле калон аст.

«Дар курсҳои болоии омӯзишӣ бошад, ТКИИ-и омӯзиши истифодашаванда бояд ба ҳамгирӣ бо дарназардошти корҳои мустақилонаи донишҷӯён равона карда шуда бошанд» [10].

Инчунин, як қатор меъёрҳои муайянسازی номгӯи технологияҳои компютери, ки самаранокии раванди омодаسازی мутахассисони рақобатпазирӣ равияҳои иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъмин менамоянд, метавон аз мақсадҳои дарёфт, ки дар раванди истифодабарии ТКИИ дар таҳсилоти муосири касбӣ мадди назар қарор доранд (расми 2.3.).

Расми 2.3. – Меъёрҳои интиҳои ТКИИ-и омӯзишӣ аз рӯи мақсадҳои таълим.
(аз ҷониби муаллиф дар асоси сарҷаишмаи 23 коркард гардидааст)

Дар як қатор таҳқиқотҳое, ки ба татбиқи технологияҳои компютери иттилоотӣ – иртиботӣ дар чараёни таълим бахшида шудаанд, оид ба чунин вижагии муҳим, ба монанди навгонӣ суҳан меравад. Илова бар ин, барои технологияҳои компютери омӯзишӣ чунин мафҳум, ба монанди «технологияҳои нави иттилоотии таълим» (ТНИ) ворид карда шудааст, ки зеро он раванди тайёрӣ ва интиқоли иттилоот ба таълимгиранда дар назар дошта шудааст, ки воситаи интиқоли он компютер маҳсуб мешавад. Махсусияти мафҳуми ТНИ аз фишурдае иборат мебошад, ки онро як қатор муҳаққиқон пешниҳод намудаанд ва дар он арзёбӣ мегардад, ки аксарияти воситаҳои омӯзишӣ ва муҳитҳои инструменталии офаридашуда, метавонанд маҳсулотҳои барномавии аз нуқтаи назари ташаккул хубро ба миён оранд, ки ягон навгонӣ ба рушди назарияи таълим ворид намесозанд.

Дар робита ба ин, дар аксарияти ҳолатҳо зеро мафҳуми иттилоотикунонии раванди таълим автоматикунонии ин ва ё он самтҳои раванди таълим, ба намуди рақамӣ гузаронидан маводи қоғазии таълимӣ ва ғайра фаҳмида мешавад. Ҳамзамон, навгонии технологияҳои иттилоотӣ, ки дар раванди таълим татбиқ мегарданд, дар он сурат ба миён меояд, агар ин технология:

- меъёрҳои асосии технологияҳои педагогиро қонеъ гардонад;
- масъалаҳои дар доираи дидактика пештар ҳал нашуда ва ё то сатҳи лозима ҳалнашударо ҳал намояд;
- воситаи тайёрӣ ва интиқоли иттилоот барои донишҷӯӣ компютер мегардад [111].

Бо дарназардошти масъалаи мазкур дар доираи назарияи ТНИ як қатор меъёрҳои татбиқи системавии ТКИИ дар раванди таълим ташаккул дода шуд (ҷадвали 2.3).

Лекин назари танқидӣ низ нисбат ба фишурдаҳои дар боло дарҷгардида арзи вучуд дорад, ки онро бо дарназардошти меъёри объективият дар таҳқиқоти мазкур бояд пешниҳод сохт. Муҳаққиқон Б.Е. Стариченко, М.С. Коган, Е.В.

Уайндстейн ва дигарон пешакӣ аз самаранокии пасти истифодабарии ТКИИ дар сурати муносибати нодуруст нисбат ба истифодабарии онҳо огоҳ мекунад, ки ин ба умедвориҳои аз ҳад зиёд оид ба натиҷаҳои таъсиррасонии ТКИИ дар раванди таълим меорад. Натиҷаи ин – дилхунукӣ ва ноумедӣ аз истифодабарии технологияҳои нав дар раванди таълим мебошад. Чунин ҳолати истифодабарии технологияҳои иттилоотиро дар раванди таълим дар иддае аз муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Федератсияи Руссия таҳлил намуда, Б.Е. Стариченко ин далели аллакай ташаккулёфтаре чунин қайд менамояд, ки «Истифодабарии нодурусти муносибатҳо ва меъёрҳо дар истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ ба чунин вазъият овард, ки вучуд надоштани натиҷаҳои мусбии ошкорои истифодабарии ТКИИ аз ҷониби омӯзгорон боиси қадрношиносии раванди татбиқи технологияҳои нав дар раванди таълим гардид» [81].

Ҷадвали 2.3. – Меъёрҳои татбиқи системавии ТКИИ ба раванди таълим*

Меъёр	Тавсиф
Вазифаҳои нав	Азнавсозии методҳо ва усулҳои анъанавии дидактика ва педагогика дар мувофиқа бо имкониятҳои наво, ки ТКИИ пешниҳод месозанд
Муносибати системавӣ	Татбиқи ТКИИ дар асоси таҳлили системавии раванди таълим амалӣ мегардад
Роҳбари якум	Татбиқи ТКИИ-ро дар раванди таълим бояд зери назорати бевоситаи роҳбари якуми сатҳи мувофиқ (бо дарназардошти муассисаи таҳсилоти оӣ - ректор) амалӣ намуд
Таснифи оқилонаи максималии қарорҳои лоиҳавӣ	Коркардкунандаи барномаҳои таълимии электронӣ бояд ба он саъю кӯшиш намояд, то ки қарорҳои ӯ ба доираи васеи муассисаҳои таълимӣ муносиб бошанд
Рушди пайдарпайи система	Базаи иттилоотии таъсисдодашуда бояд на ба таври қатъӣ, балки ба таври лозима коркард карда шуда бошад
Автоматикунонии гардиши ҳуҷҷатҳо	Маҷмуи ҳуҷҷатҳо, ки бо раванди таълим алоқаманданд, бо воситаи компютер ҳаракат менамоянд, маълумотҳои лозима дар бораи он бо воситаи компютер аз рӯи дархостҳо пешниҳод карда мешавад.
Базаи ягонаи иттилоотӣ	Иттилоот дар барандаҳои мошин ғун карда шуда, доимо нав карда мешавад, ки барои ҳалли тамоми масъалаҳои раванди таълим зарур арзёбӣ мегардад, инчунин иттилооти такрорӣ пок карда мешавад

* (аз ҷониби муаллиф дар асоси сарчашмаҳои 111 ва 16 коркард гардидааст)

Ғайр аз дарк накардани мақсадҳои мусбӣ истифодабарии ТКИИ дар раванди таълим аз ҷониби омӯзгорон ва маъмурияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, муаллиф ба сифати яке сабабҳои натиҷанокии пасти татбиқи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар рафти таълим рушди хеле васеъ ва нодурусти таҳсилоти кушода (фосилавӣ), таъсиси курсҳои кушода, инчунин истифодабарии чунин нишондиҳандаро, ба монанди технология боб будан ҳангоми баҳогузори натиҷанокии татбиқи ТКИИ дар раванди таълим номбар менамояд [81].

Ба сифати заминаи баҳогузори истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ, олимон, тарафдорони ин нуқтаи назар чунин омилро, ба монанди «самаранокӣ» мегузоранд. Зери мафҳуми самаранокии истифодабарии ТКИИ дар раванди таълим онҳо як қатор нишонаҳоро дар назар доранд, ки аз онҳо метавон:

- кадрӣ (маҳорати омӯзгорон дар истифодабарии ТИИ, иштироки онҳо дар озмунҳо дар соҳаи истифодабарии ТИИ, муоширати касбӣ);

- захиравӣ (созмон додани захираҳои электронӣ дар муассисаҳои таълимӣ);

- афзоиши салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ-и донишҷӯён (истифодабарии Интернет, малакаҳои барномасозӣ, дониستاني дастгоҳҳои техникӣ);

- педагогӣ (баландбардории сифати таҳсил, афзоиши ангега, афзоиши шумораи доктарабони муассисаҳои таҳсилоти олии)-ро махсус қайд намуд [82].

Назарияҳои коркарддидаи худро ҳамчун асоси қобул намуда, Б.Е. Стариченко ва олимони дигар, ки нуқтаи назари ӯро дастгирӣ менамоянд, як қатор меъёрҳои мақсадноки истифодабарии ТКИИ-ро дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии пешниҳод месозанд (ҷадвали 2.4).

Ҷадвали 2.4. – Меъёрҳои мақсадноки истифодабарии ТКИИ дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии*

Меъёр	Тавсиф
Бартарияти дидактика аз технология	Вазифаи дидактикӣ ибтидоӣ аст, на технология; нақши технология аз таъмини ҳалли бомуваффақияти он назар ба методҳои анъанавӣ иборат мебошад.
Афзалияти ошкоро	Истифодабарии ТКИИ бояд беҳтарсозии ошкорои ягон паҳлуи раванди анъанавии таълимро (раванди бекомпютерро) таъмин намояд.
Самаранокӣ	Рушди аввалиндараҷа ва татбиқи он самтҳои истифодабарии ТКИИ дар раванди таълим, ки ҳангоми хароҷоти камтарини захираҳо, самараи калонтарини дидактикӣ медиҳанд, яъне дорои самараи баланд мебошанд (дар иртибот бо мазмуни иқтисодии истилоҳи мазкур).
Мубрамияти технологӣ	Истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ва захираҳои таълимӣ, ки ба сатҳи муосири рушди технологӣ ва методӣ ҷавобгӯ мебошанд.
Мураттабӣ ва мунтазамӣ	Воситаҳои ТКИИ (мачмуи воситаҳо) дар фаъолияти таълимӣ бояд ҳамеша ва ба таври кофӣ истифода бурда шаванд, то заифгардии самараи мусбӣ ба миён наояд

** (аз тарафи муаллиф дар асоси сарчашмаи 81 коркард гардидааст)*

Ҷанбаи интихоби меъёрҳо ва маҳакҳое, ки барои интихоби технологияҳои компютерӣ заруранд ва самаранокии раванди омодаسازی мутахассисони равияҳои иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти омодаسازی махсуси иттилоотӣ таъмин менамоянд, сараввал аз гуногунҷабҳагии равандҳои иқтисодӣ бармеояд, ки дар ҷомеаи муосир ба амал омада, салоҳиятҳои заруриро талқин менамоянд, ки ҳар як мутахассиси соҳаи иқтисод бояд дорои онҳо бошанд.

Тамоюлотии аввалиндараҷаи иқтисоди асри XXI рақамикунонии ҷаҳонии он маҳсуб меёбад. Муҳимияти равандҳои ҷорӣ имконият дод, то ташаккули нави нави иқтисод масъалагузорӣ шавад, ки дар он маънии бартариятдоштаро муносибатҳо оиди истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ, интиқол ва корбурди ҳаҷми афзояндаи иттилоот ба худ касб менамоянд. Маълумот асоси таҳлили иқтисодӣ мегардад, ки қонуниятҳои амаликунии низомҳои муосири иҷтимоӣ – иқтисодиро таҳқиқ менамояд [19].

Иқтисоди рақамӣ пояи рушд дар умум мебошад ва ба чунин соҳаҳои гуногуншакл, ба монанди соҳаи бонкӣ, савдои яклухт, нақлиёт, энергетика, маориф, тандурустӣ ва ғ. таъсир мерасонад. Технологияҳои рақамӣ, ба монанди интернетӣ ашёҳо (IT), маълумотҳои калон (big data), истифодабарии дастгоҳҳои мобилӣ ва девайсҳо тарзҳои амаликунии мутақобилаи иҷтимоӣ, муносибатҳои иқтисодӣ ва институтҳоро бақуллӣ тағйир медиҳанд. Тарзҳои нави кооператсия ва мутобиқгардонии агентҳои иқтисодӣ барои ҳалли муштараки масъалаҳои муайян (sharing economy) ба миён меоянд [80].

Маҳз ин раванди бузург зарурати диққати махсусро нисбат ба маҳакҳои интихоби ТКИИ барои таълими донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои олиӣ таълимӣ тақозо менамояд, ки барои рушди чунин салоҳиятҳои махсус дар мутахассисони соҳаҳои иқтисод мусоидат намуда, барои онҳо имконияти рақобатпазирӣ ва муайян кардани ҷойгоҳи худро дар трендҳои муосири иқтисодӣ фароҳам месозад.

Дар охири асри XX муҳаққиқони равандҳои иқтисодӣ дар ҷаҳон далели воридшавии глобалии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро ба соҳаи иқтисодиёт қайд намуданд. Махсусан, ин ба интернет-технологияҳои шабакавӣ бештар мансуб буд. Натоиҷи ин ташаккули муҳити ҷаҳонии электронӣ барои пешбурди фаъолияти иқтисодӣ гардид. Дар робита бо ин, чунин истилоҳ, ба монанди «иқтисоди шабакавӣ» (networked economy) ба миён меояд. Комиссияи Аврупоӣ дар соли 1997 маърузае таҳия намуд, ки дар он иқтисоди шабакавиро муҳите номгузорӣ намуда, дар он дилхоҳ ширкат ва ё шахс, ки дар дилхоҳ нуқтаи системаи иқтисодӣ ҷой дорад, метавонад осон ва бо хароҷоти камтарин бо дилхоҳ ширкат ва ё шахс оид ба кори муштарак дар соҳаи савдо, мубодилоти ғояҳо ва ноу-хау ва ё барои қонеъгардонии худ алоқа барпо намояд [128].

Бархе аз олимони ин навъи иқтисодро «иқтисоди нав» («new economy») номгузорӣ намуданд, чунки истехсоли молу хизматрасониҳо дар доираи он бо

истифодабарии технологияҳои навин ва ё пешрафта амалӣ карда мешаванд [126]. Боз як номгӯи дигари раванди истифодабарии шабакаҳои электронӣ дар фаъолияти иқтисодӣ ва муҳити тичоратӣ «иқтисоди иттилоотӣ – шабакавӣ» (ИИШ) мебошад [128].

ИИШ имконият дод, ки на танҳо равандҳои иқтисодиро ба сатҳи нав барорем, инчунин ба пайдоиши шаклҳои нави идоракунии истеҳсолот ва шуғлнокии меҳнатӣ мусоидат намуд. Ширкатҳои ба миён омаданд, ки фаъолияти тичоратии худро дар шабакаи Интернет амалӣ менамуданд. Дар умум, истифодабарии чунин технологияҳо имконият медиҳанд, то ин ки хароҷоти транзаксионӣ паст гардида, шаффофияти бозорҳо баланд бардошта шуда, монеаҳо барои воридшавӣ ба бозор кам гардида, аҳаммияти омилҳои фазой ва муваққатӣ дар фаъолияти иқтисодӣ кам гардида, барои таъсиси муҳити тичоратии ҷаҳонӣ шароитҳо фароҳам оварда шаванд. ИИШ дар худ чунин намудҳои фаъолиятро, ба монанди савдои электронӣ, маркетинги электронӣ, стандартҳои электроники мубодилоти маълумотҳо, системаҳои электроники пардохтҳо ва маблағҳо фаро гирифтааст [25].

Паҳлуи дигари истифодабарӣ ва татбиқи васеи иқтисоди иттилоотӣ – шабакавӣ пайдоиши намудҳои нави шуғлнокии (аз ҷумла, худшуғлнокии) мутахассисон мебошад. Яке аз намудҳои чунин шуғлнокии кори дурафтада ва ё, ҷӣ хеле ки онро ном мебаранд, муносибатҳои фосилавии меҳнатӣ ва ё кори телевизионӣ (телекомпютеринг) мебошад, ки он қисмати раванди ғайримарказикунонии фаъолияти корӣ дар вақт ва фазо маҳсуб меёбад. Намудҳои фаъолияти дурафтада гуногуншакл мебошанд, лекин ҳамаи онро истифодабарии телекоммуникатсияҳо, компютерҳо ва шабакаи Интернет осон мегардонад [62].

Ҳамчун натиҷаи баррасии ИИШ барои мақсадҳои таҳқиқоти мазкур метавон онро ҳисобид, ки таҳлили падида имконияти муайянсозии як қатор маҳакҳо ба мо дод, ки барои интихоби технологияҳои компютерӣ баҳри

омӯзиши мутахассисон дар соҳаи иқтисод зарур арзёбӣ мегарданд. Ба маҷмуи меъёрҳои мазкур метавон мувофиқати технологияҳои интихобшавандаро бо омӯзиши асосҳо ва равандҳои иқтисоди рақамӣ ва иттилолотӣ – шабакавӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ на танҳо бо мақсади дарки умумии ҳаракати дар дохили ИИШ баамалоянда, инчунин бо мақсади бадастории малакаҳои амалӣ аз рӯйи:

- идоракунии электронӣ;
- савдои электронӣ;
- маркетинги электронӣ;
- мубодилоти электронии маълумотҳо;
- системаҳои пардохтии электронӣ;
- тайёрӣ ба муносибатҳои меҳнати фосилавӣ ҳам ба ҳайси кордиханда ва ҳам ба ҳайси кормандро нисбат дод.

Масъалаҳои дар боло баррасигардида бо салоҳиятҳои мутахассиси замонавӣ дар соҳаи иқтисод робитаи зич доранд. Масъалаи зикршуда боз ҳам муфассал дар давоми кори мазкур баррасӣ хоҳад гашт.

Хулосаи боби 2

Дар боби дуҷуми таҳқиқоти диссертатсионӣ вазъи воқеии раванди омӯзиши технологияҳои компютерӣ ба донишҷӯён – мутахассисони ояндаи равияҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, усул ва меъёрҳои муайянсозии фехристи технологияҳои компютерӣ, ки самаранокии раванди оmodасозии мутахассисонии рақобатпазири равияи иқтисодиро дар муассисаҳои таҳсилоти олий таъмин мекунанд, пешниҳод шудааст, ки хулосаи онҳо манзур мегардад:

1). Мутахассисони хориҷӣ мукамалсозии методологӣ ва назариявии барномаҳоро дар самти омӯзиши иқтисод дар муассисаҳои таҳсилоти олий барои мувофиқати онҳо ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар чор қисмати асосӣ асоснок намудаанд: ба вуҷуд овардан; рағбатнокӣ; иртибот; муҳофизат.

2). Тибқи маълумоти оморӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон аз соли 2014 то соли 2019 теъдоди донишҷӯёне, ки аз рӯйи ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат таҳсил менамоянд, то 19,9% афзудааст. Афзоиши миёнасолии шумораи донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат аз солҳои таҳсили 2014-2015 то солҳои таҳсили 2018-2019 4,6%-ро ташкил додааст [55].

3). Дар солҳои 2018-2019 шумораи донишҷӯёне, ки дар ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил менамоянд, 58364 нафарро ташкил дод, ки ин 27,8%-ро аз шумораи умумии донишҷӯёни тамоми ихтисосҳои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ташкил медиҳад [55].

4). Соли 2003 дар ҳудуди ҷумҳурӣ, дар баробари як қатор ҳуҷҷатҳо Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тасвиб расид. Ба сифати чорисозии фарогири ТКИИ ба низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012 «Стратегияи миллии

рушди таҳсилот то соли 2020» қабул гардид.

5). Шумораи зиёди муассисаҳои таҳсилоти олиии ҷумҳурӣ бо таҷҳизоти техникийи баландсифат мучаҳҳазонида шуда, дорои нишондиҳандаҳои баланди истифодабарии ТИИ барои ташкили раванди таълим мебошанд.

6). Соли 2015 дар Тоҷикистон рушди захираҳои кушодаи омӯзиши оғоз гардид.

7). Ба вазифаи гузошташуда Ҳукумати ҷумҳурӣ оид ба ташаккули асосҳои иқтисоди инноватсионӣ ва зарурияти гузариш ба модели индустриалӣ – аграрии рушди мамлакат, инфрасохтори таълимии ҷумҳурӣ барои бадастории ин вазифа мувофиқат намекунад.

8). Меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои самарабахши компютерӣ, ки ба тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, аз ҳадафҳо ва меъёрҳои ташаккулёфтаи таълим, интихоб ва ташаккули мазмуни он, равишҳо ва шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ, инчунин аз роҳҳои пешбинишудаи татбиқи онҳо вобастагӣ доранд.

9). ТКИИ, ки ҳангоми омӯзиши донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор мегиранд, аз нуқтаи назари педагогӣ-методологӣ ва донишӣ–салоҳиятнокӣ баррасӣ мегарданд.

10). Нақши муҳимро дар омодаسازیи донишҷӯёни курсҳои аввал ва докталабоне, ки ба ихтисосҳои иқтисодӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олиии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, омили омодаسازیи иттилоотии пойгоҳӣ (бунёдӣ) мебозад. Омодаسازیи назариявӣ аз бисёр ҷиҳат бо ҳосил намудани малакаҳо дар соҳаи математика алоқаманд мебошад.

11). Ёздаҳ хусусияти махсус қайд мегарданд, ки технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дорои онҳо мебошанд ва онҳоро метавон ҳамчун маҳакҳои арзёбӣ қард, ки ба маҳсулнокии ҷараёни таълими фанҳои иқтисодӣ таъсир мерасонанд.

12). Барои илми педагогикаи тоҷик муносибат нисбати истифодабарии

ТКИИ-и зарурӣ барои омӯзиши донишҷӯёни самти иқтисодӣ маҳз бо воситаи худи мафҳуми «технология» навгонӣ маҳсуб меёбад. Сухан оид ба баррасии маҳакҳои дидактикӣ – технологӣ барои технологияҳои компютерӣ меравад, ки аз дарки худи ин мафҳум ҳамчун маҷмуи донишҳо дар бораи истеҳсоли ягон чиз бармеояд. Ҳамин тариқ, маҳакаҳои асосии ТКИИ, ки самаранокии раванди таълими донишҷӯёнро таъмин менамоянд, ҳамон маҳакҳо мегарданд, ки ба донишҷӯй дарки чунин масъалаҳоро имконпазир мегардонанд: меъёри истеҳсол, коркарди олоти (воситаҳои) меҳнат ва ба даст овардани малакаҳои касбӣ.

БОБИ 3. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН АСОСИ ҶАНБАИ МУҲТАВОИИ ОМОДАСОЗИИ МУТАХАССИСОНИ РАҚОБАТПАЗИРИ РАВИЯИ ИҚТИСОДӢ

3.1. Технологияҳои компютерӣ ҳамчун воҳиди муҳтавоии омодаسازی мутахассисони рақобатпазир

Тавре ки қаблан таъкид шуд, яке аз лаҳазоти проблемавӣ дар омодаسازی мутахассисони рақобатпазир соҳаи иқтисод коркарди малакаву салоҳиятҳои мувофиқ оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ мебошад. Дар ин раванд нақши хеле бузургро омӯзиши фанҳои бо ТКИИ алоқаманд, аз ҷумла, фанни информатика мебозад. Мо аллакай он вазъиятро қайд карда будем, ки дар аксарияти ҳолатҳо барномаҳои таълимии самти иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвари мо, ки бо технологияҳои иттилоотӣ алоқаманданд, барои донишҷӯён (довталабон), ки аллакай дорои омодагии муайян дар ин самт мебошанд, равона карда шудаанд. Ин малакаҳоро, чӣ хеле ки пешбинӣ гардидааст, донишҷӯёни курсҳои аввал бояд дар раванди донишомӯзӣ дар мактаб ба даст оранд. Лекин чунин вазъ воқеӣ намебошад.

Дар робита ба ин, бо дарназардошти муқаррароти дар боло дарҷгардидаи кори мазкур, инчунин вазифаҳову мақсадҳои он, мо озмоиши педагогиро дар намуди пурсиш ва назарсанҷии донишҷӯёни курсҳои яқум, ки ба факултетҳои иқтисодӣ дохил шудаанд, тайёр карда, гузарондем.

Дар мувофиқа бо типологияи озмоишҳои педагогӣ таҳқиқоти мазкурро метавон ба таҳқиқотҳои муайянкунанда шомил кард, чунки дар рафти он масъалаҳои назария ва амалияи педагогӣ, ки воқеан дар ҳаёт арзи вучуд доранд, мавриди омӯзиш қарор дода шуда, бо мақсади ошкорسازی паҳлуҳои мусбӣ ва манфии проблемаи зери таҳқиқ ҷойдошта гузаронда мешаванд [37].

Ташаккули салоҳияти иттилоотӣ ҳадаф ва натиҷаи таълими муосир дар

муассисаҳои таҳсилоти олий ба шумор меравад. Бо салоҳияти иттилоотии иқтисодшиносӣ оянда мо сифати интегратсионии шахсро дар назар дорем, ки ӯ на танҳо дониш ва малака дар самти технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, балки инчунин омодагии ба таври мақсаднок азхуд кардани маълумоти навро бо ёрии онҳо, қобилияти истифодаи чобукона, зуд ва тағйирёбанда аз ин технологияҳо барои кори муваффақ истифода мебарад.

Салоҳияти иттилоотии иқтисодшинос муайян мекунад, ки мутахассис бояд дорои системаи дониш ва малакаҳои иқтисодӣ, тасвири сохтори амалҳои иқтисодӣ, амалиёт ва диққати доимии шуур ба татбиқи онҳо бошад. Салоҳияти иттилоотӣ аз маҷмуи анъанавии дониш, қобилият ва малакаҳое, ки барои ҳалли масъалаҳои информатикунонӣ заруранд, аз рӯйи ихтисос, пайдарҳамӣ, мавзӯҳои байнисоҳавӣ, амалияи нигаронидашуда, ҳавасмандӣ фарқ мекунад.

Муқаррар карда шудааст, ки сохтори салоҳияти иттилоотии мутахассисони оянда, алахусус иқтисоддонҳо, ҷузъҳои вобаста ҳам ба касбу фаъолият ва ҳам иҷтимоиву шахсиро дар бар мегирад.

Шартҳои ташаккули салоҳияти иттилоотӣ инҳо мебошанд: иттилоотикунонии раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олий, баланд бардоштани сатҳи омодаسازی ҳаёти омӯзгорони муассисаҳои маълумоти олий, истифодаи захираҳои иттилоотӣ дар раванди таълим, таҳия ва истифодаи модулҳои электронии таълимию методӣ дар раванди таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олий.

Муаллиф дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ, таълимӣ ва методӣ усулҳои зерини ҳаматарафаро барои ташаккули салоҳияти иттилоотии иқтисодшиносони оянда муайян кардааст: пайдарҳамӣ, бисёрвариантӣ, нуқтаи таъҷиб, худэҷодкунӣ.

Мо чунин салоҳиятҳои иқтисодшиносони ояндаро муайян кардем: асосӣ, калидӣ, махсус.

Асосҳо салоҳиятҳоеро, ки барои кор дар ҳама гуна соҳаҳо заруранд, яъне

қобилияти мутахассисро дар ҳалли масъалаҳои асосии касбӣ муайян мекунад.

Соҳиби салоҳиятҳои асосӣ заминаҳои ташаккули салоҳиятҳои калидӣ, яъне қобилияти мутахассисро дар ҳалли вазифаҳои стандартии касбӣ тавассути истифодаи технологияҳои инфокоммуникатсионӣ фароҳам меорад.

Салоҳиятҳои махсус салоҳияти мутахассисро муайян мекунад, ки қодир аст вазифаҳои касбии мураккаб ва ғайристандартиро зимни қорбурди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ҳал намояд.

Мақсади омӯзиш муайянсозии сатҳи малакаву салоҳиятҳои бунёдии донишҷӯёни соли якуми таҳсили факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ш. Душанбе дар соҳаи истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ барои инкишофёбии минбаъдаи онҳо то сатҳи зарурӣ дар фаъолияти минбаъдаи касбии онҳо мебошад.

Навъ ва шакли озмоиш бо мавҷуд набудани ҳамин гуна таҳқиқотҳои қаблан дар мамлакат гузаронидашуда шартнок гардидааст, миқдори ҷавобҳои воқеии бадастомада бо майл надоштани муҳотабон ба ҷавоб додан ба саволҳои дар назди онҳо гузошташуда бо сабаби мавҷуд набудани ҷавобҳои мусбӣ алоқаманд аст. Ҳарчанд ки ин сабабҳо бадастории инъикоси объективии масъалаи таҳқиқшавандаро имконнопазир гардонанд ҳам, онҳо қобиланд тамоюлотии умумии вазъи ҷориро бо сатҳи бунёдии донишу маҳоратҳои докталабон ва донишҷӯёни курсҳои аввал ишорат намоянд.

Озмоиш дар шароитҳои табиӣ, яъне дар намуди пурсиши беруназаудитории донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии се муассисаи таҳсилоти олии ш. Душанбе гузаронида шуд.

Озмоиш дар се марҳила доир гардид:

- тартиб додани пурсишнома
- муайян ва интихоби иштирокчиёни озмоиш ва гузаронидани пурсиш
- қорқард ва таҳлили натиҷаҳои пурсишнома.

Дар марҳилаи якуми озмоиш, ба таҳқиқотҳои назариявии дар ин таҳқиқот

гузаронидашуда така намуда, пурсишнома таҳия гардид, ки ҳадафи аввалиндараҷааш муаяйнсозӣ ва баҳогузори сатҳи донишҳо, малакаву салоҳиятҳои бунёдии донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ш. Душанбе оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – технологӣ бо мақсади омӯзиш ва истифодабарии рӯзмарра буд.

Ба сифати маводи асосии методӣ ҳангоми тартиб додани пурсишнома ва гузаронидани назарсанҷӣ асари С.Г. Вершловский ва М.Д. Матюшина бо унвони «Назарсанҷӣ дар таҳқиқоти иҷтимоӣ-педагогӣ» истифода бурда шудааст [8]. Дар асари мазкур тавсияҳо оид ба интератсияҳои (якҷоякунии) тартиб додани пурсишнома дар доираи озмоиши педагогӣ, инчунин тафтиши варақаи назарсанҷии тартибдодашуда оид ба боэтимодии (саҳеҳии) он пешниҳод гардидаанд.

Барои кайфияти психологӣ мухотабон, тасмим гирифтём, ки назарсанҷиро махфӣ гузаронем, лекин ба сифати ченаки пешакии тавсифот барои иштирокчиён чунин ченак, ба монанди «синну сол» интихоб гардид.

Ба ҳайси меъёри асосӣ зимни таҳия намудани пурсишнома меъёри худбаҳодиҳии малакаҳо, ихтисоснокӣ ва имкониятҳои заминавии худи мухотабон дар доираи саволҳои ба онҳо пешниҳодшуда интихоб гардид. Инчунин, барои баҳогузори чавобҳои донишҷӯён ба саволҳои гузошташуда, дар пурсишнома шкалаи аз 0 то 5 интихоб гардид, ки дар он «0» ин тамоман вучуд надоштани салоҳияту малакаҳо, «5» бошад, бартарии салоҳиятҳо, малакаҳо ва донишҳо мебошад, ки имконияти ҳалли озодонаи масъалаҳои дар саволҳо гузошташударо имконпазир мегардонад. Чунин интихоб инчунин, бо махсусиятҳои психологӣ донишҷӯёни мухотаб алоқаманд аст, ки дар гузаштаи начандон дур хонандагони синфҳои болоӣ буданд ва шкалаи 5-баллаи баҳогузурӣ барои онҳо барои худбаҳодиҳӣ ҳангоми чавобҳо ба саволҳои пурсишнома маъмулӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, қисмати назарсанҷии пурсишнома дар чунин намуд таҳия гардид (ҷадвали 3.1.).

Ҷадвали 3.1. – Намуди умумии қисмати муҳтавоии пурсишнома оид ба муайянсозии сатҳи малақаҳо ва салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёни соли якуми факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ш. Душанбе дар соҳаи истифодабарии ТКИИ*.

Синну сол:

Савол	Баҳогузорӣ					
	0	1	2	3	4	5
Сатҳи донишҳо ва тасаввуротҳои худро оиди истифодабарии ТКИИ дар иқтисод баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи донишу малақаҳои худро дар истифодабарии ТКИИ баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи азхудкунии шахсии компютери фардӣ ва системаи амалиётиро (кор бо файлҳо, барномаҳо ва баёниҳо (гузоришҳо)) баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи малақаҳои шахсии азхудкунии асосҳои муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалсозиро (Microsoft Word, Microsoft Exel ва ғайра) баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи малақаҳои шахсии азхудкунии асосҳои таҳрири графикӣ ва тайёр кардани презентатсияҳо (Paint, Power Point, Visio ва ғ.) баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи малақаҳои худро дар кор бо пойгоҳи маълумотҳо (Microsoft Access ва ғайра) баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи малақаҳои худро ҳангоми кор дар шабакаи Интернет (чустучӯй ва нигоҳдории иттилоот, боргирии файлҳо ва ғайра) баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи малақаҳои худро дар истифодабарии шабақаҳои иҷтимоӣ (Фейсбук, Однокласники, В Контакте, Инстаграм ва ғ.) баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи малақаҳои худро дар истифодабарии китобҳои электронӣ баҳогузорӣ намоед						
Сатҳи истифодабарии захираҳои омӯзиширо дар шабакаи Интернет баҳогузорӣ намоед						
Баҳогузорӣ намоед, то чӣ андоза шумо масъалаҳо ва маводи тайёри омӯзиширо бо ёрии дигар шахсон аз шабакаи Интернет боргирӣ менамоед						
Умедвориҳои худро оид ба сатҳи азхудкунии ТКИИ дар соҳаи касбӣ (дар доираи саволҳои дар боло ишоратгардида) баъд аз хотимаёбии таҳсилот дар муассисаи таҳсилоти олии баҳогузорӣ намоед						

* (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Қадами дигар, дар мувофиқа бо тавсияҳои истифодашавандаи мо, тафтиши варақаи назарсанҷии тартибдодашуда оид ба боэътимодии (саҳеҳии) он гардид. Дар доираи назарсанҷии мазкур дараҷаи мувофиқати санҷишҳо ба мафҳумҳое, ки ин санҷишҳоро бояд инъикос намоянд, муайян карда шуд.

Нишондиҳандаи мувофиқат ва ё боэътимодӣ (саҳеҳӣ) дар асоси коэффитсиенти Алфа Кронбах ҳисоб карда бароварда мешавад. Коэффитсиенти Кронбах дар диапазони аз 0 то 1 маънодор арзёбӣ мегардад. Меъёри қобили қабул диапазони 0,7 ва аз ин зиёд арзёбӣ мегардад, ки маънии боэътимодии (саҳеҳии) кофӣ ва мувофиқати фишанги ченкунӣ, дар рафти кори мо бошад, пурсишнома дорад [20; 53; 1].

Дар мувофиқа бо тавсияҳо, пурсишнома зери баҳогузориҳои эксперти қарор гирифта, дар гурӯҳи назоратӣ мавриди апробатсия қарор дода шуд [37; 36].

Ба сифати фишанги амалисозии ҳисоббаробаркуниҳо ва таҳлили натиҷаҳои назарсанҷӣ (пурсишнома) мо заминаи IBM SPSS Statistic 23-ро истифода бурдем, ки инъикосгари фишангҳои пешрафтаи таҳлили омӯрӣ мебошад ва барои таҳқиқотҳои сотсиологӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ –педагогӣ истифода бурда мешавад [63; 101].

Бо истифодабарии таъминоти барномавии ишоратгардида омили боэътимодии (саҳеҳии) (Алфа Кронбахи) пурсишномаи тартибдодамон ҳисоб карда бароварда шуд (расми 3.1.)

IBM SPSS ВЕБ-ҲИСОБОТ-ХУЛОСА ОИД БА ТҶИИ БАРОИ ИҚТИСОДЧИЁН-АЛФА		
Шкала: Тамоми тағйирёбандаҳо		
Шкала: Тамоми тағйирёбандаҳо- Омори эътимоднокӣ		
Омори эътимоднокӣ		
Алфа Кронбах	Алфа Кронбах дар асоси бандҳои стандартизатсияшуда	№ қисматҳо
,714	,719	12

Расми 3.1. – Баҳогузориҳои боэътимодии (саҳеҳии) пурсишнома оиди муайянсозии сатҳи малакаву салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёни соли аввали таҳсили факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ш. Душанбе дар соҳаи истифодабарии ТҶИИ. (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Дар мувофиқа бо ҳисоббаробаркуниҳои бадастомада, Алфа Кронбахи пурсишнома ба 0.719 баробар аст, ки ин маънии бозътимодӣ (саҳеҳӣ) ва мувофиқати онро дорад.

Дар марҳилаи дуюм, мо интихоби мутохабонро гузарондем. Назарсанҷӣ дар пояи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ), Донишгоҳи славянии Русия ва Тоҷикистон (ДСРТ) ва Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ДДМИТ), ки дар ш. Душанбе ҷойгиранд, гузаронида шуд. Интихоби ҷойгиршавии ҳудудии ин муассисаҳои таҳсилоти олий бо он шартнок гардидааст, ки пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо технологияҳои телекоммуникатсионӣ ва компютерӣ дар ҷодаи иҷтимоӣ ва таҳсилотӣ дар ҳудуди мамлакат дар сатҳи олий муҷахҳазонида шудааст. Дар робита ба ин, нишондиҳандаҳое, ки ҳангоми гузаронидани озмоиш ба даст хоҳанд омад, тамоюлоти ҳадди аксари ба воқеият наздикро, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дорад, инъикос хоҳанд кард.

Як қатор масъалаҳое, ки бо мураккабияти интихоби мухотабон алоқаманд аст, дар боло ишорат гардидааст. Бо дарназардошти ин, мо пешниҳод намудем, ки назарсанҷиро донишҷӯёни соли аввали равияҳои иқтисодии ҳар се донишгоҳи номбаргардида, ки соли 2019 ба донишгоҳ дохил гардидаанд, гузаранд. Дар интиҳо, интихоби пурсишномаҳои иштирокчиёни озмоиш 38 воҳидро ташкил дод.

Аз онҳо:

- 13 пурсишнома аз ДСРТ;
- 11 пурсишнома аз ДМТ;
- 14 пурсишнома аз ДДМИТ.

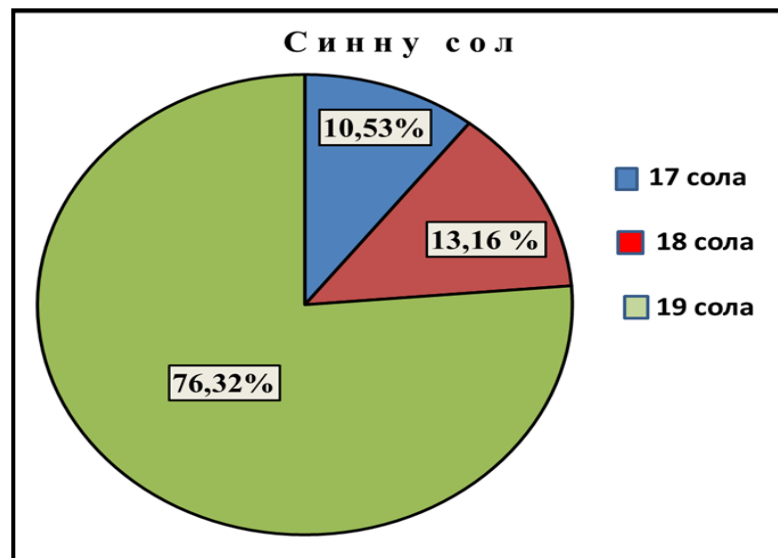
Доираи синнусолии мухотабон аз 17 то 19 - соларо ташкил дод.

Ба иштирокчиёни назарсанҷӣ пурсишномаҳо пешниҳод гардида, супориш

дода шуд, ки худбахогузорино аз рӯйи саволҳои дар он дарҷгардида анҷом диҳанд. Инчунин, суҳбат гузаронида шуд, ки дар доираи он ба мухотабон ҷавобҳо ва эзоҳҳо оид ба он бандҳои пурсишнома дода шуд, ки дар байни мухотабон **норӯшани**хоро ба миён оварданд ва ё аз ҷониби онҳо то охир дарк карда нашуданд.

Дар марҳилаи сеюми озмоиш таҳлили маълумотҳои бадастомада ва тафсири натиҷаҳо доир гардид. Ба сифати фишанг барои таҳлил таъминоти барномавии IBM SPSS Statistic 23 мавриди истифода қарор гирифт.

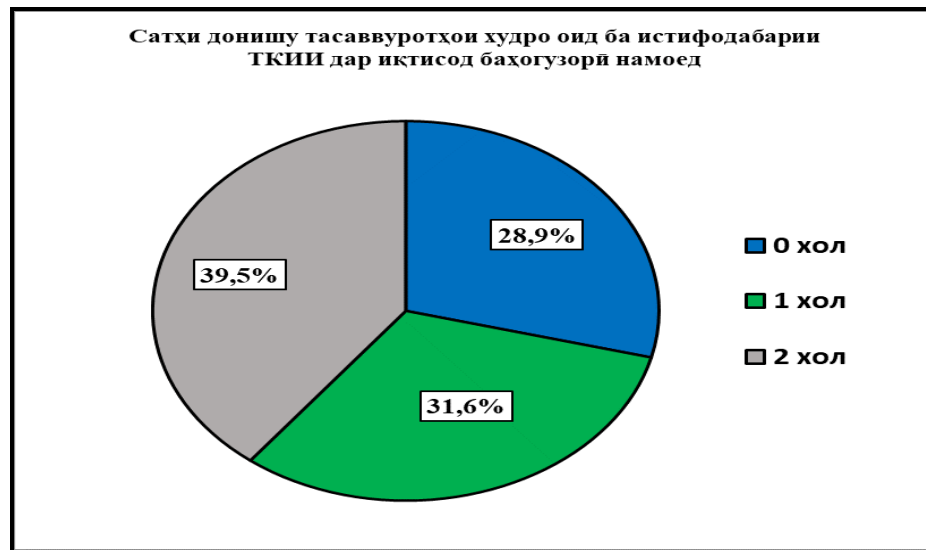
Синну соли миёнаи мухотабон 17,97 солро ташкил медед. Ҳамзамон, дар назарсанҷӣ донишҷӯёни курсҳои якуми синни 18-сола (76,3%) бо мароқи том иштирок карданд. Тақсими синнусолӣ бо тарзи зайл ба назар мерасад (расми 3.2.)

Расми 3.2. – Диаграммаи тақсими синнусолӣ ҳангоми гузаронидани назарсанҷӣ
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

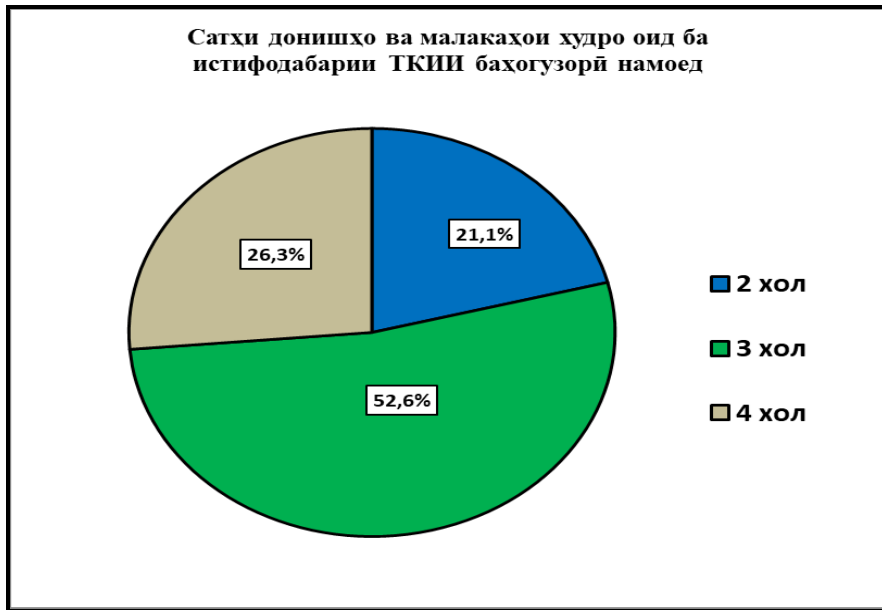
Оид ба саволи якум «Сатҳи донишу тасаввуроти худро дар бобати истифодабарии ТКИИ дар иқтисод бахогузори намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,11 ҳол гардид. 39,5% -и мухотабон салоҳиятнокии худро дар самти

мазкур бо баҳои «2» баҳогузорӣ намуданд. Мароқовар он аст, ки донишҳои худро оид ба масъалаи мазкур ба балҳои «3», «4» ва «5» ҳеҷ кас баҳогузорӣ накард. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «0» ҳол баробар аст, 28,9% мухотабон, ба «1» баробарро - 31,6% мухотабон тасдиқ намуданд. Тақсими умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.3.)

Расми 3.3. – Диаграммаи тақсими баҳоҳо ба саволи якуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи дуюм «Сатҳи донишҳо ва малакаҳои худро оид ба истифодабарии ТКИИ баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 3,05 ҳол мебошад. 52,6% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба масъалаи мазкур бо баҳои «3» баҳогузорӣ намуданд. 26,3% мухотабон онро дар сатҳи «4» ҳол тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «2» ҳол баробар аст, 21,1%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «1» ва ё «5» ҳол нагузошт. Тақсими умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.4.).

**Расми 3.4. – Диаграммаи тақсироти баҳоҳо ба саволи дуҷуми пуршишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)**

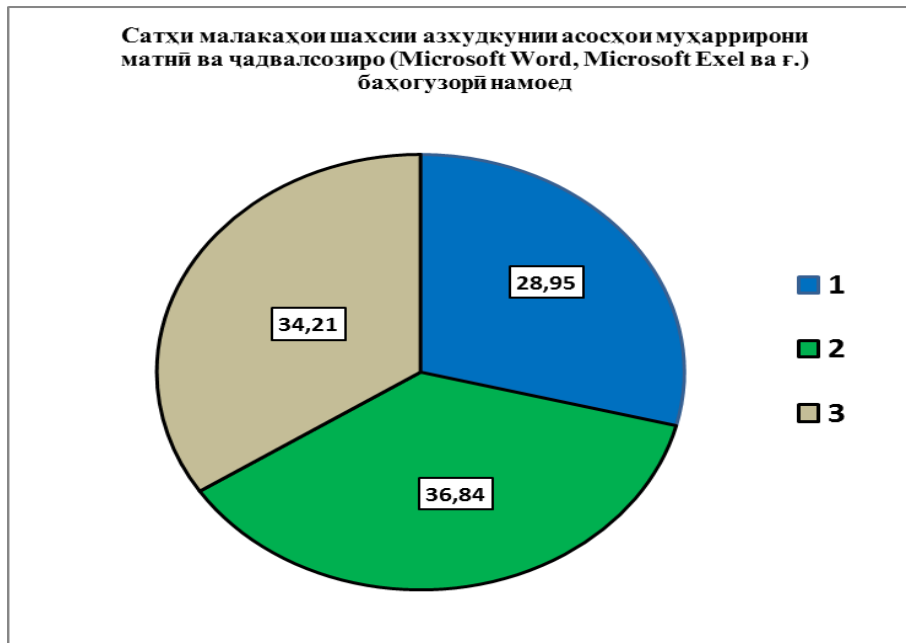
Ба саволи сеюм «Сатҳи азхудкунии компютери фардӣ ва системаи амалиётиро аз ҷониби худатон (кор бо файлҳо, барномаҳо ва баёнияҳо (гузоришҳо)) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,92 холро ташкил дод. 39,5%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 31,6% онро дар сатҳи «3» хол баҳогузорӣ намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда ки ба «2» хол баробар аст, 28,9%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» хол нагузошт. Тақсироти умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.5.).

**Расми 3.5. – Диаграммаи тақсимоти баҳоҳо ба саволи сеюми пуршишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)**

Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалсозиро (Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғ.) баҳогузорӣ намоед.

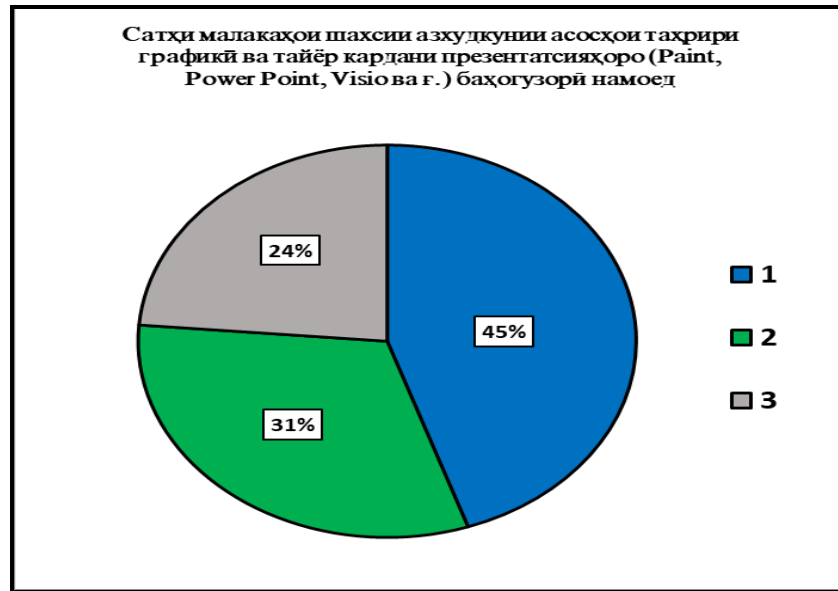
Ба саволи чорум «Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалсозиро (Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғ.) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 2,05 балро ташкил дод. 36,8% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «2» баҳогузорӣ намудаанд. 34,2% мухотабон онро дар сатҳи «3» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «1» бал баробар аст, 28,9%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимоти умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.6.).

Расми 3.6. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи чоруми пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

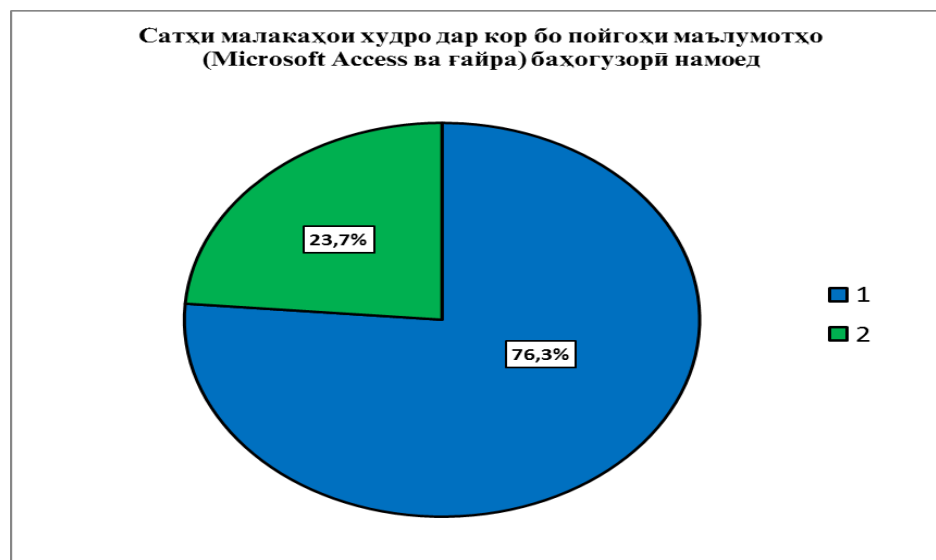
Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои таҳрири графикӣ ва тайёр кардани презентатсияҳо (Paint, Power Point, Visio ва ғ.) баҳогузорӣ намоед.

Ба саволи панҷум «Сатҳи малакаҳои шахсии азхудкунии асосҳои таҳрири графикӣ ва тайёр кардани презентатсияҳо (Paint, Power Point, Visio ва ғ.) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,79 балро ташкил дод. 44,7%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 31,6%-и мухотабон онро дар сатҳи «2» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «3» бал баробар аст, 23,7%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.7.).

Расми 3.7. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи панҷуми пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи шашум «Сатҳи малакаҳои худро дар кор бо пойгоҳи маълумотҳо (Microsoft Access ва ғайра) баҳогузори намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 0,24 балро ташкил намуд. 76,3% мухотабон салоҳиятнокии худро оиди саволи мазкур бо баҳои «0», ва 23,7% бо «1» бал баҳогузори намуданд. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.8.).

Расми 3.8. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи шашуми пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

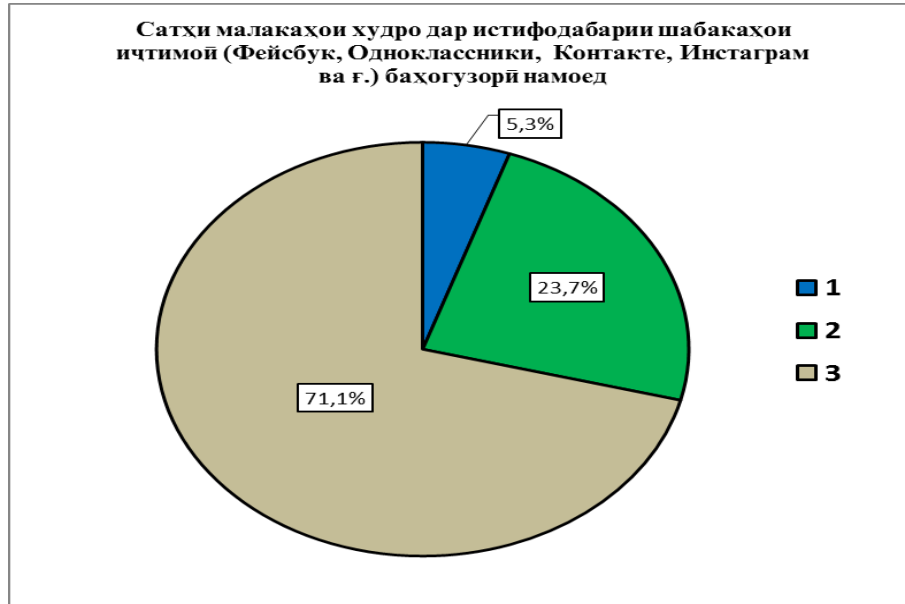
Ба саволи ҳафтум «Сатҳи малакаҳои худро ҳангоми кор дар шабакаи Интернет (чустучӯй ва нигоҳдории иттилоот, боргирии файлҳо ва ғайра) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 1,87 балро ташкил дод. 44,7% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «2» ва 34,2% онро дар сатҳи «1» бал баҳогузорӣ намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «3» бал баробар аст, 21,1%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимооти умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.9.).

Расми 3.9. – Диаграммаи тақсимооти баҳоҳо ба саволи ҳафтуми пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

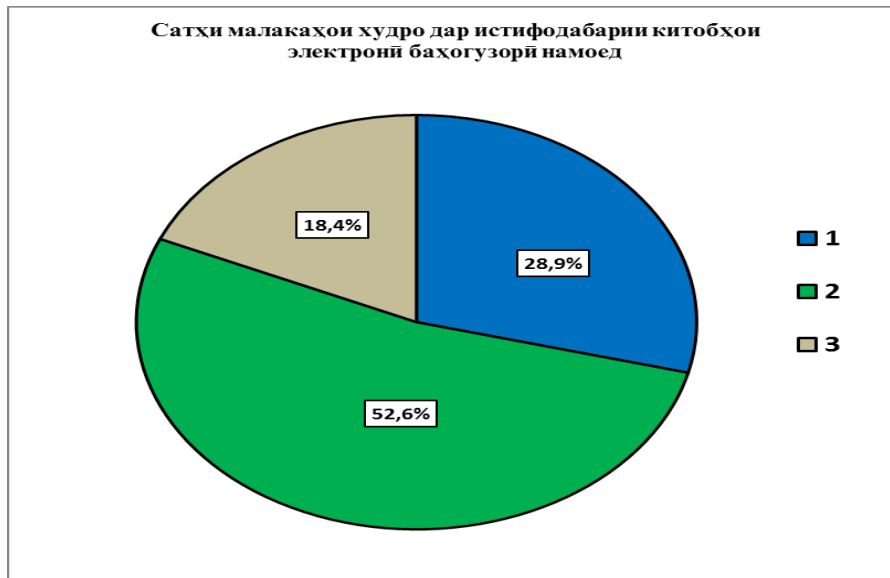
Ба саволи ҳаштум «Сатҳи малакаҳои худро дар истифодабарии шабакаҳои иҷтимоӣ (Фейсбук, Одноклассники, Контакте, Инстаграм ва ғ.) баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 3,66 бал гардид. 71,1% -и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «4» баҳогузорӣ намуданд. 23,7%-и мухотабон онро дар сатҳи «3» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «2» бал баробар аст, 5,3%-и

мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «0», «1» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.10.).

Расми 3.10. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи ҳаштуми пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Ба саволи нухум «Сатҳи малакаҳои худро дар истифодабарии китобҳои электронӣ баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 0,89 бал гардид. 52,6% мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 28,9%-и мухотабон онро дар сатҳи «0» бал тавсиф намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «2» бал баробар аст, 18,4%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «3», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур бо тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.11.).

**Расми 3.11. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи нухуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)**

Ба саволи даҳум «Сатҳи истифодабарии захираҳои омӯзиширо дар шабакаи Интернет баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 0,74 балро ташкил дод. 57,9%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «1» баҳогузорӣ намуданд. 34,2%-и мухотабон онро дар сатҳи «0» бал тавсиф карданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда ки ба «2» бал баробар аст, 7,9%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «3», «4» ва ё «5» бал нагузошт. Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.12.).

Ба саволи ёздаҳум «Баҳогузорӣ намоед, ки то чӣ андоза шумо масъалаҳо ва маводи тайёри омӯзиширо бо ёрии дигар шахсон аз шабакаи Интернет боргири менамоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 3,76 балро ташкил дод. 36,8%-и мухотабон салоҳиятнокии худро оид ба саволи мазкур бо баҳои «4» баҳогузорӣ намуданд. Воқиф будани худро оид ба масъалаи гузошташуда, ки ба «5» бал баробар аст, 21,1%-и мухотабон тасдиқ намуданд. Ба салоҳиятҳои худ 2,6% аз ҳисоби мухотабон «2» бал гузоштанд. Ягон нафар аз мухотабон ба салоҳиятҳои худ оид ба саволи гузошташуда «1» ва ё «0» бал нагузошт.

Тақсимои умумии баҳогузориҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.13.).

Расми 3.12. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи даҳуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Расми 3.13. – Диаграммаи тақсимои баҳоҳо ба саволи ёздаҳуми пурсишнома
(аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

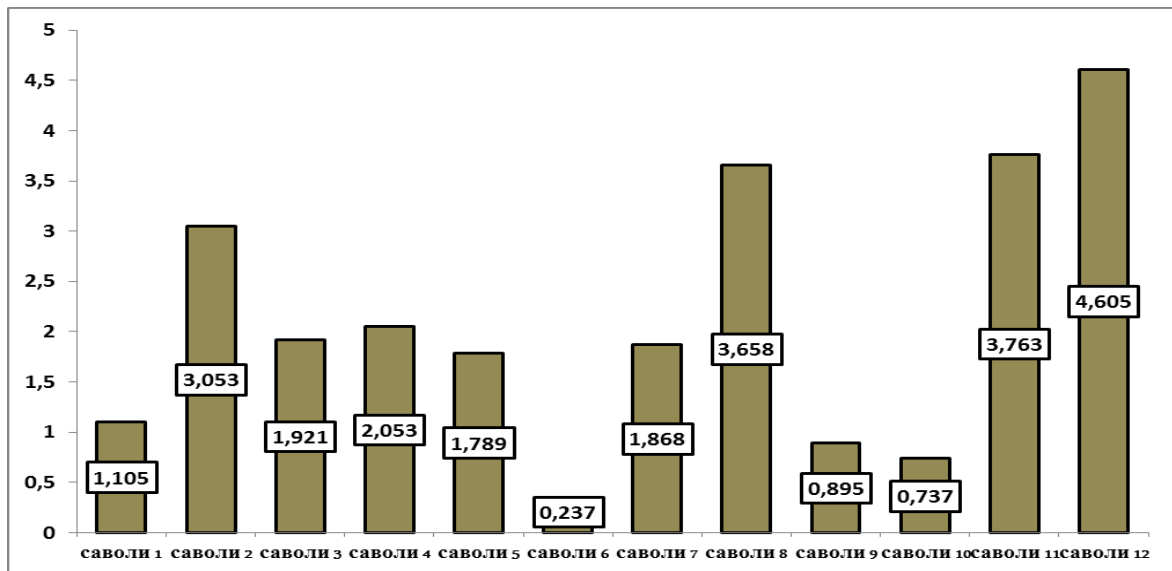
Ба саволи дувоздаҳум «Назари худро оид ба сатҳи азхудкунии ТКИИ дар соҳаи касбӣ (дар доираи саволҳои дар боло ишорагардида) баъд аз хатми таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии баҳогузорӣ намоед», баҳои миёнаи тамоми мухотабон 4,61 бал гардид. 60,5% -и мухотабон натиҷаҳои мавриди интизори худро ба саволи мазкур ба «5» бал арзёбӣ намуданд, 39,5%-и мухотабон

бошанд, онро дар сатҳи «4» бал тавсиф намуданд. Ягон нафар аз мухотабон ба натиҷаҳои чашмдошти худ оид ба саволи гузошташуда дар сатҳи «0», «1», «2» ва ё «3» бал баҳогузорӣ накард. Тақсимоти умумии баҳо ба саволи мазкур ба тарзи зерин намудор мегардад (расми 3.14.).

Расми 3.14. – Диаграммаи тақсимоти баҳоҳо ба саволи дувоздаҳуми пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Тақсимоти баҳоҳои миёна ҳангоми ҷавобҳо ба саволҳои пурсишнома ба тарзи зерин ба мушоҳида мерасад (расми 3.15.).

Расми 3.15. – Диаграммаи тақсимоти баҳоҳои миёна ба саволҳои пурсишнома (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Озмоиши педагогиро мо доир намуда, натиҷаҳои онро таҳлил карда, инчунин бо зумрае аз мухотабон мусоҳибаҳои пас аз назарсанчиро ба роҳ монда, чунин натиҷагирӣ кардем:

Донишҷӯёни ба курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ дохилшуда дорои тасаввуроти хеле заиф оид ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар соҳаи иқтисод мебошанд.

Аз рӯйи ақидаи худ, онҳо дорои заминаи аз сатҳи миёна болои азхудкунии ТКИИ мебошанд. Лекин, ин ақидаи шахсии онҳо буда, бо натиҷаҳои минбаъдаи озмоиш рад карда мешавад.

Зимни мусоҳиба ба онҳо чунин супориш матраҳ шуд: «Сатҳи азхудкунии шахсии компютери фардӣ ва системаи амалиётиро (кор бо файлҳо, барномаҳо ва баёниҳо (гузоришҳо)) баҳогузорӣ намоед».

Дар аснои ба саволи сеюми таҳқиқот ҷавоб додан, ки малакаҳои васлсозии дастгоҳҳои асосиро ба блоки протсессории компютер (монитор, мушак, клавиатура), сохтан ва дур кардани файлҳо, гузориш, ҳазфи файлҳо ва ҷурсозии заминавии таъминоти барномавиро дар компютер, дониши махсусиятҳои амаликунӣ ва корбурди функсияҳои заминавии истифодабарандагии системаи амалиётӣ Windows 8.0 ва аз ин боло ва ғайраро дар назар дошт, сатҳи салоҳияту малакаҳои донишҷӯён коҳиш меёфт.

Бар замми ин, малакаҳои амалии кори донишҷӯён бо муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалӣ, ба монанди Microsoft Word, Microsoft Exel ва ғ. паст арзёбӣ гардид. Аксарияти мухотабон дар иҷрои амалиётҳои заминавӣ дар доираи барномаҳои зикршуда маҳорат надоштанд. Ҳамин гуфтаҳо ба муҳаррирони одии графикӣ низ тааллуқ дорад.

Баҳои аз ҳама пастро ба салоҳиятҳои худ мухотабон ҳангоми ҷавоб додан

ба савол оид ба малакаҳои кор бо барномаҳои базаи маълумотҳо доданд. Чӣ хеле ки аз мусоҳибаҳои шахсии пеш аз назарсанҷӣ маълум гардид, аксарияти мухотабон дар бораи онҳо тасаввурот надоранд.

Дар рафти муҳокимаи пурсишнома бо мухотабон пеш аз оғози назарсанҷӣ, онҳо малакаҳои кори худро бо шабакаи Интернет хеле баланд баҳогузорӣ намуда буданд. Лекин баъд аз шарҳ додани далели он ки зерин савол маҳорати дуруст ба роҳ мондани дархостҳои чувствуйӣ, дуруст чур сохтани филтрҳои чувствуйӣ иттилоот, кор бо китобхонаҳои онлайн ва феҳристҳо, нигоҳдории иттилооти зарурӣ аз шабака ва ғ. дар назар дошта шудааст, онҳо ақидаҳои худро дигар намуда, кӯшиш ба харҷ доданд, ки оид ба ин савол ба салоҳиятҳои худ баҳои объективӣ диҳанд. Дар мувофиқа бо маълумотҳои овардашуда баҳогузорӣ аз баҳои миёна поён сурат гирифт.

Аз тарафи дигар, бали хуби миёна дар рафти ҷавоб ба савол оид ба малакаҳои корбурди шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ дода шуд.

Илова бар ин, ба сифати натиҷаҳо метавон он амри воқеиро қайд намуд, ки донишҷӯёни курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ доир ба имкониятҳои омӯзишии шабакаи Интернет фаҳмиши амиқ надоранд, лекин онро хеле фаъолона барои боргирии маводи тайёри таълимӣ (ба монанди реферат, маъруза) истифода мебаранд. Вале дар ин сурат ҳам, салоҳияти онҳо манфӣ арзёбӣ мегардад, зеро раванди ишоратгардида бо кумаки ашхоси сеюм амалӣ мегардад.

Далели мусбии таҳқиқот дар он тазоҳур меёбад, ки аз таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ донишҷӯён баландбардории сатҳи маҳоратҳои худро дар истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ интизоранд.

Ба ҳамин минвол, метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки мактаббачагони

синфҳои болоӣ, ки ба факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дорои малакаву салоҳиятҳои заминавии амалии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ нестанд. Дар ин гуна шароит, ҳангоми мавҷуд набудани базис, омӯзиши ТКИИ-и пешрафта ба онҳо, ки дар фаъолияти иқтисодӣ мавриди истифода қарор мегирад, самарай хуб ба бор намеорад. Далели зикршуда зарурати омӯзиши амиқи фанни «Информатика»-ро дар курсҳои аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мубрам мегардонад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда аниқ карда шуда, проблемаи дар он бардошташуда барои коркардҳои минбаъдаи илмӣ мавзӯ ва маводи хос мегардад.

3.2. Тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён - хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии дар қаринаи дониш ва маҳорату малакаҳои истифодаи технологияҳои компютерӣ

Масъалаҳои салоҳиятҳои донишҷӯёни шӯъбаҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии дар боби яқум мухтасаран баррасӣ шуда буданд. Дар қисмати чорӣ таҳқиқот ба масъалаи малакаҳо ва салоҳиятҳои зарурии донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ бахшида мешавад.

Муайянсозии мазмуни тавсифоти ихтисоснокӣ-салоҳиятнокии хатмкунандагони равияҳои иқтисодӣ, алалхусус дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ, бояд ба муносибатҳои махсус ва модели чорӣ таълимӣ-методӣ дар низоми муосири таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёбад.

Дар робита ба ин, муносибати салоҳиятнок яке аз муносибатҳои асосӣ дар коркарди салоҳиятнокиҳо доништа мешавад. Ин муносибат ба беҳтар намудани амаликунии мутақобила бо бозор, баланд бардоштани рақобатпазирии мутахассисон ва навсозии мазмун, муҳити таълимӣ ва методологияи омӯзиш равона шудааст. Муҳаққиқон, аз ҷумла И.А. Зимняя, А.Г. Каспржак, С.Е. Шишов, мутахассиси босалоҳиятро аз мутахассиси ихтисоснок фарқ гузошта, таъкид мекунанд, ки на танҳо дониш, малака ва маҳорат, балки қобилияти истифодаи мустақими онҳо дар фаъолияти касбӣ низ муҳим аст [49].

Пеш аз баррасии минбаъда, масъалае, ки бевосита ба ин нишондиҳандаҳо таъсир мерасонад, бояд таҳлил шавад. Муҳаққиқони тоҷик зарурати татбиқи стандартҳои таълимии насли навтаринро дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии хеле муҳим мешуморанд.

Ҷорӣ намудани стандартҳои муосири таълимӣ дар Тоҷикистон қадами муҳим барои беҳтар намудани сифати таҳсилоти олии мебошад. Равишҳои муосири таълимӣ диққати худро ба самти амалии таълим равона мекунанд, ки дар навбати худ, ба ташаккули салоҳиятҳои зарурӣ дар хатмкунандагон мусоидат мекунанд. Ин аз он сабаб аст, ки динамикаи иқтисодӣ аз мутахассисон талаб мекунанд, ки ба шароити зудтағйирёбандаи бозор мутобиқ шаванд. Барои татбиқи самаранокии ин стандартҳо бояд таълими дурусти омӯзгорон таъмин карда шавад, ки малака ва донишҳои ба талаботи замони муосир мувофиқро интиқол диҳанд.

Инчунин, навсозии нақшаҳои таълимӣ ва барномаҳо, дохил кардани фанҳои муҳим, ба монанди иқтисоди рақамӣ, рушди устувор ва соҳибкорӣ нақши муҳим мебозад. Ғайр аз он, барои беҳтар фаҳмидани ниёзҳои бозори меҳнат ҳамкориҳои байни донишгоҳҳо ва корфармоён муҳим аст. Бо кушодани

муколама бо намояндагони тичорат, муассисаҳои таълимӣ метавонанд равандҳои таълимиро мутобиқ созанд ва ба ин васила, рақобатпазирии хатмкунандагони худро баланд бардоранд.

Соли 2010 дар кишварҳои ИДМ Соли илм ва технологияҳои инноватсионӣ эълон шуд. Дар робита ба ин, Ҳукумати Тоҷикистон он солро Соли маориф ва фарҳанги техникӣ эълон кард. Коршиносон соли 2010-ро соли муҳим барои татбиқи стандартҳои насли сеюм дар низоми таҳсилоти олии Тоҷикистон арзёбӣ карданд. Стандартҳои аллақай татбиқшуда натиҷаҳои мусбат нишон доданд: масалан, дар соли 2011 дар Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, донишҷӯёне, ки тибқи стандартҳои насли сеюм (системаи кредитӣ) таҳсил мекунанд, нисбат ба ҳамсолони худ, ки тибқи низоми анъанавӣ таҳсил мекунанд, тақрибан 25% дониш ва малақаҳои баландтар нишон доданд [87].

Дар низоми таҳсилоти олии Тоҷикистон, стандартҳои насли сеюм асосан дар аввали солҳои 2010-ум ҷорӣ карда шуданд, аммо рушди технологияи иттилоотӣ ҳамчун масъалаи муҳим ва зарурӣ, ки ҳалли онро тақозо мекард, баррасӣ мешуд. Аммо, тавре ки коршиносон қайд мекунанд, бисёре аз стандартҳои насли сеюм то соли 2011 ҳатто пурра тасдиқ нашуда буданд. Масалан, стандартҳо ба монанди технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (инчунин бо номи «Илми компютерӣ» маъруфанд) барои баъзе ихтисосҳо хусусиятҳои мушаххасро талаб мекарданд [87].

Ба андешаи коршиносони тоҷик, татбиқи стандартҳои насли сеюм бо пешниҳоди тавсифи мухтасари салоҳиятҳо бо назардошти соҳаи таҳсилоти хатмкунанда имконпазир аст [87].

Бо вуҷуди ин, мушкилоти татбиқи стандартҳои насли чорум дар низоми

таҳсилоти олии кишвар, ки аллақай дар якчанд кишварҳои ИДМ (масалан, Русия) дар соли 2016 баррасӣ шуда буд, бо як масъалаи дигар мураккабтар мешавад: стандартҳои, ки ҳанӯз пурра татбиқ нашудаанд.

Хусусиятҳои фарқкунандаи стандартҳои таҳсилоти олии насли чорум тамаркуз ба равиши салоҳиятнок ва доираи васеътари ихтисосҳоро дар бар мегиранд. Бо рушди босуръати технологияҳои нав, касбҳо ва ихтисосҳои нав пайваста пайдо мешаванд. Системаи маориф бояд вазифаҳои худро мутобиқ ва самаранок иҷро кунад, яъне мутахассисонро омода кунад, ки ба талаботи бозорҳои дохилӣ ва ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошанд. Стандартҳои насли чорум барои муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ барои таъмини омодагии касбии мутахассисон бо риояи пурраи талаботи муосири иқтисодӣ ва саноатӣ таҳия карда мешаванд [113].

Вақте ки мо дар бораи таҳсилоти муосир сухан меронем, ибораи «камтар назария, бештар амалия» бештар ва бештар шунида мешавад. Ва ин танҳо шиор нест - стандартҳои таълимӣ воқеан тағйир меёбанд. Онҳо ҳоло на ба он ки донишҷӯ чӣ қадар омӯхтааст, балки ба он чизе, ки онҳо метавонанд анҷом диҳанд ва то чӣ андоза барои кори воқеӣ омодаанд, нигаронида шудаанд [113]. Хусусиятҳои хоси ҳар як касб низ ба назар гирифта мешаванд.

Олимон муддати тӯлонӣ сифатҳоеро омӯхтаанд, ки як мутахассиси муваффақ бояд дошта бошад. Масалан, Г. С. Ковалев, В. И. Байденко ва А. Н. Леонтев салоҳияти умумии касбии мутахассисонро, ки дар муҳити иҷтимоӣ кор мекунанд, аз ҷумла иқтисоддонҳоро омӯхтаанд. Онҳо ба хулосае омаданд, ки муваффақият на танҳо ба дониши махсус, балки ба малақаҳои умумӣ низ вобаста аст:

– қобилияти таҳлили муҳити зист ва дидани робитаҳои байни рӯйдодҳо;

- қобилияти ташкили кори худ ва дастаи корӣ;
- қобилияти муошират ва пайдо кардани заминаи умумӣ бо одамони гуногун;
- омодагӣ барои қабули қарорҳо дар шароити номуайяни;
- чандирӣ - қобилияти омӯхтани чизҳои нав вақте ки усулҳои кӯҳна дигар кор намекунанд.

Ин сифатҳо ба мутахассисон на танҳо барои иҷрои вазифаҳо, балки барои ба даст овардани натиҷаҳо дар ҷаҳони доимо тағйирёбанда низ кӯмак мекунанд [61].

Тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий дар самти корбурди ТКИИ бояд бо талаботҳои умумӣ, ки ба иқтисодчиён дар аснои амалисозии бевоситаи фаъолияти касбии онҳо пешниҳод мегарданд, мувофиқат намоянд ва дар шароитҳои муосир истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро тақозо менамояд. Ба ин гурӯҳ салоҳиятҳо метавон салоҳиятҳои мазкурро мансуб донист:

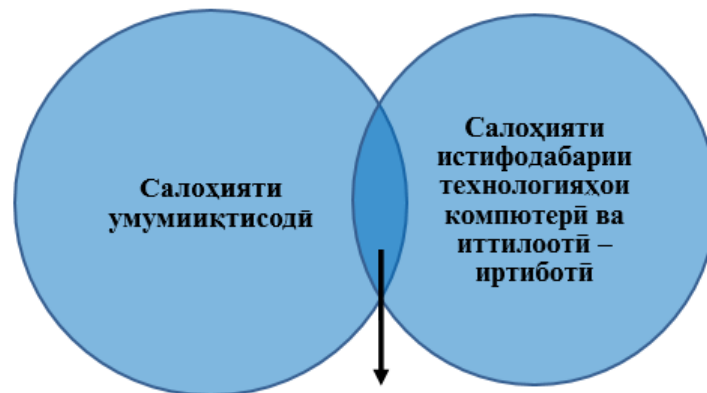
- таҳлили қонуниятҳои раванди иқтисодӣ;
- таҳлили равандҳои моҳияти иҷтимоидошта, ки дар соҳаи иқтисод ба вуқӯъ меоянд;
- пешгӯии рушди равандҳои иқтисодӣ дар ҷомаа;
- ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумотҳои ибтидоӣ, ки барои ҳисоббаробаркуниҳои нишондиҳандаҳои иқтисодӣ заруранд;
- таҳлил ва тафсири нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки рушди ташкилот ва корхонаро тавсиф менамоянд;
- ҳисоб карда баромадани нишондиҳандаҳои техникӣ-иқтисодӣ, ки

фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро дар асоси методикаҳои навӣ тавсиф менамоянд;

- таҳияи ҳуҷҷатгузори заминавӣ оид ба таъмини идоракунии захираҳои меҳнатӣ, моддӣ ва молиявӣ корхона ва ё ташкилот;
- маҳорати тайёр намудани ҳисоботҳои иқтисодӣ [22].

Ҳамин тариқ, тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии дар самти донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар меҳвари салоҳиятҳои умумииқтисодӣ ва истифодабарии ТКИИ ҷой доранд. Парадигмаи раванди мазкурро ба тарзи зерин метавон тасвир намуд (расми 3.16.).

**Тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳиятнокии
иқтисодчиён дар истифодабарии ТКИИ**

Расми 3.16. – Парадигмаи ҷойгоҳи тавсифоти ихтисоснокӣ – салоҳият-нокии хатмкунандагони равияҳои иқтисодӣ дар байни салоҳиятҳои умумииқтисодӣ ва истифодабарии ТКИИ (аз ҷониби муаллиф коркард гардидааст)

Дар гузашта, барои иқтисоддон як ҳисобкунак ва ҷадвали электронӣ кофӣ буданд. Имрӯз ин кофӣ нест. Бозори муосир талаб мекунад, ки хатмкунандагони соҳаи иқтисод дар технологияҳои иттилоотӣ маҳорат дошта бошанд.

Мутахассисон се сатҳи ин саводнокиро муайян кардаанд:

Донистан. Шумо мефаҳмед, ки кадом абзорҳои ТИ мавҷуданд ва онҳо барои чӣ истифода мешаванд: хидматҳои абрӣ, нармафзори баҳисобгирӣ ва платформаҳои таҳлили маълумот.

Маҳорат. Шумо на танҳо медонед - шумо ин абзорҳоро дар амал татбиқ мекунад. Масалан, шумо баҳисобгирии онлайнро идора мекунад ё пойгоҳи додаҳо барои лоиҳа эҷод мекунад.

Тавонистан. Шумо озодона аз технология барои вазифаҳои мураккаб истифода мебаред: шумо моделҳои равандҳои иқтисодиро месозед, фарзияҳоро месанҷед ва миқдори зиёди маълумотро таҳлил мекунад [6].

Олимон, аз ҷумла Э. Ю. Пансева, инро «салоҳияти касбии иқтисодии математикӣ» номидаанд. Ва ин танҳо як истилоҳи мӯд нест. Имрӯз, иқтисоддон доимо:

- бо ҳуҷҷатҳои электронӣ кор мекунад;
- ба пойгоҳи додаҳои асосӣ замина меёбад;
- ҳисобҳои мураккабро иҷро мекунад;
- моделҳои равандҳои воқеиро месозад.

Аз ин рӯ, малакаҳои барномасозӣ - ҳадди аққал дар сатҳи асосӣ - рӯз аз рӯз муҳимтар мешаванд. Ин на танҳо барои истифодаи барномаҳои тайёр, балки мутобиқ кардани онҳо ба ниёзҳои шумо ё ҳатто эҷоди абзорҳои таҳлили худ низ кӯмак мекунад [59].

Ғайр аз ин, ба сифати ТКИИ-и махсус, ки ба самти математикии кор бо компютер алоқаманданд, метавон:

- сохтори графикҳои дорои андозаҳои васатӣ;
- ҷамъбасти натиҷаҳои васатӣ;
- таҳлили натиҷаҳои ҳисоббаробаркунӣ ҳангоми параметрҳои

тағйирёфтаи масъала;

– муайянсозии ҳалли мувофиқро нисбат дод [60].

Инчунин, бояд қайд намуд, ки салоҳиятҳои иттилоотӣ – техникӣ дар азхудкунии малакаҳои истифодабарии техникаи ҳисоббарор ва пакетҳои стандартии барномаҳои амалӣ барои ҳалли масъалаҳои амалӣ дар мошинаҳои электронии ҳисоббарор (МЭХ) зоҳир мегарданд [61].

Дар ҷаҳони муосир салоҳиятҳои иттилоотӣю техникӣ қисми ҷудонашавандаи тайёрии касбии мутахассисони соҳаҳои гуногун мегарданд. Маҳорати истифодаи техникаи компютерӣ ба шумо имкон медиҳад, ки вазифаҳои марбут ба коркард, таҳлил ва пешниҳоди маълумотро самаранок ҳал кунед. Ин дар навбати худ, ба рақобатпазирии бозори меҳнат ва беҳтар шудани сифати қарорҳои қабулшуда мусоидат мекунад.

Бастаҳои стандартикунонидашудаи барномаҳои амалӣ, ба монанди Microsoft Office, AutoCAD, SPSS ва ғайра ба корбарон асбобҳои пурқувватро барои кор бо иттилоот пешниҳод мекунанд. Қобилияти кор бо ин барномаҳо на танҳо иҷрои вазифаҳои муқаррариро метезонад, балки барои таҳлили маълумот ва визуализатсияи натиҷаҳо имкониятҳои нав фароҳам меорад.

Мутахассисони муосир бояд вобаста ба хусусиятҳои фаъолияти худ ба маҳсулоти гуногуни нармафзор мутобиқ шаванд. Инчунин ҷанбаи муҳим навсозӣ ва такмили доимии салоҳиятҳои иттилоотӣ ва техникӣ мебошад. Суръати тези рушди технология аз коргарон омодагӣ ба омӯзиш ва азхудкунии асбобҳои навро талаб мекунад. Ин зарурати мунтазам такмил додани малака ва иштирок дар тренингҳоро ба вуҷуд меорад, ки дар ниҳоят, ба самаранокии кор ва ноил шудан ба ҳадафҳои касб таъсир мерасонад.

Маҷмуи пурраи тавсифоти донишҷӯёни равияи иқтисодӣ, ки барои

истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбиашон зарур аст, бо махсусияти тафаккур алоқаманд аст. Ҳамин тариқ, ба ин рушди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ), алгоритмӣ ва таҳлилӣ дохил мешавад. Мутахассисон чунин қайд менамоянд, ки услуби алгоритмии тафаккур қобилияти донишҷӯёнро нисбати таҳлили хулосавии маълумотҳо ва барасмиятдарории онҳо тавсиф менамояд [121]. Ин нишондиҳанда ҳангоми кор бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ хеле муҳим аст. Донишҷӯёни дорои қобилиятҳои рушдёфтаи алгоритмӣ низ аз сатҳи баланди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ) ва малакаҳои хуби хулосабарорӣ бархӯрдор мебошанд [121]. Ҳамзамон, истифодабарии ТКИИ нақши духӯраро мебозад: истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ба рушди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ) мусоидат менамояд, лекин баъд аз ин, ин намуди тафаккурҳо имконияти истифодабарии самараноки технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиро дар фаъолияти касбӣ имконпазир мегардонад.

Байни тавсифоти асосие, ки сатҳи тафаккури алгоритмӣ ва мавҳумии (абстрактии) донишҷӯёни равияҳои иқтисодиро инъикос менамоянд, метавон:

- таҳлили маълумотҳои ибтидоӣ (худудгузорӣ байни категорияҳои «дода шудааст» ва «пайдо намудан»);
- коркарди тавсифи математикии масъалаи ҳалшаванда;
- сохтани алгоритми ҳалли масъала (бо истифодабарии забонҳои барасмиятдаровардашуда);
- пешниҳоди алгоритми коркардгардидаи ҳалли масъала (бо воридсозии истифодабарии забонҳои барномасозӣ);
- гузаронидани озмоиши ҳисоббаробаркунӣ (гузаронидани амалиётҳои тестӣ);

– таҳлил ва тафсири натиҷаҳои бадастомадаро номбар намуд [121].

Идомаи табиӣи рушди тарзи алгоритмии тафаккури донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ рушди салоҳиятҳои бо таҳлили маълумотҳо алоқаманд дар онҳо мебошад. Дар ин самт, нақши муҳимро технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ мебозанд.

Таҳлили маълумот қисми ҷудонашавандаи омӯзиши касбии иқтисоддонҳои оянда мегардад. Истифодаи воситаҳо ва технологияҳои муосир ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки на танҳо миқдори зиёди иттилоотро коркард кунанд, балки намунаҳои пинҳониро муайян кунанд, ки барои қабули қарорҳои огоҳонаи идоракунӣ калидӣ мебошанд. Дар иқтисодиёти доимо тағйирёбанда, қобилияти истифодаи усулҳои алгоритмии таҳлили маълумот ба пешгӯии тамоюлҳо ва оптимизатсияи равандҳои тиҷорат кумак мекунад.

Технологияҳои муосири иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба донишҷӯён дастрасӣ ба воситаҳои пурқуввати нармафзор, ба монанди SQL, Python ва R-ро фароҳам меоранд, ки қобилияти онҳоро дар соҳаи коркард ва визуализатсияи маълумот хеле васеъ мекунад. Чунин малакаҳо на танҳо дар синф, балки дар амал низ аҳаммият пайдо мекунанд, ки дар он маълумот ҳамчун дороии асосӣ барои ҳама гуна тиҷорат хизмат мекунад. Ҷанбаи муҳим инчунин, рушди тафаккури интиқодӣ дар донишҷӯён мебошад, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки на танҳо алгоритмҳоро риоя кунанд, балки натиҷаҳои таҳлилро мустақилона арзёбӣ кунанд, дар бораи мақсаднокии истифодаи ин ё он усулҳо баҳс кунанд.

Ҳамин тариқ, ҳамгироии малакаҳои таҳлили маълумот ба раванди таълим ба тайёр кардани мутахассисони баландихтисос кӯмак мекунад, ки дар шароити номуайяни ва муҳити зудтағйирёбандаи иттилоот самаранок кор кунанд.

Муҳаққиқон чунин намуди таҳлилро, ба монанди таҳлили концептуалӣ

дар алоҳидагӣ қайд менамоянд. Мақсади таҳлили концептуалии маълумотҳо амалисозии таҳлили муҳтавоии соҳаи проблежавӣ ва ошкорсозии мафҳумҳои нав дар он ва алоқаи мутақобилаи онҳо мебошад. Зери тавсифоти салоҳиятнокии касбии донишҷӯёни самти иқтисодӣ дар самти таҳлили концептуалии маълумотҳо бо истифодабарии ТКИИ метавон инҳоро номбар кард:

- муайянсозии вобастагиҳои коррелясионӣ ва регрессионӣ байни маълумотҳо;
- таҳлили маълумотҳо бо методи қисматҳои асосӣ;
- таҳлили кластерӣ;
- сохтани дарахти ҳалҳо;
- кор бо пойгоҳи додаҳо ва ғайра [120].

Лекин салоҳиятҳои дар боло ишоратгардида барои донишҷӯён мукамал арзёбӣ намегарданд. Ҳангоми коркарди пойгоҳи умумии назариявӣ, ки ба малакаҳои мутахассисон дар соҳаи иқтисод дар самти истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ алоқаманд буда, бояд иддае аз ҷанбаҳои иловагиро ба эътибор гирифт, ки ба тамоюлоти умумии дар соҳаи иқтисод баамалоянда ва бо технологияҳои навин алоқаманд дахл доранд:

1. Вусъатёбӣ ва рушди соҳаи интернет – иқтисод ва захираҳои тақсимгардида дар шабакаи Интернет.

2. Рушди васеи ҳуҷҷатгузори умумисистемавӣ, махсусгардонидашуда ва меъёрӣ – маълумотӣ, ки ба стандартҳои таъминоти техникӣ, методикаҳои коркарди таъминоти техникӣ, ҳисоббаробаркуниҳо оид ба таъминоти техникӣ тааллуқ доранд.

3. Зарурати гузаронидани мониторинги тамоюлоти иқтисодӣ, инчунин

коркарди пешгӯиҳо оид ба вазъи чорӣ дар соҳа, дар умум ва ё дар бозори алоҳидаи интихобшуда ва ё сектори он.

4. Фарсудашавии босуръати маҳсулоти барномавӣ барои амалӣ кардани фаъолияти иқтисодӣ. Дигар чанбаи ин раванд зуҳури муназзами технологияҳо ва қабули қарорҳо дар соҳаи иқтисод мебошад [2].

Оид ба чанбаҳои маҷозӣ (виртуалӣ) – шабакавии салоҳиятҳои донишҷӯёни факултетҳои иқтисодӣ дар истифодабарии воситаҳои иттилоотӣ – иртиботӣ бояд ба инобат гирифт, ки таълимгиранда дар фаъолияти касбии худ бояд дарк намояд, ки на бо объектҳои моддӣ, балки бо моделҳои он кор кунад, ки дар бисёр ҳолат на дар воқеият, балки дар фазои шабакавӣ вучуд доранд [2].

Бо дарназардошти ин, муҳаққиқон як қатор маҷмуи қисматҳо ва маҳакҳои қобилияти иқтисодчии ояндаро дар фаъолияти касбӣ коркард намудаанд (расми 3.17.). Маҳакҳои коршударо таҳлил намуда, мо ба чунин хулоса омадем, ки онҳо метавонанд ҳамчун талаботи пойгоҳӣ барои тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён-хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ хизмат намоянд.

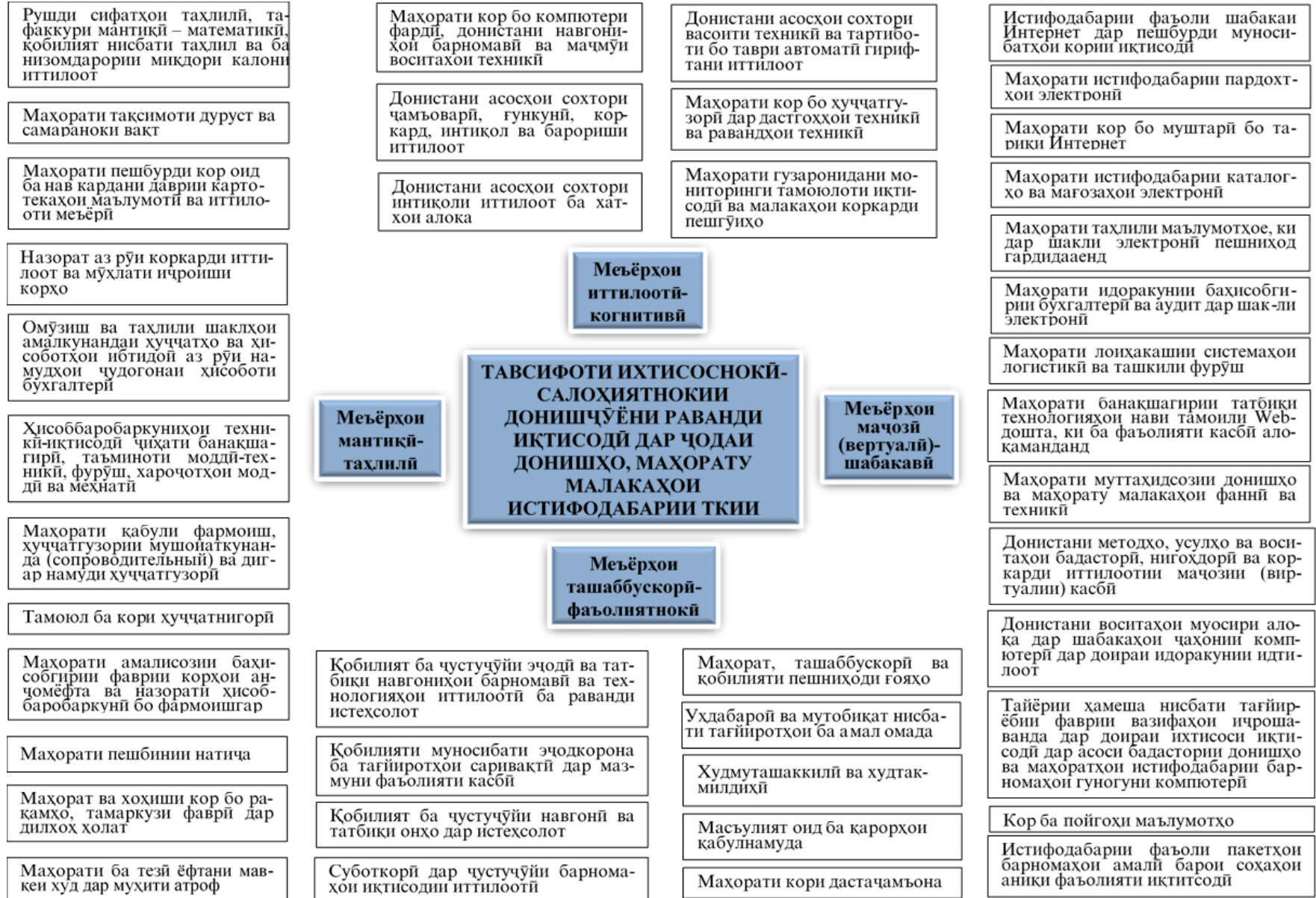
Таҳлил нишон дод, ки чузъҳои ташаққулифта на танҳо дониши назариявӣ, балки малакаҳои амалиро низ дар бар мегиранд, ки барои самаранок кор кардан дар шароити муосир заруранд. Чанбаи калидӣ қобилияти истифодаи воситаҳои гуногуни нармафзор барои таҳлили маълумот, банақшагирӣ ва пешгӯӣ мебошад, ки ба иқтисоддонҳо имкон медиҳад, ки дар шароити иқтисоди босуръат тағйирёбанда қарорҳои оқилона қабул кунанд.

Ғайр аз он, малакаҳои гурӯҳӣ ва муошират муҳиманд, зеро бисёр лоиҳаҳо кӯшишҳои муштараки мутахассисони гуногунро талаб мекунад.

Хатмкунандагон бояд тавонанд ғояҳои худро ба таври возеҳ баён кунанд ва ба дигарон фаъолона гӯш кунанд, то фаҳмиши умумӣ ва ҳалли мушкилотро ба даст оранд. Ин зарурати дохил кардани фанҳои ба рушди малакаҳои нарма нигаронидашударо ба барномаҳои таълимӣ таъкид мекунад. Дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт, салоҳият дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ қисми ҷудонашавандаи арсенали касбии иқтисодчӣ мегардад. Азхудкунии воситаҳои таҳлилӣ ва барномаҳои тиҷоратӣ рақобатпазирии хатмкунандагон ва мутобиқшавии онҳоро дар бозори меҳнат баланд мебардорад.

Ҳамин тариқ, меъёрҳои таҳияшуда метавонанд барои такмили минбаъдаи стандартҳои таълимӣ дар соҳаи иқтисод дар Тоҷикистон замина гузоранд.

Рӯйхати дар поён овардашуда вобаста аз мақсадҳои гузошташудаи омодагии мутахассисон метавонад тағйир ёбад ва ё ислоҳ карда шавад.

Расми 3.17. – Номгӯии умумии қисмат ва маҳакҳои қобилияти иқтисодчии оянда оид ба истифодаи ТКИИ-и муосир дар фаъолияти худ. (аз ҷониби муаллиф дар асоси сарҷамҳои 120, 2, 56 ва 22 коркард гардидааст)

Таҳлили ҷанбаҳои васеи қисматҳо ва маҳакҳои дар расми 3.17. пешниҳодгардида, ки ба қобилияти иқтисодчии оянда оид ба истифодабарии ТКИИ-и муосир дар фаъолияти касбии худ дахл доранд, инчунин сарчашмаҳо, тавзеҳот, тафсирҳо ва шарҳҳо, ки интихоби онҳоро баён мекарданд [102; 103; 104; 105; 106; 2; 109; 31], баррасӣ намуда, мо ҷонибдори гурӯҳбандии ҷанбаҳо ва тамоюлоти зерин дар онҳо мебошем, ки ба салоҳиятҳои иқтисодчиён дар соҳаи истифодабарии компютерҳо ва технологияҳои муосири иттилоотӣ – иртиботӣ тааллуқ доранд:

- азхудкунии методҳо, усулҳо ва воситаҳои бадасторӣ, нигоҳдорӣ, коркарди иттилоот, малакаҳои кор бо компютер ҳамчун воситаи идоракунии иттилоот, қобилияти кор бо иттилоот дар шабакаҳои ҷаҳонии компютерӣ;

- қобилияти интихоби воситаҳои инструменталӣ барои коркарди маълумотҳои иқтисодӣ дар мувофиқа бо вазифаи гузошташуда, таҳлили натиҷаҳои ҳисоббаробаркуниҳо ва асосноксозии хулосаҳои бадастомада;

- қобилияти ҷамъоварии маълумотҳои лозима бо истифодабарии забонҳои гуногун, таҳлили онҳо ва тайёр кардани хулосаи иттилоотӣ/ва ё ҳисоботи таҳлилӣ;

- қобилияти истифодабарии ТКИИ барои ҳалли масъалаҳои таҳлилӣ ва таҳқиқотӣ;

- қобилияти истифодабарии ТКИИ-и муосир барои ҳалли масъалаҳои иртиботӣ.

Донишу малакаҳои иттилоотии хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий бо салоҳиятнокии дорои вижагиҳои иттилоотӣ-таҳлилӣ зич алоқаманд аст. Доираи васеи мутахассисони ин соҳа, ба монанди Н.И. Рижов, В.И. Фомин, И.Ф. Филченкова, О.П. Кошева ва дигарон ин нуктаро дар таҳқиқотҳои худ таъкид намудаанд. Аксаран, салоҳиятнокии иттилоотӣ - таҳлилии мутахассиси равияи иқтисодӣ бо ТКИИ муносибати бевосита дорад ва

«хамчун тайёрӣ ба ҳалли масъалаҳои касбӣ дар соҳаи иҷтимоӣ –иқтисодӣ бо ёрии ТИИ дар асоси муносибати семиотикӣ нисбат ба моделикунони иттилоотӣ ва сохтори тафсирҳои моделҳои бадастомадаи иттилоотӣ дар ҳошияи раванди семиозис» маънидод мегардад [78, 359].

Дигар муайянкунандаи салоҳияти мазкур - тайёрӣ ва қобилияти мутахассис дар татбиқи фаъолияти ба ҳалли масъалаҳои касбӣ равонакардашуда дар асоси истифодабарии асосноккардашудаи воситаҳои ТИИ мебошад, ки бо ҷустуҷӯӣ, таҳлили сифатноки мазмуннок, коркард ва азнавкунии иттилоот алоқаманд аст.

Ақидаҳои муҳаққиқони гуногунро оид ба масъалаи мазкур баррасӣ намуда, мо ба чунин хулоса омадем, ки дар асоси фаъолияти салоҳияти иттилоотӣ – таҳлилий донишҳои донишҷӯӣ - иқтисодчӣ дар чунин соҳаҳо, ба монанди математика ва информатика нухуфтааст, ки ба донишҳои бунёдӣ (пойгоҳӣ) тааллуқ доранд.

Дар заминаи таҳсилоти муосир таъкид кардан муҳим аст, ки салоҳияти иттилоотӣ таҳлилии донишҷӯёнро иқтисоддон дар чорроҳаи фанҳои гуногун ташаккул меёбад. Математика ҳамчун асос барои таҳлили миқдорӣ воситаҳои заруриро барои коркарди маълумот ва сохтани моделҳои иқтисодӣ фароҳам меорад. Донишҷӯён усулҳои математикӣ ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки на танҳо ҳисобҳо гузаронанд, балки маълумоти гирифташударо ба низом дароранд, ки дар навбати худ ба фаҳмиши амиқи падидаҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Аз тарафи дигар, илми информатика дар рушди малакаҳои кор бо системаҳои иттилоотӣ ва нармафзоре, ки барои таҳлили миқдори зиёди маълумот заруранд, нақши калидӣ дорад. Истифодаи технологияҳои муосири автоматизатсия ва коркарди иттилоот ба донишҷӯён кумак мекунад, ки дониши назариявиро дар амал самаранок истифода баранд. Ҳамин тариқ, информатика ва математика унсурҳои бунёдӣ мешаванд, ки салоҳияти пурраи иттилоотӣ ва

таҳлилиро ташкил медиҳанд.

Дар натиҷа, омезиши босалоҳияти ин фанҳо барои рушди бомуваффақияти касбии донишҷӯёни иқтисоддон замина фароҳам меорад, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки ба шароити зудтағйирёбандаи бозор мутобиқ шаванд ва дар ҳалли мушкилоти иқтисодӣ аз равишҳои нав истифода баранд. Рушди чунин салоҳиятҳо як қадами муҳим дар самти таҳсилоти босифат дар соҳаи иқтисод мебошад.

Воқеиятҳои муосири иқтисодӣ аз мутахассисон чандирии баланд ва қобилияти зуд равона шуданро талаб мекунад. Фаҳмиши амиқи ҳам ҷанбаҳои назариявӣ ва ҳам амалии иқтисодиёт ба хатмкунандагон кумак мекунад, ки на танҳо дар бозори меҳнат самаранок рақобат кунанд, балки дар рушди ташкилотҳои худ саҳми назаррас гузоранд. Равиши байнисоҳавӣ имкон медиҳад, ки дониш аз соҳаҳои марбута, аз қабيلي психология, ҷомеашиносӣ ва технологияҳои иттилоотӣ ҳамгиро карда, дар бораи равандҳои ҷорӣ иқтисодӣ фаҳмиши ҳамачониба ба вуҷуд орад.

Ғайр аз он, таваҷҷуҳ ба малакаҳои тафаккури интиқодӣ ва таҳлилӣ ба донишҷӯён кумак мекунад, ки аз ҷаҳорҷӯбаи анъанавии тафаккур гузаранд. Онҳо на танҳо татбиқи усулҳои стандартӣ ҳалли мушкилотро меомӯзанд, балки стратегияҳои инноватсиониро дар асоси таҳлили амиқи маълумот ва муайян кардани тамоюлҳо таҳия мекунад. Ин дониш қисми ҷудонашавандаи шахсияти касбии онҳо мегардад ва дар бозори меҳнат бартарии рақобатпазирро таъмин мекунад.

Бояд қайд кард, ки таҳсилоти босифат дар соҳаи иқтисод инчунин бояд омодагии амалӣ, таҷрибаомӯзӣ ва лоихаҳоеро дар бар гирад, ки дар онҳо меҳнати донишҷӯён малакаҳои воқеии барои кор дар муҳити динамикии тичорат заруриро ташкил медиҳанд. Чунин таҷриба на танҳо ба рушди касбӣ, балки ба рушди шахсии иқтисоддонҳои оянда мусоидат намуда, онҳоро ба

мушкилоте, ки дар тули касб ба миён меоянд, омода месозад.

Бо дарназардошти нигоштаҳои боло, ҳангоми муайянсозии тавсифоти ихтисоснокӣ-салоҳиятнокӣ дар истифодабарии ТКИИ-и хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба системаи салоҳиятҳои касбӣ – иттилоотӣ бояд диққатро равона сохт, ки он иборат аст аз:

- салоҳиятҳои иттилоотӣ - маърифатӣ;
- салоҳиятҳои эконометрикӣ;
- салоҳиятҳои махсуси касбӣ;
- салоҳиятҳои иқтисодӣ-мукамалкунанда (ислоҳкунанда).

Ба доираи салоҳиятҳои мазкур қобилият ба таҳлил, мурағабсозӣ, баҳогузори иттилооти касбӣ-иқтисодӣ ва илмӣ, маҳорати истифодабарии технологияҳои компютерӣ ҳангоми коркарди маҷмуи маълумотҳои молиявӣ-иқтисодӣ, маҳорати истифодабарии методҳои гуногуни информатикаи муосир барои эҳтиёҷоти фаъолияти касбӣ нисбат дода мешаванд [18].

Системаи пешниҳодгардидаи тавсифоти ихтисоснокӣ-салоҳиятнокӣ барои хатмкунандагони шӯбаҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии хеле мубрам арзёбӣ гардида, лекин аз нуқтаи назари баҳисобгирии намудҳои фаъолияти касбии иқтисодчиён тағйиру иловаҳоро тақозо менамояд [29].

Илова бар ин гуфтаҳо, мехостем ҷудогона тавсифоти шахсиятиро қайд намоем, ки онҳоро бояд дар хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии ҚТ тарбия ва инкишоф дод. Ин намуди тавсифотро дар алоҳидагӣ баҳогузори кардан душвор мебошад, лекин бартарии онҳо бевосита дар сатҳи азхудкунии салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ дар фаъолияти касбӣ инъикос меёбад. Ин тавсифот бевосита, бо рушди хислатҳои муайяни шахсияти хатмкунанда алоқаманд аст. Сухан оид ба чунин хислатҳо, ба монанди:

- сатҳи баланди рушди ангега;
- худташкилкунӣ;
- худназораткунӣ;
- саъю кӯшиш ба худинкишофёбӣ ва худомӯзӣ;
- маҳорати додани баҳои мувофиқ ба меҳнати худ;
- ташаккулёбандагии навъи касбии тафаккур;
- ташаккулёбандагии малакаҳои маърифатӣ ва иртиботӣ
- маҳоратҳои азхудкунӣ ва истифодабарии таъминоти барномавӣ меравад [13].

Ғайр аз ин, бояд дарк намуд, ки ташаккули салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ аз ҷониби хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии бояд зери таъсири комплекси тамоми фанҳои сикли иттилоотӣ ва касбӣ (мақоми салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ-и касбии иқтисодчиён дар системаи салоҳиятҳои умумикасбӣ ва умумии салоҳиятҳои иттилоотӣ дар боло баррасӣ гардидааст, расми 1.18.) ба амал ояд. Лекин, чӣ хеле ки қайд гардида буд, асоси ҳуди ташаккул, бавижа дар доираи воқеиятҳои таҳсилотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дар ҷараёни таълими фанни информатика нигошта шавад, агар дар муҳити таҳсилоти синфҳои болоии муассисаи миёнаи таҳсилоти умумӣ набошад ҳам, бояд дар курси аввали муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ҷорӣ карда шавад. Маҳз дар давраи мавриди назар дар донишҷӯён тайёрӣ ба истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди азхудкунии фаъолияти минбаъдаи касбӣ ташаккул дода шавад.

Мо ба андешаҳои Ю.А. Горохова метавонем розӣ шавем, ки ӯ дар таҳқиқотҳои худ чунин қайд менамояд: «Аз рӯйи маънии худ ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ, танҳо дар шароитҳои татбиқи фаъолият, ки ба воқеият наздик карда шудааст, имконпазир мебошад. Лекин, ташкили фаъолияти воқеии иттилоотӣ дар шароитҳои системаи

мавҷудаи лексионӣ –семинарии таълим хеле арзёбӣ мегардад. Тарзи имконпазирӣ ҳалли проблемаи мазкур истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иртиботӣ - иттилоотӣ ба сифати фишанги ташаккули салоҳиятҳои истифодабарии ТИИ дар раванди таълим мебошад, ки имконияти такмили фаъолияти воқеии иттилоотиро, аз ҷумла фаъолияти иқтисодчиро имконпазир менамояд» [13].

Маълумоти муосири иқтисодӣ дар давраи ҷомеаи постиндустриалӣ дар шароити иттилоотонии умумичаҳонӣ бояд донишҷӯёнро на танҳо бо моҳияти масъалаҳои муосири иқтисодӣ ошно кунад, балки ба онҳо маълумоти заруриро бо технологияҳои иттилоотӣ ва воситаҳои таҳлил диҳад, ба онҳо тарзи истифодаи амалии донишҳои андӯхтаро, аз ҷумла бо ёрии компютер, қобилияти ҳалли масъалаҳои касбӣ ва истифодаи воситаҳо оид ба соҳаи мавзӯ барои ҳалли масъалаҳои касбии иқтисодӣ дар шароити иттилоотонии ҷомеа роҳандозӣ кунад.

Ҳамин тариқ, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ дар шароити таҳсил дар макотиби олий ва ташаккул додани он дар асоси салоҳияти касбии иттилоотӣ ва таҳлили мутахассиси оянда, ташаккули мундариҷаи мавҷудаи омӯзишӣ дар соҳаи фаъолияти иттилоотӣ ва таҳлилий, ки асоси салоҳияти иттилоотию таҳлилии ӯ мебошад, пешбинӣ намояд.

Дар шароити муосири ҷомеаи иттилоотӣ ташаккули салоҳияти иттилоотӣ дар донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олий вазифаи муҳим мегардад, ки фаъолияти муваффақи касбиро таъмин мекунад. Салоҳияти касбии иттилоотӣ ва таҳлилий, дар навбати худ, малакаҳои ҷустуҷӯ, коркард ва таҳлили маълумот ва тафсири онро бо мақсади қабули қарорҳои огоҳона дар бар мегирад. Барои тайёр кардани мутахассисоне, ки қодиранд бо иттилоот самаранок кор кунанд, ин салоҳиятҳоро ба барномаҳои таълимӣ ворид кардан лозим аст.

Мундариҷаи таълимӣ бояд ҳам асосҳои назариявии фаъолияти

иттилоотию таҳлилӣ ва ҳам супоришҳои амалиро дар бар гирад, ки ба донишҷӯён дар омӯхтани малакаҳои зарурӣ кумак мерасонанд. Инро тавассути татбиқи лоиҳаҳо, омӯзиши парвандаҳо ва дарсҳои амалӣ ба даст овардан мумкин аст, ки дар он донишҷӯён бо маълумоти воқеӣ ва дархостҳои муштариен кор хоҳанд кард. Ин равиш на танҳо ба ташаккули салоҳиятҳои касбӣ, балки ба рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодкорӣ низ мусоидат мекунад.

Ғайр аз он, муҳим аст, ки ҳамкорӣ бо системаҳои иттилоотӣ ва абзорҳо дар ҳама марҳилаҳои омӯзиш сурат гирад. Ин ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки на танҳо бо технологияҳои муосир ошно шаванд, балки истифодаи онҳоро дар фаъолияти касбии ояндаи худ омӯзанд. Дар ниҳоят, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ ва таҳлилӣ асоси муваффақияти касбии мутахассисони оянда хоҳад буд.

Барномаҳои муосири таълимӣ системаҳо ва воситаҳои гуногуни иттилоотиро фаъолона муттаҳид мекунанд ва ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки малакаҳои муҳимро инкишоф диҳанд. Дар марҳилаҳои ибтидоии омӯзиш, онҳо бо омӯхтани воситаҳо, ба монанди чадвалҳо ва пойгоҳи додаҳо бо асосҳои маълумот шинос мешаванд. Ин барои таҳлили мураккабтар ва коркарди иттилоот дар оянда замина фароҳам меорад. Дар сатҳҳои пешрафтаи таҳсилот, донишҷӯён ба истифодаи абзорҳои таҳлилӣ, ба монанди барномаҳо барои таҳлили оморӣ ва визуализатсияи маълумот шуруъ мекунанд. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки на танҳо маълумотро коркард кунанд, балки натиҷаҳоро тафсир кунанд, ки барои қабули қарорҳои огоҳона дар муҳити касбӣ муҳим аст.

Донистани технологияҳои муосир омили асосии муайянкунандаи муваффақият дар ҳама соҳаҳои фаъолият мебошад. Ғайр аз он, ҳамкорӣ бо системаҳои иттилоотӣ ба рушди тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои таҳлилӣ мусоидат мекунад. Донишҷӯён на танҳо истифодаи асбобҳоро меомӯзанд, балки самаранокӣ ва мақсаднокии онҳоро арзёбӣ мекунанд. Ин малакаҳо ба онҳо

имкон медиҳанд, ки ба шароити зудтағйирёбандаи бозори меҳнат мутобиқ шаванд ва барои ҳалли мушкилоти ҳамаҷониба дар карераи ояндаи худ омода бошанд.

Ҳамин тариқ, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ ва таҳлилӣ на танҳо уфуқҳои имкониятҳои касбиро васеъ мекунад, балки мутахассисони ояндаро дар ҳама соҳаҳо кадрҳои арзишмандтар мекунад.

Қобили зикр аст, ки фаъолияти иттилоотӣ ва таҳлилӣ барои мутахассис оид ба ихтисоси иқтисодӣ фаъолиятест, ки на танҳо ба қобилияти дарёфт, арзёбӣ ва истифодаи маълумоти зарурӣ дар фаъолияти касбии хатмкунандагон, балки ба қобилияти таҳлил, сохтори иттилоот, соҳиби усулҳои махсуси таҳлили иттилоотӣ ва иҷрои он нигаронида шудааст. Дигаргуниҳои сифатӣ ва ҷиддӣ, таҳқиқ ва пешгӯии рушди равандҳои иттилоотӣ дар асоси моделҳои расмӣ ё нимарасмӣ дар доираи соҳаи муосири иҷтимоию иқтисодии фаъолияти инсон инъикос мегардад.

Қобили қайд аст, ки дар шароитҳои тавсифоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун минтақаи дорои захираҳои барзиёди меҳнатӣ, дар оmodасозии мутахассисони баландихтисос дар соҳаи иқтисод бояд талаботҳои на танҳо бозори миллии меҳнат, инчунин бозори беруна низ ба ҳисоб гирифта шавад. Мутахассисони тоҷик дастовардҳои сатҳи олии оmodасозии мутахассисонро дар соҳаи иқтисод, бе ихтисори миқдори доvtалабони ба ин ихтисос қабулшаванда, дар пурзӯрсозии самтнокии амалии таълим, ошкорсозӣ ва қонёгардони талаботҳои тағйирёбандаи субъектҳои бозори меҳнат ба мутахассисони равияҳои гуногуни иқтисодӣ, таъмини рақобатпазирии худ дар бозори ҳадамоти ҷаҳонӣ ва миллии мебинанд [27]. Дар навбати аввал, ин ба ихтисоснокии мутахассисон дар соҳаи истифодабарии ТКИИ иртибот дорад.

Таҳқиқи 400 эълоне, ки ба мутахассисони равияҳои иқтисодӣ дар бозори меҳнати Тоҷикистон иртибот дорад ва аз 10 апрел то 25 июли соли 2014 ба

маъраз гузошта шудаанд, нишон дод, ки ба шумораи талаботҳои асосӣ, ки кордихандагон нисбат ба мутахассисони равияи мазкур пешниҳод месозанд, таҷрибаи корӣ аз рӯйи ихтисос на кам аз панҷ сол, донишони технологияҳои компютерӣ ва барномаҳои махсуси компютерӣ, донишони забони хориҷӣ, маҳорати кор дар тим дохил мегардад [27].

Чанбаи дигар ногузирии гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самти иқтисоди рақамӣ мебошад.

Муҳаққиқони тоҷик аллақай роҷеъ ба он суҳанронӣ менамоянд, ки дар Тоҷикистони муосир ташаккули муназзами ҷомеаи иттилоотӣ ба амал меояд, ки таркиботи асосии онҳо: инфрасохтори иттилоотӣ – иртиботӣ; таъминоти меъёрӣ – ҳуқуқӣ; фишангҳои иттилоотӣ ва воситаҳои барномавӣ ва системаи ташкилӣ – идоракунии мебошанд. Барномаи рушди иқтисоди рақамии ватанӣ инчунин тамоюли иҷтимоӣ дошта, сабӣ менамояд, то ки ба фароҳамории имкониятҳои нав ба нав барои беҳтар сохтани ҳаёти тамоми гурӯҳҳои иҷтимоии аҳоли мусоидат намояд. Дар робита ба ин, барномаи миллии рушди иқтисоди рақамӣ ба он талош меварзанд, ки то самтҳои рушдро барои ташаккул ва дастгирии вижагҳои мусоиди ташкилӣ, инфрасохторӣ ва меъёрӣ – ҳуқуқии қонунгузори рақамӣ барои рушди тичорат дар шароитҳои нави сохти иқтисодӣ, инчунин рушди афзалиятёфтаи институтҳои миллии иқтисоди рақамӣ мухтасар ифода намояд [86].

Вазифаи муҳимтарини барномаи миллии эҷоди экосистемаи муассир барои ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ ба равандҳои тичоратӣ мебошад. Ин таҳия ва татбиқи ҷораҳои дастгирии стартапҳо ва корхонаҳои хурду миёнаро дар бар мегирад, ки мехоҳанд қарорҳои навро муттаҳид кунанд. Таваҷҷуҳи асосӣ бояд ташаккули муҳити эҷодӣ бошад, ки ба навоарӣ мусоидат мекунад, ки дар он соҳибкорон метавонанд таҷриба мубодила кунанд ва таҷрибаҳои беҳтаринро амалӣ кунанд.

Яке аз чанбаҳои калидии татбиқи барнома рушди инфрасохтор, аз ҷумла эҷоди платформаҳои рақамии дастрас, аз ҷумла дастрасии дурдаст ба хидматҳои давлатӣ мебошад. Ин на танҳо ҳамкориҳои байни тичорат ва мақомоти давлатиро беҳтар мекунад, балки сатҳи эътимоди соҳибкоронро баланд мебардорад. Таъмини амнияти маълумот ва ҳифзи ҳукуқи корбарон дар таҳдидҳои афзояндаи киберӣ муҳим аст.

Ғайр аз он, заминаи меъёрию ҳукуқӣ бояд бо стандартҳои байналмилалӣ ҳамроҳанг карда шавад. Ин барои фаъолияти таҳвилӣ дар муҳити рақамӣ ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Таҷдиди доимии қонунгузорӣ тибқи тағйироти технологӣ афзалиятест, ки давлат бояд дар якҷоягӣ бо ҷомеаи илмӣ ва тичорат ба уҳда гирад.

Аллакай имрӯз экспертони ширкатҳои байналмилалӣ консалтингӣ дар пояи маълумотҳои мавҷудаи мамлакат барои соли 2016 чунин мешуморанд, ки ҳиссаи иқтисоди рақамӣ дар МУД (маҳсулоти умумии дохилии) Ҷумҳурии Тоҷикистон 0,56%-ро ташкил менамояд [115].

Як қатор воқеиятҳои инноватсионӣ ояндадор ва ҷорӣ дар боло қайдгардида, ки дар иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон арзи вуҷуд доранд ва падидаи хеле шинос барои аксарияти мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳон арзёбӣ гардида, баррасии мавзӯи мазкурро дар зарурати дарки рушди ояндаи тавсифоти салоҳиятнокии касбии иқтисодчиён-хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат дар робита бо донишҳо, маҳорату малақаҳои корбурди технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ ташаккул менамоянд, ки ин дар натиҷа, ба омодагии мутахассисони соҳибкасби рақобатпазир меорад, ки дорой сатҳи баланди салоҳиятнокии дар ҷодаи худ мебошанд ва қисмати ҷудонопазири он маҳорати истифодабарии маҳсулноки технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар фаъолияти касбӣ мебошад.

Дар шароити рушди босуръати иқтисоди Тоҷикистон зарурати ҳамгирии технологияҳои инноватсионӣ махсусан, муҳим мегардад. Ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ ба бахшҳои гуногуни иқтисодиёт, аз қабилҳои кишоварзӣ, саноат ва хизматрасонӣ, барои баланд бардоштани ҳосилнокӣ ва рақобатпазирӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Масалан, истифодаи таҳлили додаҳои калон ва системаҳои автоматизатсия ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки ба тағирёбии шароити бозор зуд воқуниш нишон диҳанд ва равандҳои тижоратии худро муносиб созанд.

Илова бар ин, дастгирии давлатии тоҷирон ва соҳибкорони хурд, ки аз технологияи рақамии муосир истифода мекунанд, ба ташаккули экосистемаи мусоиди инноватсионӣ мусоидат мекунад. Ин омили муҳим барои ҷалби сармоягузорӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодӣ бояд бо дониши муосир дар соҳаи технологияҳои рақамӣ мусаллаҳ бошанд ва ба воситаҳои усулҳои нави кор мутобиқ шаванд. Ҳамкорӣ бо муассисаҳои таълимии байналмилалӣ ва сохторҳои тижоратӣ низ ҷанбаи муҳим боқӣ мемонад. Ин барои донишҷӯёне, ки мехоҳанд рақобатпазирии худро дар бозори меҳнат афзоиш диҳанд, уфукҳои нав мекушояд.

Хулосаи боби 3

1. Бояд таҷрибаи мавҷудаи амалии интихоби захираҳои электроники омӯзишӣ ва технологияҳои иттилоотиро барои истифодабарии онҳо дар раванди таълим дар сатҳҳои гуногуни омӯзиш, аз мактаби ибтидоӣ оғоз гардида, то ҳатмқунии муассисаи таҳсилоти олии ба ҳисоб гирифт.

2. Дар асоси интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодии соли аввали таҳсил бояд ба технологияҳои рӯй овард, ки онҳо метавонанд маводи анъанавии таълимиро иваз намуда, имконияти дастгирии мунтазами донишу маҳоратҳои донишҷӯро фароҳам оранд. Дар курсҳои болоии таҳсилот ТКИИ-и омӯзишии истифодашаванда бояд ба ҳамгирӣ ҳамчун қори мустақилонаи донишҷӯён равона карда шаванд.

3. Олимони тарафдорони ин нуқтаи назар, омили «самаранокӣ»-ро ҳамчун асоси баҳогузори истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ арзёбӣ намудаанд.

4. Дар аксарияти ҳолатҳо барномаҳои таълимии самти иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвари мо, ки бо технологияҳои иттилоотӣ алоқаманданд, барои донишҷӯёне (довталабоне) пешбинӣ гардидаанд, ки аллакай дорои омодагии муайян дар самти мазкур мебошанд. Ин малакаҳоро, чӣ хеле ки тасмим гирифта шудааст, донишҷӯёни курсҳои аввал бояд дар рафти таълим дар мактаби таҳсилоти умумии миёна ба даст оранд. Лекин, ин вазъият ҳанӯз воқеият надорад.

5. Натиҷаҳои озмоиши гузаронидашудаи педагогӣ нишон доданд, ки донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии чумхурӣ роҷеъ ба қорбурди технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар соҳаи иқтисод тасаввуроти сатҳӣ доранд. Малакаҳои амалии қори онҳо бо муҳаррирони матнӣ ва қадвалӣ, ба монанди Microsoft Word, Microsoft Excel ва

ғайра низ сатҳӣ мебошад. Мухотабон аз ҳама баҳои пасттаринро ба салоҳиятҳои худ ҳангоми ҷавоб додан ба савол роҷеъ ба малакаҳои кор бо барномаҳои пойгоҳи додаҳо муносиб дидаанд.

6. Донишҷӯёни курсҳои аввали факултетҳои иқтисодӣ доир ба имкониятҳои омӯзиши шабакаи Интернет фаҳмиши хеле суст доранд, аммо онро хеле фаъолона барои боргирии маводи тайёри таълимӣ (ба монанди реферат, маъруза) мавриди истифода қарор медиҳанд. Лекин дар ин сурат ҳам, салоҳияти онҳо манфӣ арзёбӣ мегардад, зеро раванди зикршуда бо кумаки шахсони сеюм амалӣ мегардад.

7. Мактаббачагони синфҳои болоӣ, ки ба факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дорои малакаву салоҳиятҳои бунёдии амалии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ нестанд. Дар чунин шароит, ҳангоми мавҷуд набудани базис, омӯзиши ТКИИ-и пешрафта, ки дар фаъолияти иқтисодӣ мавриди истифода қарор мегирад, самараи хуб ба бор намеорад. Ин далел зарурати омӯзиши амиқи фанни «Информатика»-ро дар курсҳои якуми факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мубрам мегардонад.

8. Доир ба муносибатҳои махсус дар коркарди салоҳиятнокиҳо дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар соҳаи муайян мулоҳизаронӣ карда, сараввал сухан бояд роҷеъ ба муносибати салоҳиятнок равад. Мутахассиси босалоҳият на танҳо дорои сатҳи муайяни донишҳо, маҳорату малакаҳост, инчунин ӯ дорои қобилияти истифодабарии бевоситаи онҳо дар фаъолияти касбӣ мебошад.

9. Проблемаи муҳим он арзёбӣ мегардад, ки муҳаққиқони тоҷик масъалаи зарурати татбиқи стандартҳои таълимии насли наватаринро дар раванди таълимии муассисаҳои таҳсилоти олий хеле тезутунд арзёбӣ менамоянд.

10. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи стандартҳои таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии насли сеюм то соли 2010 пурра анҷом дода нашуда буд. Лекин аз соли 2016 аллакай зарурати коркард ва татбиқи стандартҳои насли чорум ба миён омад.

11. Тавсифоти ихтисоснокӣ - салоҳиятнокии хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии дар соҳаи истифодабарии ТКИИ бояд бо талаботҳои умумие, ки барои иқтисодчиён дар раванди амалисозии бевоситаи фаъолияти касбӣ пешниҳод мегарданд, пайваста гардида, дар шароитҳои муосир истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботиро тақозо менамоянд.

12. Инчунин тавсифоти ихтисоснокӣ - салоҳиятнокии хатмкунандагони факултетҳои иқтисодӣ дар самти донишҳо, маҳорату малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ – иртиботӣ дар меҳвари васли салоҳиятҳои умумииқтисодӣ ва корбурди ТКИИ нухуфтаанд.

13. Яке аз парадигмаҳои асосии тавсифоти салоҳиятнокии донишҷӯӣи равияи иқтисодӣ салоҳияти касбии математикӣ, қобилияти сохтани моделҳои математикии равандҳои воқеӣ ва тафсири натиҷаҳои он мебошад.

14. Салоҳиятҳои иттилоотӣ-техникӣ дар азҳудкунии малакаҳои истифодабарии техникаи ҳисоббарор ва пакетҳои стандартии барномаҳои амалӣ барои ҳалли масъалаҳои амалӣ дар МЭҶ зоҳир мегарданд.

15. Маҷмуи пурраи тавсифоти донишҷӯёни иқтисодшинос, ки барои истифодабарии самараноки ТКИИ дар фаъолияти касбӣ заруранд, бо рушди тафаккури мавҳумӣ (абстрактӣ), алгоритмӣ ва таҳлилӣ алоқаманданд.

16. Ҳангоми коркарди заминаи умумии назариявӣ, ки ба малакаҳои мутахассисон дар соҳаи иқтисод дар самти истифодабарии компютерҳо ва технологияҳои иттилоотӣ – иртибот мутааллиқанд, як қатор ҷанбаҳои иловагиро бояд ба ҳисоб гирифт, ки ба тамоюлоти умумии дар соҳаи иқтисод

баамаломада дахлпазир буда, бо технологияҳои навтарин алоқамандӣ доранд.

17. Салоҳиятҳои дорои вижагиҳои иттилоотӣ-таҳлилий бо донишу малакаҳои хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий иртибот доранд.

18. Ба рушди салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ тавсифоти шахсиятӣ таъсири амиқ мерасонад, ки онҳоро бояд дар хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбия ва инкишоф дод.

19. Ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла салоҳиятҳои истифодабарии ТКИИ-ро, танҳо дар шароитҳои татбиқи фаъолияте, ки ба шароитҳои воқеӣ наздикӣ доранд, имконпазир аст.

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот

1. Айни замон технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ имконият ва зарурати тағйир додани модели раванди таълимро, бо дарназардошти ташаккули салоҳияти касбии оmodасозии мутахассисони ояндаи равияи иқтисодии рақобатпазир дар шароити иқтисоди бозорӣ ба миён гузоштаанд. Аз ин лиҳоз, мо лозим донистем, ки дар баробари тақвияти омӯзиши салоҳиятнокии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ, инчунин роҳҳои мукамалсозии пояи моддию техникӣ ва таъминоти барномавӣ бояд ба назар гирифта шаванд. Яъне, дар раванди таълими фанни технологияҳои информатсионӣ, барои мутахассисони равияи иқтисодӣ бояд синфхонаҳои компютерӣ бо таҷҳизоти замонавӣ (тахтаҳои интерактивӣ, экранҳои сенсорӣ, принтерҳо, видеопроекторҳои мултимедиявӣ ва баландгӯякҳои аудиоӣ, ҳамма компютерҳо бо антеннаҳои Wi-Fi, веб-камера ва гӯшмонак барои кор дар Skype, дар компютерҳои муосир, дар моноблок ё ноутбук васл гарданд) ва барномаҳои махсус (барномаи автоматикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ «Инфо-Бухгалтер», барномаи автоматикунонии ҳисобдорӣ ва идоракунӣ "1С: Баҳисобгирӣ" барномаи баҳисобгирии муҳосибӣ «Турбо-Бухгалтер») мучаҳҳаз гардонидани шаванд.

Дар умум, ин масъалаҳо мубрамияти вазифаҳоеро тартиб медиҳанд, ки бо омӯзиши технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ аз тарафи мутахассисони ояндаи равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд буда, ба ташаккули салоҳиятҳои зарурии хатмкунандагони соҳаи иқтисодӣ, аз он ҷумла молияю ҳисобдорӣ равона карда шудаанд.

Ҳамин тариқ, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ хатмкунандагони равияи иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва ташаккул додани он дар асоси

салоҳияти касбии иттилоотӣ ва таҳлилии мутахассиси оянда, ташаккули мубрамияти омӯзишӣ дар соҳаи фаъолияти иттилоотӣ ва таҳлилӣ, ки асоси салоҳияти иттилоотию таҳлилии ӯ мебошад, пешбинӣ менамоем:

2. Ҷорӣ намудани технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар низоми таълим ба таҳаввулоти он оварда расониданд. Рушди системаҳои муосири истеҳсолот ва дастовардҳои илмӣ низ зарурати баландбардории талаботҳоро нисбат ба сатҳи дониш ва гуногуншаклии салоҳиятҳои мутахассисони муосир дар соҳаи иқтисод тақозо менамоянд. Зарурати татбиқи технологияҳои компютерӣ ба ҷараёни оmodасозии касбии мутахассисони соҳаи иқтисод бо афзоиши суръати мураккабгардии равандҳои технологӣ, зарурати коркарди анбуҳи бузурги маълумот, бо мақсади истифодабарии натиҷаи таҳлил барои қабули қарорҳои самаранок, инчунин бо бартариҳои проблемаи «куҳнашавии» босуръати донишҳо дар доираи ҷомеаи аз ҷиҳати технологӣ пешрафта марбут аст [3-М], [6-М].

3. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии муосир ғайр аз салоҳиятҳои анъанавӣ боз як қатор салоҳиятҳои нав ба миён омаданд, ки мутахассиси замонавии соҳибкасб бояд чунин салоҳиятҳо дошта бошад. Байни ин салоҳиятҳо метавон салоҳияти иртиботӣ (маҳорати дарки мафҳум), автоматизатсионӣ (қобилият ба худомӯзӣ), иҷтимоӣ (маҳорати кор дар коллектив) ва ғ. номбар кард. Ҷойгоҳи махсусро салоҳияти иттилоотии мутахассис, ба монанди маҳорат ва азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ ишғол менамояд. Роҷеъ ба муносибатҳои махсус дар коркарди салоҳиятнокиҳо дар донишҷӯёни равияҳои иқтисодӣ дар соҳаи муайян мулоҳизаронӣ карда, дар навбати аввал, сухан бояд оид ба муносибати салоҳиятнок равад. Дар робита ба ин, бояд қайд намоем, ки як қатор муҳаққиқон дар он бобат розиянд, ки истифодабарии муносибати салоҳиятнок дар доираи таҳсилоти олии касбӣ дар навбати аввал дар назди худ вазифаи беҳтар сохтани амаликунии мутақобиларо бо бозор, баландбардории

рақобатпазирии мутахассисонеро, ки муассисаҳои таҳсилоти олии тайёр менамоянд, инчунин навсозии мазмун, муҳити таълим ва методологияи омӯзишро мегузоранд [3-М], [4-М].

4. Натиҷаҳои озмоиши гузаронидашудаи педагогӣ собит намуданд, ки донишҷӯёни соли аввали факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бобати корбурди технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар соҳаи иқтисод дорой тасаввуроти сатҳианд. Малакаҳои амалии кори онҳо бо муҳаррирони матнӣ ва ҷадвалӣ, ба монанди Microsoft Word, Microsoft Excel ва ғайра низ сатҳӣ мебошад. Мухотабон аз ҳама баҳои пастигинро ба салоҳиятҳои худ ҳангоми ҷавоб додан ба савол оид ба малакаҳои кор бо барномаҳои пойгоҳи додаҳо муносиб дидаанд. Донишҷӯёни курсҳои якуми факултетҳои иқтисодӣ оид ба имкониятҳои омӯзишии шабакаи Интернет фаҳмиши хеле суст доранд, аммо онро хеле фаъолона барои боргирии маводи тайёри таълимӣ (ба монанди реферат, маъруза) истифода мебаранд. Аммо дар ин сурат ҳам, салоҳияти онҳо манфӣ арзёбӣ мегардад, зеро раванди зикршуда бо кумаки мусоидати шахсонӣ сеюм ба амал меояд [6-М].

5. Меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои самарабахши компютерӣ, ки ба тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, аз мақсадҳо ва меъёрҳои ташаккулёфтаи таълим, интихоб ва ташаккули мазмуни он, методҳо ва шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ, инчунин аз роҳҳои пешбинишудаи татбиқи онҳо вобастагӣ доранд. Ёздаҳ хусусияти махсус ба қайд гирифта шудаанд, ки технологияҳои муосири компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дорой онҳо мебошанд ва онҳоро метавон ҳамчун маҳакҳои дарк намуд, ки ба маҳсулнокии раванди таълими фанҳои иқтисодӣ таъсир мерасонанд. Маҳакҳои асосии ТКИИ, ки самаранокии раванди таълими донишҷӯёнро таъмин менамоянд, ҳамон маҳакҳо мегарданд, ки ба донишҷӯй дарки чунин масъалаҳоро имконпазир мегардонанд: меъёри

истеҳсол, истифодабарии олоти (воситаҳои) меҳнат ва ҳосил намудани малакаҳои касбӣ [5-М].

6. Натиҷаҳои озмоиш нишон доданд, ки мактаббачагони синфҳои болоӣ, ки ба факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, дорои малакаву салоҳиятҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ нестанд. Дар чунин шароит, ҳангоми мавҷуд набудани базис, омӯзиши ТКИИ-и пешрафта ба онҳо, ки дар фаъолияти иқтисодӣ истифода бурда мешавад, натиҷаи дилхоҳ намедиханд. Ин зухурот зарурати омӯзиши амиқи фанни «Информатика»-ро дар курсҳои якуми факултетҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мубрам мегардонад [4-М].

7. Яке аз чанбаҳои муҳимми коркарди салоҳиятҳо ва малакаҳои донишҷӯён дар самти истифодабарии ТКИИ татбиқи стандартҳои мувофиқи таълим мебошад. Иддае аз экспертҳо ва муҳаққиқони ватанӣ масъалаи зарурати татбиқи пурраи стандартҳои насли сеюмро ба барномаи таҳсилоти олии касбӣ мубрам арзёбӣ менамоянд. Аммо таҳаввулоти босуръати ҷомеа ва иқтисод аллакай татбиқи стандартҳои насли чорумро тақозо менамоянд. Махсусиятҳои стандартҳои таҳсилоти олии касбии насли чорум аз тамаркузи онҳо ба тамоюлоти салоҳиятнок ва васеъсозии ихтисосҳо таркиб ёфтааст [5-М].

8. Тавсифоти салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий дар соҳаи истифодабарии ТКИИ бояд бо талаботҳои умумие, ки барои иқтисодчиён ҳангоми амалисозии бевоситаи фаъолияти касбӣ пешниҳод мегарданд, марбут шуда, дар шароитҳои муосир истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботиро тақозо менамоянд. Бо дарназардошти ин тавсифот, салоҳиятнокии касбии хатмкунандагони факултетҳои иқтисодӣ дар самти донишҳо, маҳорату малакаҳои истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар меҳвари васли

салоҳиятҳои умумииктисодӣ ва корбурди ТКИИ нухуфтаанд [1-М].

1. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Барои татбиқи амалии натиҷаҳои диссертатсия тавсияҳои зеринро мувофиқи мақсад меҳисобем:

1. Дар аснои коркарди заминаи умумии назариявӣ, ки ба малакаҳои мутахассисон дар соҳаи иқтисод дар самти истифодабарии компютерҳо ва технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ мутааллиқанд, як қатор ҷанбаҳои иловагиро бояд ба ҳисоб гирифт, ки ба тамоюлоти умумии дар соҳаи иқтисод баамаломата дахлпазир буда, бо технологияҳои навтарин марбутанд.

2. Салоҳиятҳои дорои вижагиҳои иттилоотӣ-таҳлилӣ бо донишу малакаҳои хатмкунандагони самтҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олий зич алоқаманданд. Ин аст, ки ташаккул ва рушди малакаву маҳоратҳои истифодабарии ТИК ба рушди салоҳиятҳои зикршуда мусоидат мекунанд.

3. Ба рушди салоҳиятҳо дар соҳаи истифодабарии ТКИИ тавсифоти шахсиятӣ таъсири амиқ мерасонад, ки онҳоро бояд дар хатмкунандагони равияҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбия ва инкишоф дод.

4. Ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла салоҳиятҳои корбурди ТКИИ, танҳо дар шароитҳои татбиқи фаъолияте, ки ба шароитҳои воқеӣ наздик аст, имконпазир мебошад.

5. Дар нақшаи таълими курсҳои якуми ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд омӯзиши фанҳои математика ва информатика ворид карда шаванд, зеро ин тадбир камбудии салоҳиятҳои заминавии донишҷӯёнро дар соҳаи истифодабарии ТКИИ баргараф намуда, асоси коркарди малакаҳои пешбарро бо технологияҳои иттилоотӣ созмон хоҳад дод, ки барои фаъолияти касбӣ хеле заруранд.

6. Меъёрҳо ва маҳакҳои муайянсозии технологияҳои самараноки

компютерӣ, ки ба тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи иқтисод мусоидат менамоянд, аз мақсадҳо ва меъёрҳои ташаккулёфтаи таълим, интихоб ва ташаккули мазмуни таълим, методҳои таълим, шаклҳои ташкили машғулиятҳои таълимӣ ва аз роҳҳои пешбинишудаи татбиқи онҳо марбутанд.

7. Барои коркарди салоҳиятҳо дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ методикаҳои таълим бо истифодабарии ТКИИ зарур мебошад. Яъне, барои истифодаи мошинаҳо сараввал бояд роҳу воситаҳои кор бо онҳоро дақиқ омӯзем.

8. Ҳангоми интихоби технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ барои донишҷӯёни равияҳои иқтисодии соли аввали таҳсил бояд ба технологияҳое муроҷиат намуд, ки онҳо метавонанд маводи анъанавии таълимиро иваз намуда, имконияти дастгирии мунтазами донишу маҳоратҳои донишҷӯро фароҳам оранд. Дар курсҳои болоии таҳсилот ТКИИ-и омӯзишии истифодашаванда бояд ба ҳамгирой ҳамчун кори мустақилонаи донишҷӯён равона карда шаванд.

9. Ҳангоми интихоби воситаҳои компютерикунонӣ на танҳо қобилияти функционалии онҳо, балки мувофиқати ҳадафҳои таълимиро низ ба назар гирифтани муҳим аст. Масалан, истифодаи симуляторҳои равандҳои иқтисодӣ метавонад сатҳи дониши амалии донишҷӯёнро ба таври назаррас баланд бардорад ва имконият диҳад, ки сценарияҳои гуногун ва оқибатҳои қарорҳои қабулшударо ба таври ҳарисона омӯзанд. Ин барои омӯзиши фаъол шароит фароҳам меорад, ки ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки таҷриба кунанд ва қобилиятҳои таҳлилиро инкишоф диҳанд.

Ғайр аз он, стандартҳои таълимӣ ба сифат ва дастрасии захираҳои таълимӣ талабот доранд. Аз ин рӯ, ба платформаҳое сармоягузорӣ кардан лозим аст, ки ҳамгироии захираҳои гуногунро таъмин мекунанд: дарсҳои видеоӣ, тестҳо ва супоришҳои интерактивӣ. Ин имкон медиҳад, ки муҳити

пурмазмунтар ва гуногуни омӯзишӣ барои азхудкунии мавод фароҳам оварда шавад.

Инчунин ба назар гирифтани визуалӣ ва интуитивии интерфейсҳои ТИК муҳим аст. Донишҷӯёни соли аввал ҳангоми истифодаи барномаҳои мураккаб метавонанд ба мушкилот дучор оянд, аз ин рӯ, интихоби абзорҳои беихтиер имкон медиҳад, ки на ба таҳлили ҷанбаҳои техникӣ, балки ба омӯзиш тamarкуз кунанд. Дар оянда, ин барои омӯзиши амиқи қарорҳо ва технологияҳои мураккаби нормафзор асос хоҳад шуд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Анализ надежности. IBM Knowledge center. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/ru/SSLVMB_sub/statistics_mainhelp_ddita/spss/base/idh_reli.html.
2. Ахмедова, С.Л. Компоненты и критерии способности будущего экономиста использовать современные технические средства и информационные технологии в профессиональной деятельности [Текст] /С.Л. Ахмедова // Проблемы современного педагогического образования 2017. №57-8. – С.19-27.
3. Ачмиз, С.А. Тенденции использования современных компьютерных технологий при изучении экономических дисциплин [Текст] / С.А. Ачмиз // Вестник Адыгейского государственного университета – 2006. - №1. – С.249-250.
4. Ашуров, С.Б. Открытые образовательные ресурсы в Таджикистане. Аналитический отчет [Электронный ресурс] /С.Б. Ашуров. – Душанбе, 2017. – 23 с.– Режим доступа: https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2019/02/Analiticheskij_otchet_OOR_Tajikistan.pdf.
5. Бобиев, А.К. Механизм обеспечения конкурентоспособности образовательных учреждений государственного сектора высшего образования (на материалах Республики Таджикистан) [Текст]: дисс... канд. экономич. наук: 08.00.05 / Бобиев Ахроридин Кумридинович – Душанбе, 2018. – 198с.
6. Богатенков, С.А. Модель системы формирования информационно-коммуникационной компетентности бакалавров профессионального обучения [Текст] /С.А. Богатенков // Мир науки, культуры, образования – 2012. – №6(37). – С.138–141.
7. Бугара, А.Н. Современные информационные технологии в экономическом образовании [Текст]: / А.Н. Бугара //Перспективы развития информационных технологий, 2015 – №26. – С.97–101.

8. Вершловский, С.Г. Анкетный опрос в социально-педагогическом исследовании (учебное пособие) [Текст] /С.Г. Вершловский, М.Д. Матюшина. - Санкт Петербург: Академия постдипломного педагогического образования – 2005. – 89с.

9. Водолад, С.А. О формировании у студентов-экономистов адекватного отношения к экономической информации в процессе обучения информатике [Электронный ресурс] / С.А. Водолад, О.Г.Курдина. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/I/I-0-5.html>.

10. Воронин, С.А. Практический опыт отбора образовательных ресурсов для использования в учебном процессе в школе [Электронный ресурс] / С.А. Воронин. – Режим доступа: <http://anone.ru/news/1/2013-03-12-117>.

11. Всемирная конференция по высшему образованию XXI веке: подходы и практические меры [Электронный ресурс] Генеральная конференция. 30-я сессия – Париж, 1999г. – Режим доступа: <https://docplayer.ru-/52233323-Generalnaya-konferenciya-30-ya-sessiya-parizh-1999-g-30s.html>.

12. Годочкин, Е.Ю. Проблемы преподавания информатики и информационных технологий экономическим специальностям в ВУЗах [Текст]: / Е.Ю. Годочкин // Молодой ученый – 2011. – №11. – Т.1. – С.67-69.

13. Горохова, Ю.А. Основные информационно-компьютерные компетенции, необходимые современному экономисту [Электронный ресурс] /Ю.А.Горохова – Режим доступа: <http://yspu.org/images>.

14. Государственная стратегия Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан: Утв. Указом Президента Республики Таджикистан от 05 ноября 2003г. – №1174.

15. Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан. Утвержден Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 25 февраля 2017г. – № 94.

16. Гребенюк, Е.И. Технические средства информатизации / Е.И. Гребенюк, Н.А. Гребенюк. – М.: Академия 2014. – 352 с.

17. Гриншкун, В.В. Принципы отбора содержания для обучения студентов вузов технологиям защиты информации в условиях фундаментализации образования [Текст]: / В.В. Гриншкун, Е.Д. Димов // Вестник РУДН – Серия Информатизация образования – 2012. – №3. – С.38-45.

18. Гриценко, Н.Н. Формирование профессионально-информационной подготовленности экономистов в вузе [Текст] автореф. дис. ...канд. пед. наук 13.00.08 / Гриценко Николай Николаевич. – Москва, 2009. – 24с.

19. Джулий, Л.В. Информационные системы и их роль в деятельности современных предприятий /Л.В. Джулий, Л.В. Емчук // Perspective economic and management issues Collection of scientific articles. Scientific journal «Economics and finance», «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education – 2015. – С.130-134.

20. Дубина, И.Н. Математические основы эмпирических социально-экономических исследований: учебное пособие / И.Н. Дубина. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та – 2006. – 263с.

21. Економічна інформатика: навч. посіб. / В.А. Ткаченко, Г.Ю. Під'ячий, В.А. Рябик – Харків: НТУ «ХПИ» – 2011. – 312с.

22. Ермошина, Л.В. Формирование экономических компетенций в условиях колледжа [Текст] автореферат дисс. ...магистра педагогического образования: 44.04.01 / Ермошина Людмила Владимировна -Магнитогорск, 2015. – 29 с.

23. Зайцева, С.А. Современные информационные технологии в образовании (электронное учебное пособие) [Электронный ресурс] /С.А. Зайцева, В.В. Иванов. – Режим доступа: <http://sgpu2004.narod.ru/infotek/index.htm>.

24. Закон Республики Таджикистан от 19 мая 2009г. -№531 [Электронный ресурс] «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» – Режим

доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=28115.

25. Информационно-сетевая экономика: понятие, структура, показатели измерения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://studref.com-/328347/ekonomika/informatsionno_setevaya_ekonomika_ponyatie_struktura_pokazateli_izmereniya.

26. Информационные технологии, информационные системы. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sergeeva-i.narod.ru-/inform/page2.htm>.

27. Кадырова, З.Х. Актуальные вопросы подготовки специалистов экономического профиля [Текст] / З.Х. Кадырова // Сборник научных статей III Писаренковских чтений. 09-10 ноября 2017, Гомель. – С.61-63.

28. Калошина, Р.О. Информационно-коммуникативная компетентность учителя в рамках современного урока [Электронный ресурс] / Р.О. Калошина.– Режим доступа: <http://www.oo-lyceum-533.ru/document/-Kaloshina.htm>.

29. Камаева, Т.С. Формирование информационно-аналитической компетенции будущих экономистов в среднем профессиональном образовании [Текст] дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / Камаева Татьяна Сергеевна. - Оренбург, 2018. – 241с.

30. Коряковцева, Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: пособие для учителя / Н.Ф. Коряковцева. - М.: АРКТИ – 2002. – 176 с.

31. Кочеткова, О.В. Формирование профессиональных компетенций экономистов средствами информационных технологий [Текст] / О.В. Кочеткова, А.Б. Кочетков // Образование, наука и производство – 2014. – №1(6). – С. 45-50.

32. Кочетов, В.В. Инженерная экономика / В.В. Кочетов, А.А. Колобов, И.Н. Омельченко. – М.: МГТУ им Баумана, 2005. – 667 с.

33. Кошкалов, Е.С. Информационно-коммуникационные компетенции как основа профессиональной компетентности выпускника вуза / Е.С. Кошкалов,

А.Б. Иванов, Э.М. Хабибулин, С.К. Савицкий, Т.И. Ефанова // Педагогический опыт: теория, методика, практика: материалы VI Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 19 февр. 2016 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.] – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. – №1(6). – С. 91-93.

34. Краевский, В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений /В.В.Краевский, А.В. Хуторской. – М.: Академия 2007. – 352с.

35. Крившенко, Л.П. Педагогика [Текст] учебник /Л.П. Крившенко [и др.]; под ред. Л.П. Крившенко. – М.: Велби: Проспект – 2008. – С.362.

36. Кулаков, А.П. Измерение в социологии: учеб. пособие /А.П.Кулаков. – Новосибирск: НГАСУ (Сибстрин) – 2005. – 124 с.

37. Кушнер Ю.З. Методология и методы педагогического исследования /Ю.З. Кушнер. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова – 2001. – 66с.

38. Лепеш, Г.В. Инженерная составляющая экономического образования [Текст] / Г.В. Лепеш // Техничко-технологические проблемы сервиса – 2017. – №3(41). – С. 3 – 6.

39. Лепеш, Г.В. Применение информационных технологий при подготовке инженерных кадров [Текст] / Г.В. Лепеш // Техничко-технологические проблемы сервиса, 2016 – №3(37). – С. 14 – 23.

40. Лушников, И.Д. Цифровая школа как ресурсный центр сетевого взаимодействия/ И.Д. Лушников [Текст] // Справочник заместителя директора школы. – 2013. – №10. – С.66-88 – №11. – С. 82-92.

41. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншох Шохтемур – Душанбе 2017. – Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

42. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Носири Хусрав – соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

43. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон – Соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

44. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд – Соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

45. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент – Соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

46. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С.Осимӣ дар шаҳри Хучанд – Соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

47. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб – соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

48. Маълумотнома оид ба натиҷаи аттестатсияи филиали Донишгоҳи миллии таҳқиқотии технологӣ «МИСиС» дар шаҳри Душанбе – Соли 2017. Сарчашма: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

49. Мединцева И.П. Компетентностный подход в образовании [Электронный / И.П. Мединцева // Педагогическое мастерство: материалы II Междунар. науч. конф. (г.Москва, декабрь 2012г.) – М.: Буки-Веди – 2012. ресурс]. – Режим доступа: <https://moluch.ru/conf/-ped/archive/65/3148/>.

50. Мирзоев, А.Р. Дидактические основы подготовки студентов вузов Таджикистана к использованию информационно-коммуникационных технологий [Текст]: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 /Мирзоев Абдулазиз Раджабович. – Душанбе, 2015. – 303 с.

51. Мирсаидов, Н. Российские вузы начали квотную компанию в

Таджикистане [Электронный ресурс]. /Н. Мирсаидов. Режим доступа: <http://infoshos.ru/ru/?idn=20444>.

52. Митин, В. Семь определений цифровой экономики [Электронный ресурс] /В.Митин. Режим доступа: <https://www.crn.ru/news/detail.php?ID=116780>.

53. Надежность и позиционный анализ. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://statsoft.ru/home/textbook/modules/streliab.html>.

54. Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2020 года - Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2012 года, №334.

55. Образование в Республике Таджикистан. Статистический сборник [Текст] /под ред. Г.К. Хасанзода. – Душанбе: Агентии ОМОР, 2019. – 106с.

56. Омельченко, В.И. Развитие информационно-аналитической компетентности будущего офицера-инженера в условиях смешанного обучения информатике / В.И. Омельченко Автореферат диссертации кандидата педагогических наук. – Челябинск, 2011. – 26с.

57. Отчет о самообследовании деятельности Российско-Таджикского (славянского) университета за 2016 год. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

58. Отчет о самообследовании деятельности филиала Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова в г. Душанбе за 2017 год. Источник: Министерство образования и науки Республики Таджикистан.

59. Панцева, Е.Ю. Технология формирования математических компетенций студентов экономических вузов [Текст] /Е.Ю. Панцева, О.А. Тойшева // Инновации в науке – 2013. – №19. – С.89-104.

60. Панцева, Е.Ю. Математическая культура – аспект профессиональной культуры [Текст] /Е.Ю. Панцева // Научно – методический электронный журнал «Концепт» – 2014. – Т.20. – С. 1496-1500.

61. Панцева, Е.Ю. Профессиональные математические компетенции составляющая профессиональных компетенций экономистов [Текст] /Е.Ю.Панцева //Научно-методический электронный журнал «Концепт», 2015. – Т.13. –С.556–560.

62. Паринов, С.И. Экономика 21 века на базе Интернет-технологий [Электронный ресурс] / С.И. Паринов Т.И. Яковлева. – Режим доступа: http://rvles.ieie.nsc.ru/parinov/economy21.htm#_Тoc427137869.

63. Пациорковский, В.В. SPSS для социологов. Учебное пособие / В.В. Пациорковский, В.В. Пациорковская. – М.: ИСЭПН РАН – 2005. – 433 с.

64. Полат, Е.С. Обучение в сотрудничестве / Е.С.Полат // Иностранные языки в школе – 2000. – №1. – С. 4-11.

65. Полеева, С.А. Информационные технологии в профессиональной деятельности экономиста и бухгалтера [Текст] /С.А. Полеева // Вестник Оренбургского государственного университета – 2006. – №13(63). – С. 66-67.

66. Поляков, В.П. Информационная подготовка и информационная культура специалиста / В.П. Поляков [Текст] // Сб. статей. 1-я Международная Интернет-конференция «Информационные и коммуникационные технологии как инструмент повышения качества профессионального образования». – Екатеринбург – Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – 2005. – С. 43–49.

67. Поляков, В.П. Развитие информационной подготовки бакалавров-экономистов [Электронный ресурс] / В.П. Поляков. – Режим доступа: <http://www.it-education.ru/2009/reports/Polyakov.htm>.

68. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.presi-dent.tj/ru/node/19089>.

69. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.presi-dent.tj/ru/node/13747>.

70. Программа дисциплины «Экономическая информатика». Направление подготовки: «Экономика». – 2014. Источник: «Казанский (Приволжский) федеральный университет». – Институт управления и территориального развития.

71. Программа развития ИКТ-компетентности обучающихся. Пояснительная записка. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.licey86.ru/files/fgos/Programma-Formirovanie-IKT_kompetentnostej.doc.

72. Раджабов, М.А. Математическая подготовка бакалавров-экономистов в условиях информатизации образования [Текст] / М.А. Раджабов // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки – 2016. – Т.10. – №3. – С. 90–93.

73. Ремизов, Д.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учебное пособие для студентов экономических направлений всех форм обучения / Д.В. Ремизов, А.В. Сорокин / Рубцовский индустриальный институт. – Рубцовск, 2015. – 66.

74. Республика Таджикистан. Отчет о научно-исследовательской работе (4 часть). Региональное содружество в области связи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rcc.org.ru/uploads/20160203/>.

75. Роберт, И.В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: Учебно-методическое пособие / И.В. Роберт, С.В. Панюкова, А.А. Кузнецов, А.Ю. Кравцова; под ред. И.В. Роберт. – М.: Дрофа – 2008. – 312, [8]с. ил.

76. Роберт, И.В. Информационные технологии в науке и образовании / И.В. Роберт, П.И. Самойленко. – М., 2006. – 178с.

77. Роберт, И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования / И.В. Роберт. – М.: ИИО РАО – 2010. – 140.

78. Рыжова, Н.И. Структура информационно-аналитической

компетентности специалиста экономического профиля на основе модели развития содержания обучения [Текст] / Н.И. Рыжова, В.И. Фомин // Известия Самарского научного центра РАН – 2009. – №4-2. – С. 358-361.

79. Савотченко, С.В. Использование электронных библиотек в работе студентов и ученых вузов /С.В. Савотченко, И.Н. Перепелкин, Р.А. Дунаев // Наука. Искусство. Культура – 2017. – №2(14). – С.120–124.

80. Семячков, К.А. Цифровая экономика и её роль в управлении современными социально-экономическими отношениями [Электронный ресурс] / К.А. Семячков // Современные технологии управления – 2017. – №8(80). – Режим доступа: <https://sovman.ru/article/8001/>.

81. Стариченко, Б.Е. Педагогический подход к оценке результативности использования ИКТ в решении образовательных задач [Текст] / Б.Е. Стариченко // Педагогическое образование в России. Информационные технологии в обучении – 2018. – №8. – С. 153–162.

82. Стариченко, Б.Е. Применение технологий мобильного тестирования в учебном процессе УрГПУ /Б.Е.Стариченко [Текст] //Информатизация образования и методика электронного обучения: мат. I Междунар. н. к., 27–30 сент. 2016 г. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т – 2016. – С.24–29.

83. Сысоев, П.В. Современные информационные и коммуникационные технологии: дидактические свойства и функции . [Электронный ресурс] / П.В. Сысоев – Режим доступа: <http://sun.tsu.ru/mmin-fo/000349304/17/image/17-120.pdf>.

84. Сысоев, П.В. Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку [Текст] / П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев // Иностранные языки в школе – 2008. – №6. – С. 1–10.

85. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева; Под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр «Академия» – 2004. – 416.

86. Турдибеков, Б.А. Современное состояние формирования цифровой экономики в Республики Таджикистан [Электронный ресурс] / Б.А. Турдибеков // Вестник Евразийской науки, 2018. -№1 – Режим доступа: <https://esj.today/PDF/52ECVN118.pdf>.

87. Усмонова, М. Задачи введения стандартов третьего поколения в подготовке кадров для аграрной промышленности Таджикистана [Текст] / М. Усмонова // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки – 2011. – №1. – С. 110-115.

88. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Финансы и кредит – 2018г. Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

89. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Бухгалтерский учет, 2018г. – Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

90. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Мировая экономика – 2018. – Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

91. Учебный план подготовки бакалавров. Направление «Экономика». Профиль: Менеджмент – 2018. – Источник: Российско-Таджикский (славянский) университет.

92. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Аудит и ревизия, 2018 – Источник: Таджикский национальный университет.

93. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Бухгалтерский учет анализ и аудит в банках – 2018. Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

94. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Бухгалтерский учет и аудит – 2018. – Источник: Институт предпринимательства и сервиса.

95. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Международный

менеджмент – 2018. – Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

96. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Мировая экономика – 2018. – Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

97. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Мировая экономика – 2018. – Источник: Таджикский национальный университет.

98. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Мировая экономика – 2018. – Источник: Институт предпринимательства и сервиса.

99. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Финансовая и банковская экономика – 2018. – Источник: Финансово-экономический институт Таджикистана.

100. Учебный план подготовки бакалавров. Профиль: Финансы и кредит – 2018. – Источник: Таджикский национальный университет.

101. Фархутдинов, Ш.Ф. Обработка и анализ данных социологических исследований в пакете SPSS 17.0. Курс лекций: учебное пособие / Ш.Ф. Фархутдинов А.С. Бушев. – Тюмень: ТюмГНГУ – 2011. – 220.

102. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.02 Менеджмент (утв. приказом Министерства образования и науки РФ №7 от 12 января 2016г.) – С изменениями и дополнениями от: 20 апреля 2016., 13.06.2017г.

103. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.01 Экономика – Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1327 от 12.11.2015.

104. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.05 Бизнес-информатика – Утвержден приказом Министерства

образования и науки РФ №1002 от 11.08.2016.

105. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.06 Торговое дело – Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ 31334 от 12.11.2015.

106. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.07 Товароведение – Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1429 от 04.12.2015 г.

107. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования Уровень высшего образования «Бакалавриат». Направление подготовки 38.03.03 Управление персоналом – Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ №1461 от 14.12.2015.

108. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 080100 Экономика (квалификация (степень) «Бакалавр») – Утвержден Приказом Министерства образования и науки Российской Федерации №747 от 21.12.2009.

109. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 080100 Экономика (квалификация (степень) «бакалавр») утв. приказом Министерства образования и науки РФ от 21 декабря 2009. – №747.2.

110. Федорова, Т.Ю. Педагогические условия использования инфокоммуникационных технологий в профессиональной подготовке будущих экономистов: на примере специализации «Экономика и право» [Текст] дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / Федорова Татьяна Юрьевна. – Махачкала, 2009. -186.

111. Филинова, Н.В. Основные принципы внедрения информационных технологий в учебный процесс [Электронный ресурс] / Н.В. Филинова, Е.В. Лунева. – Режим доступа: <http://shgpi.edu.ru/files/-nauka/vestnik/> 2015/4_

28/17.pdf.

112. Фирсова, Е.Ю. Формирование готовности экономистов-менеджеров к профессиональной деятельности [Текст] / Е.Ю. Фирсова // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки – 2012. – №1(17). – С. 202 – 207.

113. ФОГС СПО 4 поколения: будущее уже наступило? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://academy-prof.ru/blog/fgos-spo-2016-goda-po-professijam>.

114. Харченко, Р.А. Совершенствование непрерывной информационной подготовки студентов экономических специальностей [Текст] дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Харченко Роза Александровна. – Москва, 2002. – 122 с.

115. Холматов, М. Первые шаги цифровой экономики Таджикистана за годы независимости /М.Холматов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20190918/-pervie-shagi-tsifrovoi-ekonomiki-tadzhikistana-za-godi-nezavisimosti>.

116. Цифровой потенциал стран-участниц ЕАБР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: tps://eabr.org/upload/iblock/551/EABR_Digital_Potential_06_2019.pdf.

117. Чистяков, В.А. Понятие «Информационно-образовательные технологии и их классификация по способу взаимодействия учащихся с информационно-компьютерными средствами» [Текст] / В.А. Чистяков // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета – 2014. – №97. – С. 1279 – 1302.

118. Чурбанова, О.В. Использование информационных технологий в профессиональной подготовке экономистов (опыт и перспективы) [Электронный ресурс] / О.В. Чурбанова // IX Всероссийская (с международным участием) научно-практическая конференция «Информационные технологии в образовании» 2-3 ноября 2017 года. – Режим доступа: <http://saratov.ito.edu.ru/>

2017/section/235/100292/index.html.

119. Чурбанова, О.В. Методика контекстного обучения в системе «1С: Предприятие» [Текст] / О.В. Чурбанова, А.Л. Чурбанов // Новые информационные технологии в образовании: сборник научных трудов 17-й международной научно-практической конференции «Новые информационные технологии в образовании» (Инновации в экономике и образовании на базе технологических решений «1С»). – 31 января – 1 февраля 2017 г. / Под общ. ред. проф. Д.В. Чистова. Часть 1. – М.: ООО «1С-Паблишинг» – 2016. – С.543-545.

120. Шамсутдинова, Т.М. Проблемы обучения студентов концептуальному анализу данных [Текст] / Т.М.Шамсутдинова // Бизнес-аналитика. Вопросы теории и практики. Использование аналитической платформы Deductor в деятельности учебных заведений: сборник материалов межвуз. научно-практ. конф. – Рязань: Лаборатория баз данных – 2010. – С.40–44.

121. Шамсутдинова, Т.М. Формирование профессиональных компетенций студентов в контексте информатизации высшего образования [Текст] / Т.М. Шамсутдинова // Открытое образование – 2013. – №6. – С.36 – 44.

122. Шипцын Н.П. Принципы компьютерного обучения, отбора и разработка программных педагогических средств [Электронный ресурс] /Н.П.Шипцын. – Режим доступа: https://superinf.ru/view_help-stud.php?id=2527.

123. Ahmad, K., Corbett, G., Rogers, M. and Sussex, R. (1985) Computers, Language Learning and Language Teaching, Cambridge University Press, Cambridge.

124. Competencies for the knowledge economy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/innovation/research/1842070.pdf>.

125. Dhaif, H.A. (1989) ‘Can computers teach languages’, English Teaching Forum – Vol. 27– No. 3 – pp. 17–19.

126. Gordon, R. Does the «new economy» measure up to the great inventions

of the past? // NBER. Working Paper – 2000 – № 7833 – P. 39.

127. Işık, C. and Yılmaz, S. (2012) ‘The role of ICT in general economics teaching: an example from Turkey’, Int. J. Education Economics and Development – Vol. 3 – No. 4 – pp. 289–304.

128. Status Report on European Telework: Telework 1997, [Электронный ресурс] European Commission Report – 1997. – Режим доступа: <http://www.eto.org.uk/twork/tw97eto/>.

129. The Victorian Curriculum. Information Communication Technologies and Economics and Business. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://victoriancurriculum.vcaa.vic.edu.au/static/docs/Eco%20and%20Business%20ICT%20v2.pdf>.

130. University of Tasmania, Australia. Bachelor of Economics and Bachelor of Information and Communication Technology (33M). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.utas.edu.au/courses/_bus/cour-ses/33m-bachelor-of-economics-and-bachelor-of-information-and-communication-technology#structure-3b7fad66-dbcc-9a34-c0da-9a60573d5569.

ФЕҲРЕСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

а) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-А]. Мирзоев А. Интерпретация компьютерных технологий как определяющий стержень в современной системе профессиональной подготовки экономистов [Текст] / Мирзоев А., Дж.А. Кодиров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, – 2019 – №6. – С. 249-253. ISSN 2074-1847.

[2-А]. Шарипов Ф. Внедрение и компьютеризация процессов обучения в экономике [Текст] / Шарифов Ф., Дж.А. Кодиров // Вестник Таджикского

национального университета. – Душанбе, 2019. – №7. – С. 215-218. – ISSN 2074-1847.

[3-А]. Қодиров Қ.А. Компетентная характеристика экономистов - выпускников вузов в формировании знаний, умений, навыков с применением информационных технологий / [Текст] / Кодиров Дж.А., Каландаршоев С. // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе 2020. – № 10. – С. 291-294. – ISSN 2074-1847.

[4-М]. Қодиров Қ.А. Нақши технологияҳои компютерӣ дар салоҳиятҳои касбии иқтисодӣ [Матн] / Қ.А. Қодиров, С. Каландаршоев // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №1 (34). – С. 114-118. – ISSN 2222-9809.

[5-М]. Қодиров Қ.А. Сатҳи мутобиқати маълумоти олии иқтисодӣ дар раванди азхудкунии технологияҳои касбии компютерӣ [Матн] /Қ.А. Қодиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №10. – С. 236-239. ISSN 2074-1847.

[6-М]. Қодиров Қ.А. Муносибати фаъолиятнокӣ-иттилоотӣ барои омӯзиши донишҷӯёни равияи иқтисодӣ [Матн] / Қ.А. Қодиров, С. Каландаршоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – №7. – Душанбе 2021. - С. 184-190. ISSN 2074-1847.

[7-М]. Қодиров Қ.А. Технологияҳои рақамии таълим ҳамчун воситаи рушди салоҳиятҳои иқтисодӣ дар донишҷӯёни зинаи бакалавр [Матн] / Қ.А. Қодиров // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – № 1 (55). – С.363-369. SSN 2222-9809.

б) Мақолаҳои дар маҷмуаи маводи конференсия ва нашрияҳои дигар батабърасида:

[8-А]. Кодиров Дж. Применение информационной технологии в финансовой деятельности Республики Таджикистан (тезисы доклада) //

Сборник материалов международной научно-практической конференции ТГФЭУ. – Душанбе, 2021. – С. 391-395.

[9-А]. Кодиров Дж. Формирование знаний, умений, навыков выпускников экономического профиля с применением информационных технологий // Сборник материалов международной научной конференции «Инновационное развитие науки». – Душанбе, 2022. – С. 278-282.

[10-М]. Қодиров Қ.А. Масъалаҳои муҳимият ва дараҷаи раванди омодагии мутахассисони ояндаи самти иқтисодӣ // Материалы научно-практической конференции ППС и сотрудников ГФЭУ. – Душанбе, 2020. – Стр. 165-171.

[11-А]. Кодиров Дж.А. Активное использование ИКТ в процессе обучения в экономики (тезисы доклада) // Сборник материалов научно-практической конференции ППС и сотрудников ТНУ. – Душанбе, 2018. – С. 393-394.

[12-А]. Кодиров Дж.А. Особенности применения информационной технологии в финансово-банковской деятельности региона // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи масоили мубрами идоракунии молияи давлатӣ: ҷанбаҳои миллӣ ва минтақавӣ ба муносибати 95 солагии таъсисёбии ВМЧТ, ДДМИТ. – Душанбе, 2019. – С. 249-252.

[13-М] Кодиров Дж.А. Нақши истифодабарии технологияи иттилоотӣ-иртиботӣ ҷиҳати тайёр намудани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ // Маводи конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Саҳми профессор Шарифов Ф.Ф. дар рушди технологияи иттилоотӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. – Душанбе, 2021. – С. 175-179.

[14-А]. Кодиров Дж.А. Использование информационных технологий в преподавании экономических дисциплин // Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи

давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (2019-2021). – Душанбе, 2021. – С. 446-452

[15-М]. Кодиров Дж.А. Усулҳо ва меъёрҳои самараноки истифодабарии технологияҳои информатсионӣ дар тайёр намудани мутахассисони рақобатпазири равияи иқтисодӣ // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (2019-2021). – Душанбе, 2021. – С. 452-455.

[16-М]. Кодиров Дж.А. Внедрение цифровых технологий в избирательный процесс Республики Таджикистан // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии Академияи идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – С. 247-253.